

67-3
375

2000

Arts

Pēteris Mežulis

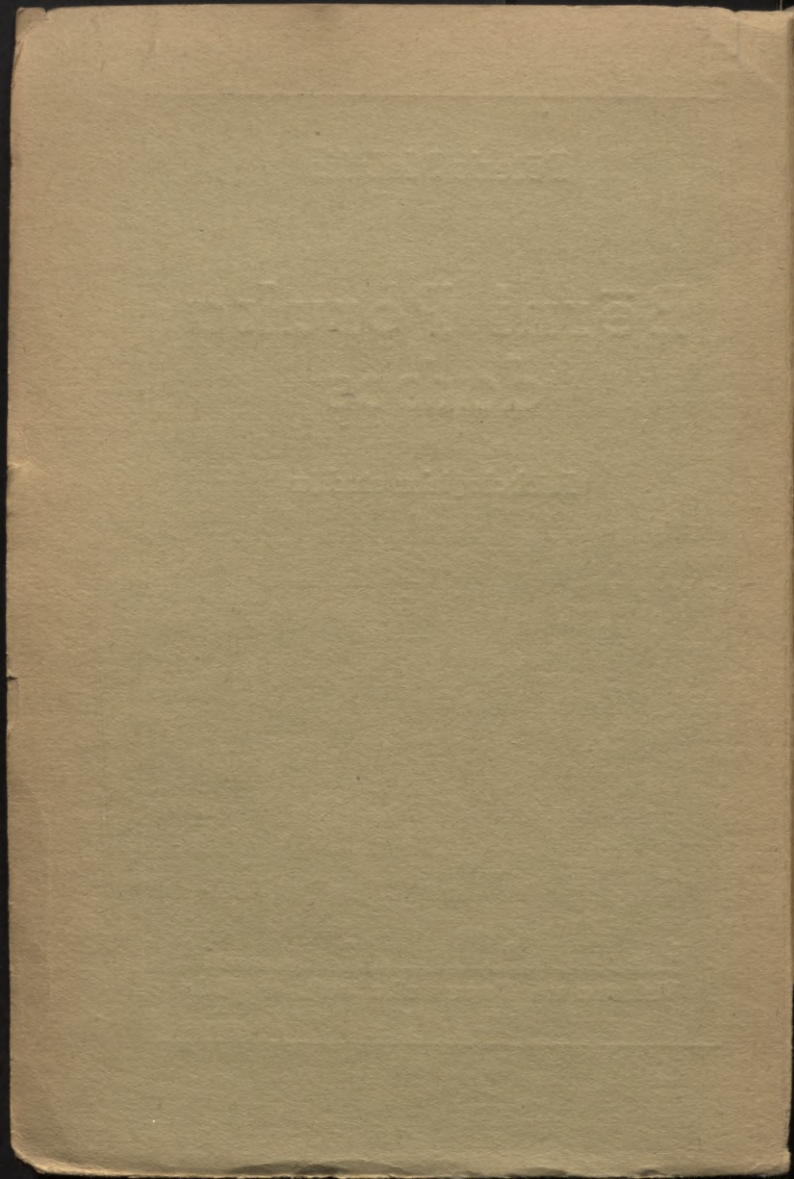
Bērnī Poruka darbos

Psichologiska studija

1 9 3 8

Valtera un Rapas akc. sab. apgāds

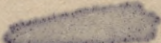
67-3
375

148

L
8

Pēteris Mežulis

Bērni Poruka darbos

Psicholoģiska studija

Rigā, 1938

Valtera un Rapas akc. sab. apgāds

0306060751

L. V. B.
In. 354241

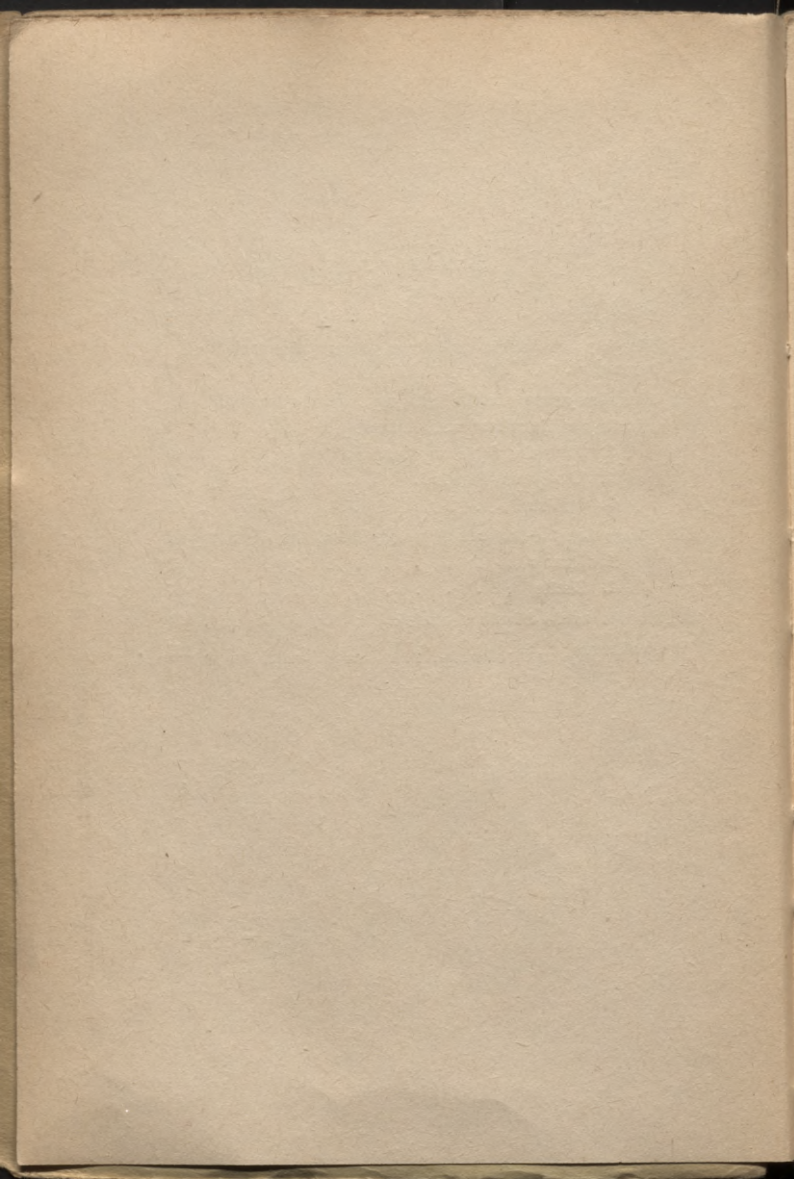

Valtera un Rapas
akc. sab. grāmatspiestuve
Rīgā, Brīvības ielā 129/133

Saturs

	Lp.
Priekšvārdi	5
I Vispārīgs tā saukto „bālo“ un „sārto“ zēnu raksturojums	7
II Abu zēnu grupu pārstāvji stāstos „Romas atjaunotāji“, „Kauļa pie Knipskas“ un „Asaras“	19
1. Silenieku Jānis un Maurēlijs	19
2. Cibiņš un Buņģis	34
3. Matīsiņš	42
III Bērni stāstos „Kā Runcis kļuva par Runcē“ un „Zuzīte“	62
1. Runcis	62
2. Zuzīte	67
IV Poruks savās bērnības atmiņās	71
V Noslēgums	103

Priekšvārdi

Šās studijas uzdevums ir trejāds: 1) analizēt Poruka bērnu stāstus un, ņemot palīgā bērnu, jaunatnes un individuālās psiholoģijas atziņas, noskaidrot tannīs tēloto personu — bērnu psihisko struktūru (pārdzīvojumus, raksturīgākās īpašības, darbības motīvus); 2) izsekot Poruka paša bērnības atmiņu tēlojumiem un noskaidrot viņa gara tapšanas un veidošanās apstākļus bērnībā un 3), apvienojot atziņas, kas iegūtas abos minētos virzienos, mēģināt rast atbildi uz jautājumu: kur meklējams mūsu lielā dzejnieka personīgās dzīves traģēdijas noslēpums? — Pētījumam, kā redzams, ir tīri psiholoģisks raksturs, un tā nolūks nav apstāties pie Poruka darbu aistētiskām, ētiskām, reliģiskām u. c. vērtībām.

Psiholoģija, kā zināms, ir viena no pedagogijas pamatzinātnēm (blakus ētikai, aistētikai un loģikai), un tieši pedagogiskā interese ir mudinājusi mani ķerties pie šā darba. Nebūtu grūti papildināt to ar attiecīgiem pedagogiskā rakstura secinājumiem, bet šie secinājumi ir tik tuvi un pašsaprotami, ka tos vēl īpaši formulēt gandrīz nav nekādas vajadzības.

Apcerējums radies sakarā ar studijām Latvijas Universitātē un uzrakstīts 1930. gadā. Pārliecībā,

ka tas var interesēt ne tikai zinātniekus — teorētiskus, bet arī plašākas praktiskā audzināšanas darba darītāju aprindas — skolotājus un vecākus, nododu to atklātībai.

Savā darbā esmu izlietojis un citējis šādu literatūru:

1) Poruka Jāņa kopoti raksti, J. Rozes 1929. g. izdevums (sējumi apzīmēti romiešu, lappuses — arābu cipariem);

2) Ed. Spranger, Psychologie des Jugendalters, 8. — 1924. g. izdevums;

3) William Stern, Psychologie der frühen Kindheit, 3. — 1923. g. izdevums;

4) K. Bühler, Die geistige Entwicklung des Kindes, 3. — 1923. g. izdevums;

5) K. Bühler, Abriss der geistigen Entwicklung des Kindes, 4. un 5. — 1929. g. izdevums;

6) Dr. Alfred Adler, Über den nervösen Charakter, 4. — 1929. g. izdevums;

7) Dr. Ernst Kretschmer, Körperbau und Charakter, 3. — 1922. g. izdevums, u. c. Retinājumi un iespraudumi iekavās, ja tiem nav pievienots īpašs norādījums, visi mani.

P. Mežulis.

Rīgā, 1938. g. Lieldienās.

I Vispārīgs tā saukto «bālo» un «sārtio» zēnu raksturojums.

Tādu raksturojumu mēs atrodam Poruka stāsta „Romās atjaunotāji“ (IV, 115) ievadā, bet pašā šai stāstā rakstnieks ceļ priekšā pa pārstāvim no katra virsrakstā minētā zēnu tipa. Sāksim ar šo vispārīgo abu zēnu grupu raksturojumu.

Kā vieni, tā otri vērš uz sevi uzmanību jau ar savām tīri ārējām pazīmēm: pirmie ir „bāli, smalkiem, patīkamiem sejas vaibstiem un sapņaini mirdzošām acīm; dienā viņi neizskatās lāga: tādi „slimīgi, noguruši“ (IV, 115); turpretim otriem „vaigi ir veselīgi, iedeguši-brūni“, acis „bolī vien“; tie smejas „rupjiem, skaliem smiekliem“; viņu rokas ir „rupjas, aprepējušas“, „gandrīz pastāvīgi savelkas dūrē, un ja nav brīva dūre, tad tā sažņaudz nūjas vai rikstes galu“; „viņi izbužinātiem matiem, valējām krūtīm, noplekšķējušām, skrandainām drānām izskatās gluži tā, ka, ja tos palaidīsi mežā, tad gatavi mežoni“ (IV, 116).

No šā drastiskā ārienes tēlojuma vien jau ir skaidrs, ka tikpat pretējai jābūt abu zēnu grupu iekšīenei — īpašībām un pārdzīvojumiem. Un tā tas arī ir. Arī še sekosim pašā rakstnieka norādījumiem.

Tā sauktie „sārtie“ zēni savā īstenības

uztverē ir reālisti: viņi ņem lietas tādas, kādas tās ir. Viņiem, piemēram, ir „viss vienalga, kamēr viņa (t. i. saule) tur tā spīd un neviena tieši neuzrunā vārdiem“ (IV, 116). Citiem vārdiem, viņi nedomā vairīties no saules (citādi jau viņi nebūtu iedeguši — brūni!): tā viņiem palīdz saredzēt un saškatīt to, kas skatāms, un patīkami silda veselīgo organismu, bet ka par to visu būtu vēl sevišķi jāprāto, jādomā, jāsapņo, jāfantazē vai jājūsmo, tas viņiem nenāk ne prātā. Viņu acis „boli“, t. i. ar acu palīdzību viņi cenšas uztvert visu, kas uztverams, vienalga, vai tas būtu kaut kas tāds, ko vajadzētu saņemt, iegūt, vai arī no kā izvairīties. Kaut kādu sapņainu mirdzumu viņu acīs velti meklēt. Ja pieaugušie „kauj, vāra, cep un ēd“ vistas un citus mājas putnus un kustoņus, tad, zināms, viņi darīs to pašu. Viņi prot labi orientēties savā apkārtnē un piemēroties apstākļiem: siltajiem ziemēlu vējiem tie pagriež „vienkārši muguru“ (IV, 117).

Glūži citāda īstenības uztvere ir tā sauktajiem „bāļajiem“ zēniem: viņi ir sapņotāji, fantasti, problēmatiski, aistēti.

Kas ir nomoda sapņi, kādus sapņo šie „bāļie“ zēni? Tie ir tādi dvēseles dzīves resp. apziņas stāvokļi, kuŗos īstenība un imāginatīvā pasaule jauca viena ar otru, ar lābilu robežu abu starpā, ar neapzinātu pāreju no vienas otrā.

„Savāda draudzība vai radniecība ir naktij ar tiem zēniem, kas pa krēslu mīl lūkoties augšup uz zvaigznēm“, saka Poruks par saviem sapņotājiem. Un tālāk: „Viņi dienā nolien labāki pakrēsli, it kā bēgdami no saules“ (IV, 115). Ko šie citāti rāda?

Liekas, to, ka sapņotāji nemīl spilgtu apgaismojumu. Un tas ir dabīgi: spilgtā gaismā visi priekšmeti ļoti skaidri atdalās no savas apkārtnes un cits no cita; viņu kontūras ir tik noteiktas, tveramas, ka te grūti kaut ko piedomāt klāt vai atņemt nost. Tāds stāvoklis neveicina robežu iznīcināšanu starp reālo un iedomu pasauli — padara „sapņošanu“ resp. fantazēšanu neiespējamu. No šejienes ir saprotams, kāpēc sapņotāji tiecas pēc pakrēšļa, pēc krēslas, pēc nakts, t. i. pēc tādiem stāvokļiem, kuŗos apgaismojums ir vairāk vai mazāk vājināts. Ja Poruks pie tam uzsver, ka viņa sapņotāji „saprot un zina cienīt gaismu un siltumu labāk nekā tie, kas kāpelē pa sētām u. t. t.“ (V, 116), tad jāpiezīmē, ka te Poruks gaismai un siltumam piešķir citādu nozīmi, attiecinot to uz gara gaismu — izglītību un dvēseles siltumu — mīlestību, tā ka še iznāk tikai vārdu spēle. Fakts ir un paliek tas, ka viņa „varoņi“ dabisko saules gaismu un siltumu tomēr nemīl, jo tie viņus nogurdina un traucē nodoties viņu nomoda sapņiem.

Tāds sapņotājs, piem., sēd „tur pakrastē uz lielā akmeņa“ un nemakšķerē vis zivis un neķer vēžus, kā to parasti dara reālistiski noskaņotais zēns, bet—sapņo: tam „gaŗā, spurainā, tumšā, melnā sieksta (upes otrā, dziļākajā pusē) izskatās pēc iemiguŗa nezvēra, kas katru acumirkli var pamosties, sakult skaidro, saulē mirdzoŗo upes tekuru par peŗķi un aprīt vai paŗu zēnu“, jeb „guŗ kā ūdens pūķis, gluŗi tāda, ka vai jānodreb“ ... (IV, 117); jeb tā ir varbūt „kāda apburta būtne, kuŗu varētu atpestīt caur līdzcietību, apdomīgi izvelkot uz krasta“; varbūt „viņai jānogul

turpat tūkstoš gadu, lai tā atspīdētu citā veidā, grezna un spoža!“ (IV, 118).

Šinī fantazijā jūtama spēcīga pasaku ietekme: nezvēri, pūķi, burvji un apburtie ir parastie pasaku tēli, kuriem mazie bērni tic burtiski, lielākie — tikai pa daļai un arī vienīgi tad, kad viņu īstenības izjūta ir kaut kādā veidā vājināta, un neizglītotie pieaugušie. — Zīmīgs pie visa min. ir tas, ka sapņotājs nepaliek objektīvi dotā robežās, bet tiecas tām pāri iedomu pasaulē. Ja šādu darbību piekopj ar mēru, tad tā apsveicama, bet pārmērīgā veidā tā var kļūt bīstama tai ziņā, ka var sekmēt atsvešināšanos no īstenības un ieperināšanos iedomu pasaulē, nostādot to īstenības vietā un padarot atgriešanos reālajā dzīvē par grūti iespējamu, varbūt pat pilnīgi neiespējamu.

Blakus sevišķai labpatikai uz vājinātu apgaismojumu, „bālam“ zēnam ir tieksme novērsties no tuvā un tagadnes un tiekties pēc tālā, bijušā un nākošā. Piemēram: viņš „mīl lūkoties augšup uz zvaigznēm“, uz upes dzelmē gulošo siekstu; sieksta ir sieksta tikai tagad: agrāk viņa bija un pēc tūkstoš gadiem varbūt atkal būs kaut kas cits. Arī šāda trauksme projām no šejienes un tagadnes tālē, pagātnē un nākotnē zināmās robežās ir veselīgas garīgas kustības pazīme, kaut kas pozitīvs, bet pārspīlētā veidā tā var pieradināt noraudzīties vienaldzīgi uz savu tuvāko apkārtni un to, kas notiek nule — pašlaik. Psiholoģiski par dabīgu un normālu jāuzskata tāda attīstības gaita, kas sākas ar

izejas punktiem „še“ un „tagad“, pakāpeniski velkot ap tiem arvienu plašākus lokus, kā jau tas parasti arī mēdz būt.

Bet Poruka „bālie“ zēni ne tikai sapņo: viņos norit arī citas dvēseles rosmes. Es jau minēju, ka viņi ir arī problēmatiski un aistēti. Viņi domā: „Kāpēc pasaulē ir tā: „pārkod ābolu, un tur lokās tārps ar melnu galvu?“ (IV, 117). Problēma, kas šie tiek statīta, īstenībā skan šādi: „Kāpēc ir tārpi?“ Ja jau nu pasaulē tārpi ir, kāpēc gan lai viņi nebūtu arī ābolā? Jeb varbūt problēmai jāskan tā: „Kāpēc no ābola ārienes vien vēl nevar spriest, kas ir viņa iekšienē?“ Varbūt arī tā: „Kāpēc skaistajā ābolā mitinās riebigais tārps?“ Tā uztverts šis jautājums ir radniecīgs nākošajam: ejot „sapņodams gar kāpostdārzu, pa brango zāli, kas puķēm kā piesēta, tu piepeši sajūti kaut ko ledaini aukstu uz kājas, paskaties: nejauks krupis!“ Un tālāk: „Kāpēc melnā sieksta upmalā traucē baudīt tīru, pilnīgu skatu uz dabu?“ (IV, 117). — Šīm problēmām ir pa daļai aistētisks, pa daļai ontoloģisks raksturs: kāpēc pasaulē blakus daiļajam ir nedaiļais, kas traucē aistētisko baudu? Nav šaubu, ka šādu jautājumu uzstādītājs pieskaitāms ne „pozitivistiskam“, bet „filozofiskam“ zināma vecuma jaunatnes tipam, kurū Šprangers raksturo šādi: „Viņu skats arī domāšanā un pētīšanā vēršas uz pasaules veselumu un dzīvības jautājumu... Jo kas cits kā atmoda apzinātam sevis un pasaules pārdzīvojumam ir pubertāte?... Tiešām — filozofiskās lēkmes (Anwandlungen) šai

vecumā ir gandrīz tikpat biežas un attīstības ziņā nepieciešamas kā poētiskās¹⁾

Tagad aplūkosim citas abu zēnu grupu īpašības. Pie tā sauktajiem „sārtiem“ zēniem duras acīs viņu lielā aktivitāte, turpretim pie „bāļajiem“ — noteikta pasīvitate. Pirmie „kāpelē pār sētām, pa jumtiem, sarīko medības uz kaķi“; rokas tiem no dažāda darba „rupjas, aprepējušas“ (IV, 116), bet par otriem Poruks izsakās šādi: „Nekad tie nenoplūc puķi un nepiesprauž sev pie cepures, bet ļauj visām mierīgi ziedēt; nolien labāk pakrēsli“ (IV, 115); sēd kaut kur „pakrastē uz lielā akmeņa“ un „raugās upes skaidrā ūdenī“ (IV, 117) — domā, sapņo. Tiesa, arī sapņot nozīmē kaut ko darīt, nebūt gluži pasīvam, bet par istu aktivitāti saukt to arī nevar: sapņošana ir atdošanās zināmai priekšstatu plūsmai, kas norit bez mūsu gribas noteikšanas un izlases, bez koncentrētas uzmanības. Šās aktīvās uzmanības vājums, „neasums“ ir tas pats psihiskā sfairā, kas gaismas vājinājums fiziskā pieredzes laukā. Par aktivitāti mēs turpretim varam runāt tikai tur, kur izpaužas noteikta griba, kas kaut ko veicina vai kaut ko aizkavē. Kā izskaidrot šo dažādību? Varbūt ar enerģijas pārpilnību pie vieniem un tās mazumu, vājumu pie otriem? Liekas, ka tā, ka šī starpība dzen vienus uz draiskulībām, otru uz pasivitāti. Varbūt tamdēļ sapņošana „bāļajiem“, varbūt, mazasinīgajiem mīļāka par visu. Bet kāpēc viņi pat „puķi nenoplūc“? Varbūt tamdēļ, ka viņi negrib iznīcināt daiļo (jo viņi taču ir aistēti)?

---

¹⁾ Ed. Spranger, Psychologie, 271.—272. lp.

Tādā gadījumā pasīvitāte ir viņu aistētisma sekas. Bet varbūt vainīgi ir arī paši sapņi, būdami līdzīgi tiem, kādus sapņo Andrievs „Naktī“ (XII, 145), kur tas uz Jūliti saka: „Domā, ka puķes necieš, kad tu tās rauj. Viņas tik nevar runāt“. — Lai kā, bet skaidrs ir viens: sapņi, problēmatika un aistētisms no vienas puses ir parasti savienots ar pasīvitāti no otras puses. Šķiet, ka pilnīgi pareizs ir Šprangera ieskats, ka tiklab no aistētisma, kā no problēmatikas var glābt tikai darbs, t. i. aktīvitāte.¹⁾

Tagad paraudzīsimies, kā še aplūkojamās zēnu grupas izturas pret sabiedrību, kopību ar citiem. „Sārtie“ zēni mīl sabiedrību. Kopīgiem spēkiem, ņemot palīgā sunus, viņi rīko jau min. kaķu medības un citas palaidnības, kuŗas tie cits no cita iemācās, uz kuŗām cits citu paskubina. Pavisam citāda ir „bālā“ zēna attieksme pret sabiedrību: viņš vislabāk mīl vientulību. Nevajag aizmirst, ka viņa mīlākā nodarbošanās ir sapņošana, bet sapņot visizdevīgāk, visērtāk vienātnē, jo tad neviens netraucē nogrimt sevī, just tikai sevi. Sēd kaut kur pakrēslī, upmalā vai kur citur un sapņo. (Attiecīgie piemēri minēti jau agrāk). Viņš mīl klusumu un pats klusē. „Kad apklust dienas vēji un trokšņi, tad viņš klausās,“ saka Poruks par Silenieku Jāni, „bālo“ zēnu pārstāvi „Romās atjaunotājos“; „arī tas ir viens no tiem, no kuŗa tu nekad neesi agrāk dzirdējis ne vārda“ (IV, 118).²⁾ Šī klu-

¹⁾ Ed. Spranger, 1. c. 253. lpp.

²⁾ Še nāk prātā Poruka stāsts „Klusētājs“ (II, 167) un tā varonis.

suma mīlestība ir saprotama: troksnī sapņošana, nogrimšana pārdomās, iedomās un izdomās neiespējama. (Kā tas savienojams ar Silenieku Jāņa Cēzara lomu, par to tālāk). Isi sakot — sapņotāji no sabiedrības izvairās, bet par to viņi mīl dabu: daba viņiem aizpilda arī to vietu, ko pie citiem ieņem sabiedrība. Kāpēc sapņotāji dod priekšroku dabai, salīdzinot ar sabiedrību, tas ir saprotams: dabā nav nojaušama, izmanāma apzinīga griba kaut kā sacensties ar to, kas viņu novēro, to kaut kā aizkart, apvainot, sāpināt. Šķiet, ka bailes no šiem negatīviem pārdzīvojumiem ir tas, kas sapņotāju atbaida no līdzdalības un līdzdarbības sabiedrībā, cilvēku kopībā.

Tālāk aplūkosim abu zēnu grupu jūtu dzīvi. Par „sārtajiem“ zēniem Poruks izsakās, ka viņi „iz pilnas krūts smejas,“ ... kaut arī „rupjiem, skaļiem smiekliem“ (IV, 116), turpretim „bālie“ — „reizēm nopūšas“ (turpat); kad tie iemieg „saldā miegā“, tiem lietuvēns „plijas virsū“ (IV, 117). Ir skaidrs, ka šē darīšana ar divējādu, diametrāli pretēju dzīves izjūtu. Vienus varam apzīmēt par tādiem, kas pilni dzīves prieka, otrs — par grūtsirdīgiem. Jājautā, no kurienes nāk šī grūtsirdība? Jāpieņem, ka aiz āriģi it kā pievilcīgās, krāšņās sapņu un fantaziju dzīves slēpjas kaut kas tāds, kas šās dzīves dzīvotājiem liek nopūsties. Dzīvē, pasaulē, zināms, ir daudz tāda, kas izsauc nopūtas, arī tad, ja tas tieši uz mums nezīmējas, bet ir arī kaut kas tāds, par ko varam no sirds priecāties. Pie Poruka sapņotājiem mēs no šā prieka neko nemanām.

Jānāk pie slēdziena, ka viņi savā sapņu pasaulē ne-
jūtas laimīgi, vēl vairāk, jākonstatē, ka taisni šī no-
vēršanās no īstenības, no sabiedrības, no citiem cil-
vēkiem ir galvenais iemesls, kāpēc viņi nekad nevar
justies īsti laimīgi. Sapņotājs par daudz noslēdzas
savā šaurajā subjektīvajā pasaulē un, lai gan tanī
bieži vien jūtas ne visai omulīgi un labi, neiedrošinās
no tās iziet ārā.

Tālāk būtu jājautā: kādas jūtas ierosina ārpa-
saule, t. i. „ne — es“? Sārtie zēni var un mēdz būt
priecīgi arī uz citu ciešanu rēķina: viņi, piem., ap-
svaida sprunguļiem kaķi, kad tas, glābdamies no
suņiem, uzskrien vītola; kad kaķim beidzot izdodas
paglābties uz klēts jumta, viņi „nostājas apakšā, els-
dami, nokusuši, iz pilnas krūts smejas un dižojas“
(IV, 116). Tas jau ir īsti nesaudzīgs, nežēlīgs med-
nieka prieks, kam nav nekādas līdzjūtības ar vajā-
jamo objektu. Še tā tad konstatējama nežēlība
pret dzīvniekiem. Turpretim „smalkjūtīgie zēni...
lūkojas dažreiz sērīgi, līdzcietīgi uz nelaimīgo
pretdienvīdus pusi, kaut arī tiem auksts vējš pūš
pretī un viņiem jāklepo“. (IV, 117.) Viņi arī neķer zi-
vis un vēžus un pat puķi nenoplūc — aiz līdzcietības.
Melnā sieksta upē vienreiz kā ūdens pūķis liek tiem
nodrebēt, citreiz tā pati sieksta kā apburta būtne
modina viņos šausmas un līdzcietību. Jākonstatē,
ka tā saukt. „bālais“ zēns ir līdzcietīgs un līdzju-
tīgs pret dabu — dzīvniekiem, stādiem un pat pret
ziemeļiem ar viņu aukstiem vējiem; tāds pats viņš
var būt arī pret saviem fantazijas tēliem. Bet kāds
šis zēns varētu būt pret kādu reālu cilvēcīgu būtni,
piem., citu kādu zēnu, tas paliek pagaidām nezi-

nāms... Skaidrs ir tas, ka viņa fantazijas tēliem piemīt spēja ierosināt viņā ļoti spēcīgus pārdzīvojumus, kā, piem., bailes, šausmas un līdzcietību.

Visā visumā jākonstatē, ka „bālie“ zēni vispār ļoti sensibli. Nav šaubu, ka tas pa daļai liekams uz viņu smalkās, vārīgās vai pat slimīgās konstitūcijas rēķina, bet tāpat ir arī skaidrs, ka te ir darīšana arī ar kādu psihisku dispozīciju, kas, vienreiz radusies, attīstās tālāk un var novest turp, kur sākmā nemaz nevarēja domāt. Bet par to vēlāk.

Tagad dažas piezīmes par to, kā Poruks pats skatās uz šē pārrunājamiem zēnu tipiēm. Porukam ir skaidrs, ka viņa sapņotājs ir „pasaulei lieks tēls“ (IV, 117), ka īstie nākotnes varoņi ir viņa noniecinātie brūnie „mežoņi“; viņam ir skaidrs, ka šie mežoņi izlauzīs sev dzīvē ceļu, atradīs sev vietu, kas apmierinās viņus pašus un nebūs bez iespaīda uz cītiem, bet viņam gribas teikt, ka „šie bālie, lēnie zēni ar sapņaini mirdzošām acīm arī ir varoņi“ (IV, 116), ka „pasaulei liekais tēls... ir pamatīgākas uzmanības cienīgs“ (IV, 117). Ja Poruks būtu gribējis tikai vairāk uzmanības piegriezt nule min. zēnu tipam, tad par to varētu tikai priecāties. Bet viņš grib vairāk: viņa mīļūli ir „īpašas šķiras smalkie jeb smalkjūtīgie zēni“. To var saprast tikai tā, ka viņi ir kas nesalīdzināmi augstāks, vērtīgāks. Šis apstākļis tad nu spiež mūs piegriezt viņiem jō sevišķu uzmanību. Mēģināsim noskaidrot ne tikai šā tipa būtību, bet, galvenā kārtā, izprast tā izcelšanos un un novilkēt tā turpmākās attīstības līnijas.

Te tikai vēl maza piezīmīte par šā „tēla“ un

„pasaules“ attiecībām. Ja pasaulei tas, no vienas puses, ir lieks, t. i. vienaldzīgs, nevajadzīgs un neievērojams, tad, no otras puses, dzejnieks rāda, ka vienam otram no šās pasaules ļoti gribētos vērst uz sevi „bālā sapņotāja“, „liekā tēla“ uzmanību. Tāpat ir skaidrs, ka pats „liekais tēls“ ne tikai sapņo, bet gluži apzinīgi neievēro to, kam šī ievēriba būtu ļoti patīkama, kā tas redzams no tā, ka „pasaulei liekais tēls“, sēdēdams uz lielā akmeņa pakrastē, „uz tevi nepaceļ ne acu, kaut gan tu augšā, pa krastmalu ejot, satricini zemes pamatus“ (IV, 117). Ir redzams, ka starp „tēlu“ un „pasauli“ attiecības sapīlētas, ka abu starpā notiek it kā cīņa ap to, kuram no viņiem būt vai vismaz justies „augšā“, kuram „apakšā“, īsi sakot, sacensība, tikai dažādiem paņēmieniem, dažāda veidā un virzienā.

Rezumējot iegūtās atziņas, dabūjam šādu „sārtā“ un „bālā“ zēna raksturojumu: „sārtais“ zēns ir miesīgi veselīgs, īstenības uztverē reālists un prot orientēties savā apkārtnē un piemēroties apstākļiem; viņš ir aktīvs, mīl sabiedrību, pilns dzīves prieka, bet it kā nepazīst līdzcietības; turpretim „bālais“ zēns ir slimīgs, sapņotājs, fantast, problēmatīķis un aistēts; viņš — mazs filozofs, bet citādi pasīvs; mīl vientulību, mīl dabu un izvairās no sabiedrības; ir visumā grūtsirdīgs, bet citādi līdzjutīgs pret dabu un saviem fantazijas tēliem; visumā sensibls — resp. nervōzs; „pasaulei“ viņš

„lieks tēls“, bet autora novērojumā —
„varonis“, kas ar „pasauli“ atrodas
konflikta stāvoklī.

Tagad piegriezīsimies abu zēnu grupu pārstāv-
jiem „Romas atjaunotājos“.

II Abu zēnu grupu pārstāvji stāstos «Romas atjaunotāji», «Kauja pie Knipskas» un «Asaras».

1. Silenieku Jānis un Maurēlijs.

Silenieku Jānis, gadus 15—16 vecais draudzes skolnieks, ir tipisks „bālo“ zēnu pārstāvis. Tieši uz viņu zīmēti Poruka vārdi: „Šie zēni ir bāli u. t. t.“ (IV, 115). Arī viņš ir sapņotājs, fantast, arī viņš „naktij jūtas it kā rada“ (IV, 118), mīl krēslu un tālo laikā (pagātņi — vēsturi) un telpā (zvaigznes un Romu). Gaidot pārnākam tēvu, viņš sēž „ķēķa priekšā uz velētavas“ un „ir tā nogrimis vakara bildes burvīgumā, ka tas no vēsās nakts drausmas gandrīz nekā nemana, tikai šad tad viegli pakustas, pašūpo kājas un tad atkal nogrimst domās“ (IV, 115). Pēc priecīgās vēsts, ka varēs atkal iet skolā, Jānis nevar iemigt un, nomodā būdams, sapņo par savu „atjaunoto Romu“, kurās „Cēzars“ viņš ir: „Visus romiešus viņš labprāt būtu pulcinājis ap sevi, lai dotos tālumā, uz svešām zemēm, lai tās iekarotu. Un tad viņš tēvu un māti, brāli un māsu aizvestu iz purvainā, drēgnā apgabala, uz turieni, kur nevalda drudzis, kur prāts biežāk ir jautrs, var būt, ka tur pat laimība mīt“ ... (IV, 122). Ejot uz skolu cauri silam, tas fantazē, ka dažs no smudrajiem kokiem „derētu milzīm par pātagas kātu“, pie kam Jā-

nim pasprūk zīmīgais jautājums: „Diezin, ko gan viņš pērtu?“ (IV, 124). Un tālāk: „... milzīgi dziļais robs kalna mugurā (t. i. caur kalna muguru raktais grāvis) izskatās kā varena vāts, kuŗu cilvēki iecirtuši zemes miesās“ (IV, 125). Pāliek iespaids, ka milzis, kam priede noderētu par pātagas kātu, gribētu būt Jānis pats, un ka viņš labprāt pērtu tos, kas kalna mugurā iecirtuši dziļo vāti...

Silenieku Jānis ir arī problēmatisks. „Kāpēc viņas (t. i. zvaigznes) mirdz tā asarodamas, drebēdamas? Kāpēc mēness tāds bāls un visa radība tik drūma? Vai pasaulē notikusi kāda vispārīga pārestība?“ (IV, 118). Un tālāk: „Kāpēc gan es protu vairāk kā mani biedri? Vai tas ir dabīgi? Un cik ilgi tas tā ies? Vai nepienāks bezdībens, pār kuŗu tikt nav iespējams ne cilvēka gribai, ne prātam? Vai Cēzaram nedraud briesmas?“ — Šī taustišanās ap savu „es“ ir tipiska pubertātes laikmeta pazīme, tāpat kā sava gara stāvokļa iejušana, ielikšana dabā.¹⁾ Bet zīmīgi te ir divi vilcieni: pārestības (kas it kā nodarīta arī pašam jautātājam) un nedrošības izjūta, kam nav nekāda reāla pamata. No šās nedrošības jeb pašpalāvības trūkuma izaug bažīgā taustišanās ap savu nākotni, draudošām briesmām u. tml.

Jākonstatē, ka Silenieku Jāņa pārdzīvojumi svārstās starp diviem pretējiem poliemi: savas nedrošības izjūtu, no vienas, un tieksmi pēc pārakuma, no otras puses, ko ļoti labi simbolizē milzis, kas ar vareno pātagu iepeŗ tos, kas citiem

---

¹⁾ Sal. Ed. Sprauger, 1. c. 56. lp.

nodarījuši pārestību, un par varbūtējām draudošām briesmām drebošais „Cēzars“.¹⁾

Jāņa attiecības pret fizisko darbu ir nenoteiktas. No vienas puses viņu dzen izmisumā tas, ka tam jāceļas „jau ap pulksten četriem, jādzen visu dienu bērais pa vagu tīrumā“, vai jādodas „ar izkapti pļavā“; ka tam „jāsvīst paša sviedri (it kā varētu svīst arī cita sviedrus; un kamdēļ gan lai nepasvīstu arī „paša“ sviedrus?) un jālokās pašam“... (IV, 119); no otras puses viņš saka, ka tam „loti gribas strādāt, īpaši sienu pļaut“, un priecājas par brīvdienu tuvumu, kad varēs nodoties pļaušanai (IV, 122). Tā kā stāstā tēlotie notikumi aptver tikai apmēram nedēļu ilgu laika sprīdi, tad spriest par Jāņa aktivitāti vai pasivitāti vispār ir diezgan grūti. Skaidri saredzama ir tikai viena tieksme — tikt atpakaļ skolā. Šī tieksme ir tik spēcīga, ka tā pārvar visas pārējās dvēseles rosmes, arī žēlumu pret tēvu un māti, kam Jāņa palīdzība ir gandrīz nepieciešama. Apstāsimies pie šās Jāņa trauksmes uz skolu.

Vecāku mājā Jānis nejūtas labi; viņš grib tikt no turienes projām. Bet kā? Skola ir tas ceļš, pa kuru Jānis cer tikt ne tikai uz priekšu, bet arī uz augšu. Vecāku mājā viņš jūtas tādā kā lejā, no kurās jātiek ārā — augšā. Skolas gaitas viņam ir k a l n ā k ā p š a n a. Viņam šķiet, „it kā kad tas augstam kalnam būtu uzkāpis līdz pusei un nu būtu jādomā par tālākkāpšanu“ (IV, 121). Līdzīga trauksme uz augšu Jānim tēlojas arī dabā: „Smuidrās

---

¹⁾ Tāds Cēzara uztvērums, zināms, ir tīri subjektīvs.

(egļu) galotnes cenšas augšup uz debesīm... Un noras malā dūmi baltpelēki vijas augšup pret zilo debesi. Arī viņi, šie dūmi, nīkuli (kā tādu nikuli sevi Sileniekos sajūt Jānis), cenšas turp. It kā gari viņi paceļas, atstādami šo mitro, nemīlīgo trūdu zemi" ... (IV, 122).

Bet kas ir Cēzars? Slavens kara vadonis un imperātors. Viņš ir tas, kas labāk gribēja būt ciemā pirmais nekā Romā otrais. Skolā Jānis šo godu saņiedzis: tur viņš ir kļuvis pirmais. „Viņš mācībās ir pats pirmais“ (IV, 123). Un šī prioritāte mācībās ir palīdzējusi Jānim kļūt par pirmo rotaļā, kas saucas „Atjaunotā Roma“,¹⁾ par — „Cēzaru“.

Tāpēc nav jābrīnās, ka Jānis rautin raujas uz skolu. Cēzara loma Jānim patīk. „Romieši sēd... visi par daudz klusu. Nav agrākās jautrības,“... (t. i. bez Jāņa) sapņo viņš (turpat). Ejot gar dzirnavām, Jānis sāk jūsmot par mazo, 12 gadus veco dzirnavnieci, kuņas viesis tas bijis apm. priekš gada. Toreiz viņš vēl „neprata izturēties pret viņu kā īsts kavalieris! Viņš sēdēja, klusi apbrīnodams mazo parādību. Toreiz... viņš vēl nebija Cēzars. Tagad viņš, varbūt, uzdrošinātos glaudīt mazās dzirnavnieces zelta matus“ ... (IV, 127). Šī doma par savu varenumu tā aizrauj Jāni, ka tas „apstājās un lūkojās meldeņa dzīvokļa logos... Labu brīdi viņš stāvēja un gaidīja, bet nevienā no logiem nepaspīdēja mazā, baltā parādība. Tad viņš nopūtās un gāja tālāk“ (turpat).

---

¹⁾ Šī rotaļa arī skolas dzīvē ieņem redzamu vietu.

Mēs redzam, ka savos lieluma sapņos Jānis tā aizraujas un aizmirstas, ka kļūst gandrīz nepieklājīgs un smieklīgs. Acīm redzot „Cēzara“ gods tam sakāpis galvā: viņš sāk šo lomu spēlēt arī ārpus „atjaunotās Romas“.

Paliek iespajds, ka dzejnieks Silenieku Jānim nodara pārestību, likdams viņam spēlēt Cēzara lomu. Grūti iedomāties šai lomā cilvēku, kas par katru neizdevību prot tikai nopūsties. Šķiet, ka tas izskaidrojams vienīgi ar dzejnieka vēlēšanos rādīt, ka viņa miluļi tiešām var būt v a r o ņ i. Silenieku Jāņa piemērs to gan neapstiprina. Liekas, ka arī pats Poruks ir jutis, ka viņa Silenieku Jānis šai lomai nav piemērots. Tāpēc viņš liek savam „varonim“ bažīties: „Bet viņam metas bail... Cik tālu (varētu arī teikt: cik ilgi?) tas tā ies?.. vai Cēzaram nedraud briesmas?“ (IV, 123). Jāņa bažas par savu nākotni, likteni varēja, zināms, ierosināt arī domas par īstā Cēzara traģisko galu, bet Jānim bažas uznāk taisni tanī brīdī, kad viņam no jauna atbrīvojiēs ceļš uz skolu, kad tam vajadzēja būt bezgala priecīgam un laimīgam. Pēc Mārtiņiem taču pārnāks viņa vecākais brālis Jēkabs no „zaldātiem“, par ko tēvs bija teicis: „... ja Jēkabs būtu mājā... tad jau tu, Janka, pa skolu vien varētu dzīvot“... (IV, 122). Ar visu to Jānis zināja tikai norūpēties un pat „sāpīgi iekunkstējās“ (IV, 124).

Jāpieņem, ka Silenieku Jānis visā visumā nav nekas cits kā paša dzejnieka ne visai laimīgās tagadnes projekcija pagātnē, bērnībā. Kā dzejnieks pats nebija nekāds varonis, tāpat arī šai viņa pašprojekcijai varonības trūkst. Isi sakot, psiholo-

ģiski Silenieku Jānis nepārliecina: loma, kuŗu tam dzejnieks liek spēlēt, nav viņam pa spēkam, lai gan, kā redzējām, viņam tā ļoti patika.

Durās acīs, ka Silenieku Jānim, ar visiem viņa gadiem, nav vēl nekāda dzīves plāna, kuŗa pamazītnēja rašanās ir viena no šā vecuma galvenajām pazīmēm.¹⁾ „Romiešu“ mērķi, vismaz „Cēzara“ formulējumā, ir stipri miglaini. Viņa biedri „sapulcējas atjaunotajā Romā pie ugunsкура, kopīgām varoņu jūtām krūtīs zvērē cīnīties pasaulē priekš izglītības, priekš visa, kas labs un daiļš“ (IV, 119), sapņo Jānis uz velētavas tēva mājā. Romiešu „skaits nav liels“, bet viņi ir „varonīgi un gatavi pat vai savas asinis izliet priekš savas Romas“ (turpat). No šiem citātiem ir skaidrs, ka „romieši“ grib būt varoņi. Viņu varonība pastāv iekš tam, ka tie nostājas izglītības, visa labā un daiļā pusē, nodibina „jauno Romu“, t. i., paša Poruka vārdiem runājot, „īpašas šķiras“ pulciņu un, paredzot, ka šim pulciņam no lielā bara, pūļa, tumsoņiem un barbariemsagaidāmsuzbrukums, gatavojas to atsist, kaut tas arī novestu pie asins izliešanas. Visā visumā „atjaunotā Roma“ nav nekas cits, kā kāda sabiedriska virsbūve, kas paceļas pāri savai apkārtnei ideālos augstumos. Šo paceļanos Silenieku Jānis pārdzīvo tik intensīvi, it kā tā būtu jau pati īstenība: fikcija iegūst realitātes vērtību.

Tiesa, citā vietā Jānis cenšas būt noteiktāks: „Necelsim gaisa pilis, bet strādāsim, mācīsimies!

---

¹⁾ Sal. Ed. Spranger, 1. c. 38., 44. un 46. lp.

(Varētu jautāt: par ko mācīsimies? Bet Silenieku Jānim šis jautājums nerodas. Varbūt viņš no tā uzstādīšanas pat apzinīgi izvairās). Atjaunotai Romai ir vājš pasākums. Bet jācer, ka viņa arvienu vairāk uzplauks, ka sēta, kuŗu mēs te apkārt taisījām, būs jāpaplašina, līdz kamēr Roma, kuŗas iedzīvotājiem būtu skaidras, šķīstas sirdis, kļūtu varena... Viņus (barbarus) apkaŗosim ar izglītību, ar šķīstām sirds jūtām. Barbari tikai cenšas iegūt miesai pārtikas līdzekļus, bet mēs bez tam lūkosim gādāt par augstāku laimību, par skaidru skatu, drošu izredzi mūžībā" (IV, 129—130). Jākonstatē, ka te dzejnieks liek savam „varonim“ mutē vārdus, kas viņa attīstībai neatbilst, bet izteic tikai paša autora ieskatu. — Ļoti zīmīga ir šī pacelšanās augstumos, pāri tiem, kas „tikai cenšas iegūt miesai pārtikas līdzekļus“, it kā tādi arī būtu. Tādu nav, bet šī fikcija ir vajadzīga, lai distance starp „mums“ un „viņiem“ būtu jo lielāka, lai sava pārākuma izjūta būtu spēcīgāka. Dzejnieka īstenības un patiesības izjūtai par godu jāliecina, ka viņš apzinās briesmas, kas viņa „varonim“ draud, un tamdēļ Silenieku Jāņa aicinājums: „Necelsim gaisa pilis, bet strādāsim, mācīsimies!“ — liekas nākam no sirds. Tomēr šķiet, ka tik vispārīgā veidā šis aicinājums nevar kļūt par noteiktu individuālu dzīves mērķi: par maz tanī ņemtas vēŗā reālās dzīves prasības (kaut tā pati „pārtikas līdzekļu“ iegūšana); tām dzejnieks un līdz ar viņu viņa „varonis“ traucas nevēŗīgi gaŗām, it kā tās būtu kaut kas tik nesvarīgs, ka par tām pat domāt nav īsta varoņa cienīgi.

Pilnīgi saprotams, ka no šā Silenieku Jāņa „strādāsim, mācīsimies“ nekas neiznāk: ne ja u š s ga d ī j u m s pārvelk tam svītru pāri: atgaiņājoties no bij. „romieša“ Maurēlija, viņš netīšām izsit tam aci, tiek izslēgts no skolas un atgriežas Sileniekos, no kurienes ārā, projām tikt bija bijusi viņa karstākā vēlēšanās. „Un Cēzars aizgāja šņukstēdams vakara krēslā“ (IV, 132). Iespāids paliek drūms, bet tā tam nemaz nevajadzēja būt: Jānis jau diezgan mācījies (vairāk, kā daudziem citiem tas bijis iespējams), prot „vāciski un krieviski, prot glīti rakstīt“ (IV, 119); ja ne par „skrīveri vai skolotāju“ (turpat), par kādu skrīvera palīgu viņš jau var būt, t. i., ja viņš šo darbu neapsmādē. Ka viņam jābrien „pa Silenieku dumberājiem“, it kā citas izejas nebūtu, un ar laiku pavisam jāaizmirst, „ka tas reiz bijis atjaunotās Romas Cēzars“ (IV, 133), tas, objektīvi ņemot, nav nepieciešams.

Bet iedomāsimies, kāda būtu bijusi Silenieku Jāņa turpmākā dzīves gaita, ja viņš no skolas netiktu izslēgts. Domāju, ka var puslīdz droši teikt, ka ar tik abstraktiem, bāliem, pat fiktīviem mērķiem, kādi bija viņam (izglītība kā tāda, viss, kas labs un daiļš, šķīstas sirds jūtas, skaidra un droša izredze mūžībā), viņš vai nu būtu spiests pārorientēties reālītātes virzienā, piemēroties praktiskās dzīves prasībām, jeb, ja viņš to negribētu vai nespētu, viņam neizbēgami būtu jānīkuļo, svārstoties starp diviem pretējiem poliemi: savu mazvērtību reālajā pasaulē un savām lieluma manijām iedomu — fikciju pasaulē, vai pat jāklūst ārprātīgam un jāaiziet bojā, dalot sava radītāja, paša Poruka likteni.

Atgriežoties pie jautājuma par Silenieku Jāņa aktivitāti resp. pasivitāti, jākonstatē, ka viņam zināma aktivitāte piemīt; bet tā kā šī aktivitāte ir vērsta uz abstraktiem un fiktīviem, ne konkrētiem un reāliem mērķiem, tad tā ar laiku varēja apsīkt, dodot vietu noteiktai pasivitātei.

Tagad dažus vārdus par Silenieku Jāņa attiecībām pret citiem cilvēkiem. Par „romiešu“ un „barbaru“ attiecībām jau minēju; par attiecībām pret vecākiem arī jau bija runa. Tās ir nenoteiktas, svārstīgas. Te Jānim tēva un mātes žēl, gribas tiem palīdzēt (tas nu būtu tīri konkrēts, reāls mērķis — vismaz kamēr pārnāk brālis no „zaldātiem“), bet tad atkal tam liekas, ka viņā „pukst kāda sveša nebēdnieka sirds“, kas tam ļauj „atstāt tēvu un māti pie grūtā darba drudža pērēkli, vientulīgā nomalē, un jautri soļot uz atjaunoto Romu!“ (IV, 125). Tad atkal nāk šaubas: Jānis grib griezties atpakaļ, bet — „kājas bija iesākušas iet, tās gāja tālāk“ (turpat), un Jānis, zināms, iet tām līdz... Tiesa, Jāņa apziņā pazib tāda kā doma, ka, šoreiz sekojot savām tieksmēm, kādreiz viņš varbūt sniegs palīdzīgu roku vecākiem, bet šī doma ir tik bāla un nespēcīga, ka jau pašā sākumā ir skaidrs, ka tā nekad nevar realizēties. „Viņi abi (tēvs un māte) iet un iet ar salikušu muguru, viņi cieš un cieš... Bet nu žirgti un droši uz Romu! Reiz taču apstākļi kļūs citādi, labāki“... (IV, 124). Te varētu piebilst, ka no sevis apstākļi gan nemēdz kļūt citādi, labāki; tie var laboties tikai neatlaidīgā darbā, turot acu priekšā noteiktus, konkrētus un reālus mērķus, kādu Jānim nebija.

Kas zīmējas uz Silenieku Jāņa attiecībā ar biedriem, tad tās stipri atšķiras no tā, ko mēs konstatējam attiecībā uz „bālo“ zēnu izturēšanos pret sabiedrību, kādu to Poruks tēlo še aplūkojamā stāstīņa ievadā, t. i., ka šie zēni mīl ne sabiedrību, bet vientulību. Uz Silenieku Jāni to attiecināt nevar. „Pukstošu sirdi viņš steidzās tuvāk skolai, domādams, ka tas dažas minūtes vēlāk visiem saviem mīļiem biedriem spiedīs roku, un kā tad visi priecāsies“ (IV, 127). Nonācis skolā, tas tūlīt dodas uz „atjaunoto Romu“. Pa incidenta laiku ar Maurēliju viņš izturas mierīgi un nosvērti, cienīgi un sirsnīgi. Pēc Maurēlija aiziešanas viņš mazliet patētiski izsaucas: „Pilsoņi! Mana sirds pukstēja priekš jums, tāpat kā jūsējā priekš manis! Es to zinu. Cīnīsimies kopīgi“ u. t. t.! (IV, 129). Paliek iespaids, ka Jānis ir atradis kontaktu ar biedriem, kļuvis sabiedriskāks, tapis pat par vadoni. Kā to izskaidrot? Te jāatceras, ka še mums darīšana ar skolēnu sabiedrību, kas veidojusies krietnu, spējīgu audzinātāju vadībā.¹⁾ Citā sabiedrībā, citos apstākļos attiecības varēja būt citādas, varbūt pat naidīgas. (Kaut ko tādu mēs redzam „Kaujā pie Knipkas“, kur Cibīņš arī ir godīgs, uzcītīgs, zinīgs, bet savā biedru pulkā spēlē pavisam nožēlojamu lomu). Še tā tad ir tikai labvēlīgs izņēmuma gadījums. Citos apstākļos arī

---

¹⁾ J. Kalniņš „Atmiņas par dzejnieku Poruku“ apgalvo, ka viņa stāstam „Romā atjaunotāji“ ņemta no skolēnu dzīves Liezeres draudzes skolā, kurā Poruka skolas laikā darbojušies krietni pārdarīgi; ka „Cēzars“ ir rakstnieks pats. — Salīdz. min. atmiņas „Balss“ 1912. g. 76. num.

Silenieku Jānim neatliktos nekas cits, kā apmierināties ar kādu mazāku, subordinētu lomiņu vai bēgt vientulībā.

Mazliet dīvainas ir biedru attiecības pret Silenieku Jāni pēc katastrofas. Ja no vienas puses „visi romieši un gandrīz visi barbari liecināja Cēzaram par labu“ (IV, 131), tad no otras, kad tas, saskaņā ar skolas padomes lēmumu, spiests atstāt skolu, „visi tam noskatījās savādi pakaļ“ (IV, 132). Izskaidrojams tas var būt tikai tā, ka „Cēzara“ agrāk teiktie vārdi par viņa un biedru — „romiešu“ karstajiem savstarpējiem sirds pukstieniem jāuzņem — cum grano salis.

Jājautā, kādi cēloņi bija Silenieku Jāņa personīgai katastrofai? Tas, ka viņš bija „bijis romiešu vadonis, t. i. Cēzars!“¹⁾ (IV, 132). Bet par „Cēzaru“ viņš bija kļuvis tāpēc, ka viņš gribēja būt ne tāds kā citi, piem., kā Kajus Kapustulus, bet pārrāks par visiem. Šai ziņā Silenieku Jānis ir uz mata līdzīgs pašam Porukam, par kuŗu viņa skolas biedrs no draudzes skolas laikiem — Dzelzkalnu Kārlis savā apcerējumā „Iz Poruka bērnības un jaunības“ stāsta, ka, piem., garajos rakstu darbos „Poruks gribēja būt nepārspējams. Un tāds viņš arī palika.“²⁾ Bet kāpēc Silenieku Jānis gribējis būt augstāk par visiem? Jādomā — tāpēc, ka kaut kur un kaut kad viņš bija juties pavisam zemu, pavisam apakšā, tik zemu, ka tas viņam likās nepane-

---

¹⁾ Tā tad fikcija, ko Silenieku Jānis ņēmis nopietni, it kā gribēdams to reālizēt.

²⁾ Blāzmas kalendārs, 1912. g., 47. lp.

sams un nepaciešams. — Būtu jājautā, no kurienes Jānim šī mazvērtīguma, niecīguma izjūta, kas to spieda tiekties pēc augstumiem? Dažus pieturas punktus šai ziņā Poruks mums sniedz. „Silenieku Jānis bija n a b a d z ī g a saimnieka dēls“, tā tad arī pat nabadzīgs (Maurēlijs šo „dēfektu“ tad arī ar īstu cinismu met Jānim sejā — IV, 129). Bet kurš nabags gan nevēloties kļūt bagāts? Arī izglītība ir kapitāls. Tālāk: Jānis ir bāls, tā tad ne visai veselīgs, miesīgi, organiski spēcīgs. Arī tēvs to atzinis: „Īsts darba strādnieks no tevis tā kā tā neiznāks“ (IV, 121). Bet kurš nespēcīgais gan nevēloties kļūt spēcīgs? Ja tas nav iespējams vienā, oikonifiskā vai fiziskā sfairā, tad atliek tikai viens — sacensība garīgā laukā — mācībās. — Te atkal nāk prātā, ko par pašu autoru stāsta jau min. viņa biedrs, t. i., ka Poruks bijis „m a z s, s ī k s p u i s ī t i s“.¹⁾

Tā beidzot jānāk pie slēdziena, ka Poruks pareizi tēlo, kādos apstākļos rodas un veidojas viņa traģiskie „varoņi“. Tikai varoņi viņi gan nav, bet drīzāk mocekļi un upuři — sākumā apstākļu, vēlāk sevis pašu, sava duālisma, savas neviengabalainības, savas saplosītās psihes mocekļi un upuři. Mēs varam viņiem līdzīti just, bet uzskatīt viņus par varoņiem, kā to vēlas dzejnieks, būtu kļūda.

Atliek teikt dažus vārdus par Silenieku Jāņa draugu K a p u s t u l u un pretinieku M a u r ē l i j u. Šo zēnu raksturojumā Poruks ir stipri skops. Ja

---

¹⁾ Salīdz. I. c. 44. lp.

par Maurēliju ir zināms, ka viņš ir bagāta linu tirgotāja dēls, tad par Kapustula izcelšanos nekas nav sacīts. Kapustulus vispirms ir mazs¹⁾ (IV, 123). Tāds cenšas pēc draudzības ar kādu lielāku, bet tikai tādu, kas savu „lielumu“ neizlieto, lai mazajam darītu pāri, bet gan to vajadzības brīdī aizstāvētu (ar tādu pašu nolūku „Kaujā pie Knipskas“ Sapuliņš tuvojas Cibiņam). Tādā veidā Silenieku Jānis pilnīgi atbilst sava mazā drauga reālajām vajadzībām. Bet: „Mazais Kapustulus cienī savu Cēzaru, jo viņš to mīl“ (turpat). Kā saprotams šis „jo“? Vai tad nevarētu cienīt arī to, ko nemīl? Pieaugušie, bez šaubām, to var, bet bērni, varbūt, gan ne: mīlestība ir tas mērogs, ar kuŗa palīdzību bērni cilvēkus vispirms šķiro mīlamos un nemīlamos. Ja tā, tad bērns var cienīt tikai tādu personu, kas jau ieguvusi šo primāri-pozitīvo kvalifikāciju. Tādā gadījumā Poruks šē atklāj kādu vērtīgu bērnu psiholoģijas patiesību, kas būtu iegaumējama īpaši audzinātājiem. Šāds jautājuma nostatījums pilnīgi atbilst paša Poruka tīri bērnišķīgai subjektivitātei. Cits jautājums ir, kāpēc Kapustulus „Cēzaru“ mīl. Varbūt te darbojas izlases princips, pēc kuŗa „līdzīgs ar līdzīgu sabiedrojas labprāt“. Lai gan Kapustulu maz dabūjam redzēt darbojamies, tomēr līdzība viņam ar Silenieku Jāni ir. „Cēzars un Kajus Kapustulus atstāja Romu paši pēdējie. Klusēdami viņi gāja caur silu uz skolu“ (IV, 130). Tā tad abi mīl nogrimt vai nu refleksijās, vai arī dabas (piem., vakara klusuma) baudīšanā. Jānim turklāt izskats „ir gandrīz

---

¹⁾ Viņš ir „mazākais no tiem“ (IV, 128).

tikpat mīļš, cik cienīgs" (IV, 123). Varbūt šis miesīgi-mīļīgais izskats ir tas tilts, pār kuŗu abi zēni tuvojas viens otram.¹⁾ Šis ir tas pats pievilkšanas spēks, kas tuvina zēnu stāstītāju (resp. pašu autoru) muižas dārznieka dēlam Kārlītim („Atmiņas iz bērnu dienām; Lauvas audzēknis"; I, 175), Matīsiņu Eglupju Marijai („Asaras"; III, 33), Silenieku Jāni „mīļīgai parādībai" dzirnavās. Kapustulus ir vīrišķīgāks kā citi „romieši", vīrišķīgāks par pašu „Cēzaru": viņam nav bail vienam pašam stāties pretim „brangajam zēnam" Maurēlijam, kuŗam „jau uz virslūpas branga rasa varēja ietverties" (IV, 128), kad tas liek priekšā izvēlēt jaunu Cēzaru, cerēdams tādā ceļā pats kļūt par to. Kapustulus ir arī vienīgais „romietis", kas traucas pakaļ aizejošam „Cēzaram", lai no tā atvadītos. Visā visumā Kapustulus ir tips, kaš nav ierindojams nevienā no Poruka uzstatītām zēnu grupām: viņš var būt krietns biedrs un draugs. Viņa attiecības ar S. Jāni jāatzīst par psiholoģiski dabīgām un reizē arī normālām, jo tās dibinās uz abpusējas ņemšanas un došanas.

Maurēlijs ir S. Jāņa antipods. Viņa ārienes apzīmēšanai Poruks lieto tādus vārdus, kā „drukns" (IV, 123), „brangs" (IV, 128) u. t. t., gribēdams ar to izcelt, pasvītrot viņa miesīgumu resp. garīguma trūkumu. Šis M. „Cēzaru" apskauž (IV, 123), ir godkārīgs un grib pats kļūt par „Cēzaru" (IV, 128); savu pretenziju viņš pamato ar sava tēva naudas maku, jo ir pārliecināts, ka Romā par Cēzaru drīkst būt tikai bagātnieks. Viņš neatdod

¹⁾ Sal. Ed. Spranger, 1. c. 82. lp.

Cēzaram godu: viņš nevar godināt „nabaga dēlu“ (IV, 129). Izslēgts no „Romas“, viņš nepieņem „nabaga“ apžēlošanu, bet uzspļauj uz „tādu“ Romu, kurai nabags par Cēzaru. Zaudējis cīņu morāliski, viņš grib gūt uzvaru ar fizisku spēku (fizisks spēks ir otrs faktors, blakus bagātībai, kurū tas uzskata par neapstrīdamu, neapšaubāmu pārākuma pamatu), bet sadursmē ar savu pretinieku pazaudē vienu aci. — Maurēlijs ir viengabalaināks kā S. Jānis, bet līdz ar to vienpusīgāks. Tas nenozīmē, ka tādi tipi nebūtu iespējami, bet viņi ir tik reti, ka viņu dēļ nebūtu ko uztraukties. Tēva sakrāto naudu tādi viens divi nodzīvo vai nu „Jaunajā Parīzē“ vai kur citur un tad vai nu nāk pie prāta, vai noiet no skatuves. Tādā veidā abi pretstati savās galējībās sastopas, abiem vienāds liktenis. Nākotne pieder tikai tam, kas spēj uzņemt sevī un apvienot abas tieksmes — reālo un ideālo.

Ļoti interesanta ir pati „Romas atjaunošana“ kā tāda. Tanī izpaužas atdarināšanas un patstāvības dziņa. Ja bērni atdarina tikai to, ko novēro savā apkārtnē, tad te, kur lieta grozās ap pubescentiem, atdarināšanai tiek ņemts kaut kas no tāluma — laika un telpas ziņā. Te, bez šaubām, vērojams skolas jeb, pareizāk sakot, skolotāja iespaids, kas prātis ieinteresēt audzēkņus par zināmu vēstures laikmetu. Bet līdz ar to te saskatāma tipiska pubertātes laikmeta tieksme paplašināt savu „es“¹⁾ iejūtoties tālāk stāvošās personās un situācijās, spēlējot dažādas lomas, it kā izmēģinot dažā-

---

¹⁾ Sal. Ed. Spranger, 1. c. 62. un 63. lp.

das varbūtības un iespējamības, dažādus veidus, kuŗos paša „es“ varētu ielieties un izveidoties. Bez tam jaunatnei šinī vecumā ir tieksme uz patstāvību, uz kaut ko tādu, kur noteicēja būtu viņa pati, bez pieaugušo aizbildniecības un vadības. Ir labi, ja šī tieksme atrod izpausmi ideālā, pozitīvā veidā, kā, piem., „Romas atjaunošanā“;¹⁾ pretējā gadījumā tā savu domēni²⁾ meklēs un atradīs „Jaunajā Parīzē“ vai tml. (IV, 132).

2. Cibiņš un Buņģis.

Tagad aplūkosim otrā Poruka stāstā no skolnieku dzīves — „Kaujā pie Knipskas“ — tēlotos zēnus. Stāsts uzrakstīts 3 gadus agrāk kā „Romas atjaunotāji“, reāli un bez liekiem prātojumiem. Zēnu grupa še plašāka, bet arī jau iedalīta un iedalāma divās apakšgrupās, gluži tāpat kā „Romas atjaunotājos“. No tā varam spriest, ka doma par cilvēka miesas būves un psīches korrelāciju Poruka ideoloģijā kļuvusi par „dzelzsinventāru“, ar kuŗu viņš operē atkal un atkal.

„Bālos“ zēnus „Kaujā pie Knipskas“ reprezentē Cibiņš, jumiķa dēls. Viņu nospiež nabadzība visreālākā veidā: tērpies viņš „pelēkos vadmalas svārkos, ceļgalos salāpītās biksēs, lielās nošķiebtās pastalās“ (II, 171); kulītē tam nav vairāk nekā kā maizes doniņa un kaņepes (II, 188). Tamdēļ nav jābrīnās, ka viņš „reizēm pašķielē uz kubuliņu, iz

¹⁾ Tikai šai rotaļā jeb fikcijā nedrīkst iet, aizrauties tik tālu, kā to dara Silenieku Jānis, jo tad tā var kļūt bīstama.

²⁾ Sal. Ēd. Spranger, 1. c. 44. lp.

kuŗa viŗa tuklais biedrs (Buŗģis) strebj zīdeni“ (II, 171); apskauŗ krodznieka dēlēnu Luiŗīti, kas zīŗļā cukuru graudiŗu, kam ir tūka svārciŗi un biksītes un jauni puszābaciŗi (II, 179); kāŗi noskatās, kā galdnieks „nabagu mājā“, kur viŗš pēc kaujas ar saplēstiem svāŗkiem meklē glābiŗu, strebj kāpostus, un domā: „Kaut es arī dabūtu kādas pāŗis kaŗotes!..“ (II, 186). Atgriezies skolā, Cibiŗš noiet pieliekamā kamarī. „Viŗam gribēŗās ēst...“ (II, 188). Viŗš mēŗina ēst sauso, sakaltuŗo maizi, bet viŗa ēstgriba liekas tikai pavairojamies. „Vai tad ŗis izsalkums būs mūŗģis?“ Cibiŗš domāja, „vai viŗam nekad nebūs gala?..“ (turpat). — Tāds ir reālais fons, uz kuŗa veidojas Cibiŗa psīche un norit viŗa pārdzīvojumi. Nav jābrīnās, ka Cibiŗš ir bāls: no bada vēl neviens nav kļuvis sārts.

Tagad paraudzīsimies Cibiŗa iekŗienē. Viŗš nav sapņotājs tādā nozīmē, kā to redzēŗam „Romas atjaunotājos“: nomodā viŗam nekad neizzūd robeŗa starp reālo un iedomu pasauli. Viŗš novēro un redz gluŗi labi savu apkārtni. Tiesa, stāsta notikumi aptver tikai divi skolas dienas, tā ka grūti spriest, kāds Cibiŗš varētu būt, piem., mājā, cūkģanos vai tam l. — Cibiŗš nav sabiedrīks, un tas ir saprotams: kuŗam gan patīks draudzēties ar tādu „ubadzi“, kā viŗu apzīmē pārtikuŗo vecāku dēls Buŗģis, tipisks „sārto“ zēnu pārstāvis tādā pašā nozīmē, kā to redzēŗam „Romas atjaunotājos“. Kad citi zēni jau drūzmēŗas pagalmā, Cibiŗš stāv pieliekamā pambarī un skatās pa logu ārā. — Cibiŗš ir ļoti jutīģs un kautrīģs. Kad Buŗģa māte jautā, vai viŗš neesot jumīķa Cibiŗa dēls, zēns

„klusē; lūpas tam nodreb“ (II, 171). Ar savu tēvu Cibiņš, acīm redzot, lepoties nevar. — Cibiņa uzstātāšanās ir nedroša. Kad Buņģa māte to aicina pastrēbties, tas „nedroši tver pēc kaŗotes. Roka dreb...“ (II, 171). Buņģis atgrūž to nost un sāk atkal pats strēbt, ko viņš bija pārtraucis, lai apskatītu tēva no Rīgas pārvesto „piskaru“ (turpat). „Bālais zēns pieceļas un domīgs aizvelkas“ (turpat). Buņģa acīs viņš ir „lempis“ (turpat). — Viens prieks Cibiņam tomēr ir: mācīties, zināt, labi, pareizi atbildēt skolotājam. Bet arī centība viņam nes tikai jaunus sarūgtinājumus: Buņģis viņu šās īpašības dēļ ienīst, sauc to par „maitu“, kam „lieliski patīk“, kad skolotāja tam saka: „labi, labi!..“ Tad tas acis vien mirkšķina...“ (II, 173). Varbūt tā ir skolotāja vaina, varbūt skolēnu līmenis ir tāds, ka še par „varoni“ uzskata to, kas nemācās un tomēr izsprūk cauri, kā, piem., Buņģis. — Lai kaut kā pakalpotu biedriem, kaut tam pašam Buņģim, un tā iemantotu viņu labvēlību, Cibiņš saka priekšā, par ko saņem bārienu no skolotāja. Bāriens pelnīts, bet Cibiņam šķiet, ka viņam tiek nodarīta netaisnība: „Sirds viņam sāpēja“ (II, 179).

Nav ko brīnīties, ka Cibiņa mazajā dvēselītē sakrājas tik daudz rūgtuma, ka tas reiz ar varu izlaužas uz āru. Tas notiek „krievu un turku kaŗā“ — pie „Knipskas“. „Cīņu jūtas, kas bija viņa biedrus briesmīgi pārņēmušas“, ko Cibiņš pats vēl nekad nebija sajūtis (II, 183), beidzot sagrābj arī viņu. „Un tad viņu pārņēma dusmas, brīnišķīgas dusmas: viņam vajadzēja kaŗot...“ (II, 183). Viņš dodas palīgā tam, „kas tika vajāts“ (turpat), t. i. mazajam

pirmziemniekam un šļupstītim Sapuliņam, kas bija ievaidējies, Buņģa sviediena ķerts. Notiek briesmīga divkauja starp Buņģi un Cibiņu. Tās fināls ir tāds, ka Cibiņš ir uzvarēts, viņa svārki saplēsti. Nedrīkstēdams iet uz skolu, Cibiņš aiziet uz „nabagu māju“ sasildīties, drīz iemieg un redz sapni: „Vispēdīgi viņam parādījās māte... Māte nopūšas... Mātes nopūtas dzirdot, viņš jūtas brīnišķīgi spēcīgs...“ „Nebēdājies. māmiņ, es esmu bagāts...“ (II, 187). Un tad Cibiņš jau ir pārvērties par baltu eņģeli, „sudrabotiem svārciņiem, zeltītām pogām, un zābaciņi tam tādi — sarkani, no mīkstas ādas, briljanta sprādzēm...“ (turpat). — Šis sapnis ir pārāk caurspīdīgs: tas ir īsts „vēlējumu piepildīšanās sapnis“, par kādiem Freuda psihoanalīzes virziens grib uzskatīt visus sapņus. Nespēcīgais nabadziņš reālajā pasaulē ir kļuvis spēcīgs un bagāts sapnī. Bet — ierodas Buņģis un atņem skaistos svārkus. Cibiņš atmostas. Viņš dodas uz skolu, un tur notiek nenovēršamais: viņš sniedzās pēc ēdamā, kas nepieder viņam. Bads un izmisums viņu uz to spiež. Lai gan viņš faktiski nekā nepaņem, mēms liecinieks pret viņu ir Buņģa atvērtā lāde. Uz viņu birst Buņģa lamas un dunkas; tad nāk skolotāja pratināšana, soda uzlikšana, meiteņu nīrgas un zēnu lamas, bet atbalsta — nekur, ne pie kā. Pat Kirstus bilde pie sienas liekas atgādīnām tikai viņa vainu. Tamdēļ — „ir jābēg labāk prom!..“ (II, 191). Tiešām — psiholoģiski citas izejas Cibiņam nav. Viņš bēg no vienīgā tuvā cilvēka — mātes. „Bet kurp lai es citur eju?“ viņš domāja un lūkojās izmisis visapkārt. Atbilde bija

nakts, visapkārt nakts...“ (turpat). Celā uz mājām Cibiņš nosalst.

Tagad piegriezīsimies Cibiņa pretstatam — Buņģim. Viņš nāk no pārtikušu lauku ļaužu aprindām. Viņa māte ir „veselīga, pasesna māmiņa, brūnu sagšu ap pleciem, vilnainu pirktu lakatu ap galvu“ (II, 171), bet viņš pats ir „zēns ar apaļiem, sārtiem vaigiem, puķainu kaklautu, jauniem, gandrīz pēc modes izšūtiem svārkiem un garjiem zābakiem“ (II, 172). Buņģa lādē „bija šķiņķis — cepts un vārīts, tur bija sviests ar baltu pienu un pašā stūrītī atradās krūzīte, tajā bija medus...“ (II, 188).

Kā redzams, Buņģis ir miesīgi veselīgs un spēcīgs (Cibiņu viņš rausta kā spalvu — II, 185), labi apģērbits un paēdināts. Materiālā un fiziskā ziņā Buņģim ir viss tas, kā trūkst Cibiņam. Var sagaidīt, ka viņš arī garīgi būs attīstītāks par Cibiņu, bet tā nav — taisni otrādi; viņš atstāj maz attīstīta zēna iespaidu, kas gan laikam būs izskaidrojams ar to, ka viņa vecāki nav spējuši vai pratuši veicināt sava dēla garīgo attīstību, bet apbežojušies tikai ar viņa miesas kopšanu un apgādāšanu. Muļķis viņš tomēr arī nav: otrziemniekiem priekšā likto uzdevumu viņš beidzot tomēr atrisina, lai gan „toreiz, kad mācītājs bērnus pārklaušināja, viņš ar savu nezināšanu vecākiem darījis kaunu“ (II, 174). — Buņģis ir labs dabas novērotājs un pa-reizi nosaka paredzamo laika maiņu (II, 176).

Buņģa garīgā struktūra ir ļoti vienkārša, nederencēta un nereflektēta: tā ir naīvs egoisms un reālisms. No kaut kādas „dvēseles atmodas“, kā Šprangers apzīmē pakāpenisko bērnišķīgās psi-

ches pārveidošanos pubertātes virzienā, šē vēl nav ne vēsts. Te mums darišana ar „svaigu, uz āru vērstu reālistiku“, „miesīgi spēcīgu dzīves izjūtu“, „drošības sajūtu“, „spēka pārpilnību, kas izpaužas draiskulībās“ (līdzīgi kaķu mediniekiem „Romās atjaunotajos“).¹⁾ Tas vēl nebūtu pats par sevi nekas ļauns, bet Buņģim piemīt kaut kas tāds, ko nekādā ziņā nevar apzīmēt par normālu parādību: tā ir viņa l o m a ģ i m e n ē. Tur Buņģis, tāpat kā „Kaujā pie Knipskas“, ir zināmā mērā „ģenerālis“, kas komandē visus, sākot ar vecāko brāli un beidzot ar tēvu. Sarunā ar māti noskaidrojas (II, 171—174), ka viņš tēvam „pieteicis“, lai tas katrā ziņā atved viņam no Rīgas „piskaru“ un cepuri. Tēvs „piskaru“ gan atvedis (prasība pēc naža kā vispieejamākā un ērtākā darba rīka šai vecumā ir gluži normāla parādība, bet piedauzīgs ir šis „pasūtišanas“ veids), bet cepure domāta vecākajam brālim Ernestam. Šo cepuri tad nu zēns prasa sev. Māte sākumā pretojas, bet vēlāk kapitulē galīgi. — Vecāki nav apmierināti ne ar dēla uzvešanos, ne ar mācīšanos, bet mātes rājiens ir tik maigs, ka tas uz zēnu neatstāj nekādu iespaidu. Māte nojauš, ka labi nebūs; viņa nopūšas, bet dod zēnam naudu, ko tas izlieto papiroso pirkšanai. — Jānāk pie slēdziena, ka ne tas ir par iemeslu Buņģa nenormālai attīstībai, ka viņa vecāki ir turīgi un viņš pats ir miesīgi veselīgs, bet gan tas, ka viņa vecāki nav pratuši savu zēniņu audzināt tā, lai tas neizkūņotos par tirannu, sliņķi un palaidni.

---

¹⁾ Sal. Ed. Spranger, 1. c. 36. lp.

Kā jau minēju, savā īstenības uztverē Buņģis ir reālists, dziņu un jūtu sfairā — egoists. Viņš nezina, kas ir sapņot nomodā vai miegā: viņa nomoda dzīvē valda kails aprēķins, bet miegs viņam pēc pamatīgas izpalaidīšanās dziļš un bezsapņains. Viņš grib būt pasaules centrs, ap ko vajaga visam griezties mājā un skolā. Savu nodomu izvešanai viņš lieto gan lamas vārdus (lempis, maita, smurgulis u. c.), gan „piduku sānos“, gan „pacienāšanu“ (piem., papirosiem), skatoties pēc tā, ar ko viņam darīšana — ar kādu mazāku pirmziemnieku vai sev līdzīgu. Lai noveltu vainu uz citiem, viņš mēdz arī melot. Šai ziņā viņš ir pilnīgs pretstats Cibīnam, kas pat kritiskā brīdī pēc „kaujas“, nedrīstēdams iet uz skolu, uzdod Sapuliņam: „Ja skolotājs pēc manis prasa „tad stāsti patiesību.“ (II, 186).

Un tomēr, lai cik liela starpība liekas pastāvam abu zēnu starpā, ieskatoties tuvāk viņu gala mērķos, nevar neatzīt zināmu līdzību: abi ir neapmierināti ar savu stāvokli, abi grib tikt uz priekšu, uz augšu. Starpība tikai tā, kādā ceļā un veidā katrs to grib sasniegt. Cibīņš ir nemierā ar savu nabadzību; bagāts viņš kļūst tikai sapnī. Īstenībā viņam ir tikai viens ceļš sekmīgi sacensties ar saviem biedriem, t. i. uzcītīgi mācīties, uzmanīgi klausīties, godīgi uzvesties, būt patiesīgam u. t. t. Cibīņš ir lepns uz to, ka viņš vēl nebija nevienam sitis (II, 184), bet varbūt viņš to vienkārši nebija drīkstējis, nebūdams drošs par iznākumu vai baidīdamies no soda. — Buņģis neapmierināts ar savu stāvokli ģimenē: viņam liekas, ka viņš tiek apiets. „Jā, jā! Es arvien esmu tas sliktākais... Man nekā neva-

jag... Ernestam (vecākam brālim) viss...“ (II, 172). Isi sakot, Buņģis grib būt ģimenē pirmais, t. i. pirmdzimušais, vecākais brālis, t. i. tas, kas viņš nav un nevar būt, un tamdēļ viņš izturas tā, i t k ā viņš tas būtu. Lai šo fik t ī v o mērķi sasniegtu, viņš kļūst gandrīz slimīgi godkārīgs: viņam vajadzīga jauna cepure (lai gan pēc mātes domām viņš ar veco varētu vēl veselu gadu iztikt), jauni svārki, jauni zābaki un „piskars“. Un ja tēvs cepuri pircis Ernestam, nekas par to: zēns to paprasa sev. Lai gan Buņģa „dzīves plāns“ — kļūt par muižas kungu — ir stipri bērnišķīgs, tomēr arī tas ir tās pašas godkārības iedvesmēts, kas viņam liek tiekties pēc pirmdzimušā stāvokļa ģimenē un „ģenerāļa“ goda skolā.

Jāpiezīmē, ka te Poruks aizkustinājis un ģeniāli parādījis svarīgu audzināšanas problēmu — b ē r n u i e a u g š a n u ģ i m e n ē kā pirmajā sabiedriskās dzīves formā, no kuŗas tādas vai citādas atrisināšanas atkarājas bērna ierindošanās turpmākās sabiedrības formās, viņa raksturs un liktenis. Ka še draud briesmas taisni otriem un trešajiem bērniem, to uzsver sevišķi Ädler.¹⁾

Tā galu galā jānāk pie slēdziena, ka lai cik pretstatīgi ir abu zēnu grupu galvenie pārstāvji „Kaujā pie Knipskas“, viņu centieni ir stipri līdzīgi: tikai to izpaušanās veidi variē atkarībā no abu sociālās vides, iedzimtām miesas un gara dispozīcijām un audzināšanas. Ne vienu, ne otru nevaram atzīt par

---

¹⁾ Dr. A. Adler, Über den nervösen Charakter, 178. lp.

kaut ko tādu, kas varētu noderēt par paraugu vai normu.

Kas zīmējas uz pārējiem zēniem, tad jāatzīst, ka to loma ir tik nenozīmīga, ka grūti izlobīt kaut kādu psiholoģiski vērtīgu atziņu. Varētu vēl tikai aizrādīt, ka „kaujās“, kas norisinās guļamistabā un pļavā, mums ir darīšana ar vispārpaazīstamām un izplatītām cīņas rotaļām, kas pa daļai pamatojas uz atdarināšanas, pa daļai uz kādas lomas spēlēšanu, — rotaļām, kas pilnīgi atbilst vecākajam zēna vecumam (8—12 g.). Mazliet nepatīkami aizkaņ tas, ka šās „rotaļas“ var izvērsties par tik brutālām, var pat teikt — liktenīgām. Paliek iespaids, ka bērni ir it kā pamesti savu kaislību un nejdzību varā, kurpretim skolotāju pienākums būtu parūpēties, lai skolā kā nākošā — pēc ģimenes — plašākā sabiedrībā ne tikai mācītu rēķināt u. c. elementārās gudrības, bet par visām lietām a u d z i n ā t u a r ī s a b i e d r ī s k ī, palīdzot ikvienam šinī sabiedrībā orientēties, ierindoties, ieauģt, mācoties apzināties savu stāvokli, savas tiesības un pienākumus pret sevi un citiem; attīstot kopības noskaņu, izkopjot kopdzīves un kopdarba spējas un mākas, kā to, piem. rāda H. Gaudīgs savā darbā „Die Schule und Dienste der werdenden Persönlichkeit“, īpaši nodaļā „Die Schulklasse“.

3. Matīsiņš.

Nevar piekrist ieskatiem, ka stāstā „Asaras“ tēlotais zēns Matīsiņš būtu „gluži irreāls tēls“, kā to, piem., apgalvo rakstnieks P. Ermanis savā apce-

rējumā „Galvenie vilcieni Poruka īpatnībā“.¹⁾ Matīšiņš ir irreāls tikai pa daļai. Tāds viņš kļūst tad, kad autors, nerēķinādamies ar sava mazā „varoņa“ attīstības pakāpi, cenšas ar viņa muti izteikt savus ieskatus un pārlicību. Tādos gadījumos rakstnieks reālajam Matīšiņam it kā uzliek mākslotu kāpinājumu, it kā virsbūvi, ko nenākas grūti konstatēt un atdalīt nost.

Stāsts „Asaras“ sarakstīts gadu vēlāk par „Kauju pie Knipskas“ (kas pēc vispārīgas atziņas ir tīri reāli uzrakstīts darbs) un 2 gadus priekš „Romās atjaunotājiem“. Kā redzējām, arī Silenieku Jānim vietām netrūka min. nereālas „virsbūves“ — zīme, ka dažos savos zēnu stāstos Poruks kļūst tik subjektīvs, ka nonāk pretrunā ar īstenību.

Salīdzinot ar jau aplūkotiem bērnu stāstiem, „Asarām“ piemīt tā īpatnība, ka šie darbības laiks ilgāks un aptver apmēram 2 gadus. Tas rakstniekam dod iespēju likt savam „varonim“ mazliet attīstīties, veidoties un mainīties atkarībā no notikumu gaitas. Šai ziņā Matīšiņš ir pat interesantāks par Silenieku Jāni un Čibiņu.

Matīšiņš ir Eglupju mazmājiņā dzīvojošā kalēja un viņa sievas vienīgais dēls. Savās pārdomās (III, 137) viņš sevi pazīstina kā pirmziemnieku: viņš jau vienu ziemu nogājis skolā un vasarā piekopj parasto lauku zēna nodarbošanos, t. i. gana cūkas. Viņa vecums tā tad var būt 11—13 gadu: tie ir pēdējie zēna vecuma un priekšpubertātes laikmeta gadi.

Zēna ārieni autors zīmē šādiem vilcieniem: „Ba-

---

¹⁾ Sal. Poruku Jāņa kopotos rakstus, J. Rozeš izd., I, XV.

sas, noskrandājušas kājas, noplēkšķējušas pakulu bikses, kuŗas kādreiz baltas bijušas, pabrūni, īsi svārki, kuŗos caurumi un ielāpi spēlē lielu lomu, rupjš audekla kreklis, kuŗu satur misiņa sakta, nošķiebusies salmu platmale, zem šīs platmales divas sapņainas zilas acis un bāla, liesa sejiņa“ (III, 34).

Kā redzams, Matīsiņš ir mazturīgu vecāku ne visai rūpīgi un tīri apgērbts, savā miesas būvē pavāji attīstīts bērns, tā tad tipisks „bālais“ zēns. Bet sapņainās acis liek nojaust, ka pēc savas iekšējās struktūras zēns ir īsts sapņotājs. Un tā tas arī ir: „Matīsiņš nogrimst reizēm it kā sapņos“ (III, 33).

Dažas no Matīsiņa vecuma psīches pazīmēm jau minēju, runājot par Buņģi, kas ir apm. tanīs pašos gados, kā, piem.: svaigu, uz āru vērstu bērnišķīgu reālistiku, miesīgi spēcīgu dzīves izjūtu; vēl būtu jāmin piemērotība bērnišķīgās dzīves noteikumiem un ar to saistītā drošības izjūta, spēka pārpilnība un tās izpaušanās draiskulībās, pašapziņa un pašapmierinātība, fantazijas pārveidošanās no naīvas par sentimentālu, tehnisku interešu pieaugšana, apzināti jautājumi ār pasaules izziņā.¹⁾ No visa tā pie Matīsiņa mēs vērojam tikai spēcīgu ār pasaules izziņas kāri, savienotu ar stipri attīstītu fantazijas darbību — „sapņošanu“.

Matīsiņš ir lab snovērotājs: autors sniedz veselu rindu piemēru, no kuŗiem redzams, cik uzmanīgi Matīsiņš veŗas savas tuvākās apkārtnes parādībās (III, 35). Pie tam viņš nemēdz palikt reāli

---

¹⁾ Sal. Ed. Spranger, 1. c. 36.—37. lp.

dotā robežās, bet tiecas tām pāri, vai nu aizsteidzoties notikumiem priekšā, vai ieliekot viņos kaut ko tīri subjektīvu, pārveidojot reāli doto ar savas apceptīvās fantazijas palīdzību. — Matīsiņš ir attīstījis lielu iejušanās resp. iedzīvošanās spēju. „Matīsiņš... raugās domīgi vecajā zarainajā priedē, kuŗai, kā viņam liekas, ir karsti. Arī smiltis... kvēlo. Un Matīsiņam liekas, ka viņš šīs smilšu kvēles sajustu uz vaigiem“ (III, 35). Jeb: „Matīsiņš nosēstas pie lielā akmeņa, kuŗu viņa gars liek pamazām apdzīvot. Lielākie kristali uz akmeņa Matīsiņam ir neieņemamas pilis. Apsirmojuši celiņi ved uz šīm pilīm. Apakšā ložņā skudrites un it kā baidās kāpt kalnu augstumos, uz kuŗiem Matīsiņš uzspiedis savu elkoni... Ilgi viņš bauda netraucēts savu sapni“ (III, 36).

Šā apcerējuma I daļā es konstatēju, ka Poruka „bālie“ zēni mīl ne sabiedrību, bet vientulību, kas tiem ļauj nodoties dabas aplūkošanai un baudai un ar to savienotai pastiprinātai fantazijas un jūtu dzīvei — sapņošanai. Matīsiņam šai ziņā nekādas izvēles nav, jo viņa sabiedrība ir gandrīz bez izņēmuma tikai četrkājainie: „Viņš bija atrauts bērnu sabiedrībai, kuŗā tas varētu priecāties; viņu saistīja pie netīriem kustoņiem, kuŗu nesaprotamā urkšķēšana viņam bija dienām jāklusās“ (III, 48). Liekas, ka ar savu asaraino dabu, ar savu jutīgo sirdi Matīsiņš sabiedriskai dzīvei maz piemērots: sabiedrība rauduļus necieš. Var, zināms, būt arī tā, ka taisni šās cilvēku, bērnu sabiedrības trūkums padarījis Matīsiņu jutlīgu, nedrošu, pat bailīgu. — Matīsiņš ir tipisks „klusētājs“: „... ve-

selu cēlienu no viņa vairāk nedzirdēsi, kā: „Uš, kur nu!...“ (III, 35).

Kā citi „bālie“ zēni, Matīsiņš mīl dabu. Viņa dabas fantazijas ir zīmīgas: skudrītēm ir bail „kāpt kalnu augstumos, uz kuriem Matīsiņš uzspiedis savu elkoni“. Šā „sappa“ jēga ir skaidra: salīdzinot sevi ar mazajām, bailīgajām skudrītēm, Matīsiņš jūtas kā īsts milzis, kas it kā atdusas min. kalnu augstumos. — Jeb: „Tur apzvaigžņota ziemas svētku nakts. Matīsiņa acīs spiežas asaras. Viņam liekas, ka arī zvaigznes raud“ (III, 38). — No nule un agrāk citētiem piemēriem redzams, ka Matīsiņš pārdzīvo dabu aistētiski: viņš iejūtas dabā, ieliek viņā savus pārdzīvojumus un otrādi — šķiet izjūtam, sajūtam savā dvēselē to, ko pats iejutis dabā.

Par šādiem dabas pārdzīvojumiem Šprangers izsakās šādi: „Bērnš var dzīvot dabā un ar dabu, bet viņš dabu vēl nepārdzīvo... Uz dabas dzīves fona viņš var justies labi vai dabas šausmu priekšā iztrūcināties. Bet tas notiek vēl veģetatīvi. Jūtu attiecinājumi, kas pamatojas uz iejušanās un kam tā tad ir aistētisks raksturs, arī jauniešiem vēl nenonāk reflektētā apziņā, bet ir īpatnēji pārdzīvojuma veidi... Bērnš pats vēl ir gabaliņš no dabas dzīves... Jaunietis kādā savas iekšienes punktā jau ir nošķīries, kļuvis patstāvīgs. Viņš vairs pilnīgi dabā nedzīvo, bet tiecas to atkal sasniegt un padarīt sev saprotamu, ieliekot tanī savas jutoņas vai tās noskaņu un dvēseli dzejiski nojaušot.“¹⁾

¹⁾ Sal. Ed. Spranger, 1. c. 55.—56. lp.

No šā bērna un jaunieša attiecību pret dabu raksturojuma jārāka pie slēdziena, ka Matīsiņš nav vairs bērns: jaunielis viņā jau pamodies. Un tas nav nekāds brīnums: „dvēseles atmoda“, kā šo bērnišķīgās psiches pārveidošanos apzīmē Šprangers, var sākties jau agri priekš fiziskās pubertātes iesākuma. Ka Matīsiņš nav vairs bērns, to apstiprina vesela rinda citu pazīmju. — „Mājā un skolā viņš mēdza nogrimt domās“ (III, 38). Jājautā: par ko Matīsiņš domā? Viņš reproducē un no jauna izbauda savus spilgtākos pārdzīvojumus, piem., gadījumu pie eglītes Eglupjos (turpat), reflektē par savām jūtām pret Mariju (III, 35), par savām attiecībām pret citiem cilvēkiem un to attiecībām pret sevi: „Kāpēc gan visi pret mani?“ (III, 50). — Te jau izpaužas sāpīga dvēseles vientuļības un atstātības izjūta kā tipiska dvēseles pubertātes sākuma pazīme. „Jauns, salīdzinot ar svaigo, nereflektēto bērna egoismu, te ir tas, ka skats vēršas uz iekšieni, subjekts apzinās sevi kā pasauli par sevi, kas kā sala atdalīta no visa pārējā pasaulē, — lietām un cilvēkiem.“¹⁾ — Matīsiņš jau ir atradis savu „es“ un pārdzīvo to jo sāpīgi pretstatā visam pārējam. Visu, kas nāk no ārienes, viņš jau uzņem kritiski, šaubās un neapmierinās, kā to parasti dara bērns, ar visiem paskaidrojumiem: viņš netic, ka Sila ezeram nav dibena; viņš prasa pierādījuma, ka zeme griežas (III, 37). Viņš grib par visu pārliecināties, lai tikai tad šo pārliecību piesavinātos, apzinīgi padarītu par

¹⁾ Ed. Spranger, 1. c. 38. lp.

savu. Tā ir spilgta un raksturīga pubertātes laikmeta pazīme.¹⁾ (Še arvien domāsim ne par fizisko, bet psihisko pubertāti jeb dvēseles atmodu).

Ar savu cūkgana stāvokli Matīsiņš nav apmierināts, jo tas nav tas īstais darbs, pēc kā viņš tvīkst (III, 44). Viņam ir bezgalīgas ilgas pēc citādas dzīves: viņš ilgojas tikt projām no dzimtenes (turpat). No šīm ilgām izaug viņa divainais dzīves plāns — „izkalt akmenī Marijas (Eglupju saimnieku meitas) tēlu un tad ar to braukt uz pilsētu“ (turpat). Arī bērni mēdz izteikties, par ko tie vēlētos kļūt, bet viņiem vēl nenāk prātā nopietni domāt par to, kā tikt. — Šis pats izsalkums pēc citādas dzīves izpaužas Matīsiņa neapmierināmā lasīšanas kārē. „Katru vaļīgu brīdi, sevišķi svētdienās, Matīsiņš upurēja veco avīžu lasīšanai. Tur bija aprakstītas svešas zemes, kaņi, varoņi, izgudrojumi un atradumi, un Matīsiņš lasīja ar tādu interesi, ka ļoti bieži aizmirsā savus pienākumus pret darbu“ (III, 46).

„Es nepazīstu neviena bērna, kas justu ilgas,“ saka Šprangers. „Bet jaunietim bez ilgām nevaru iedomāties: viņam nebūtu iekšējas dzīves...²⁾ Nav neviena cilvēka, kas raudzītos no sava cietuma ārā ar tādām ilgām kā jaunietis. Nav neviena, kam savā dziļajā vientulībā tā slāptu pēc pieskares un kļūt saprastam kā jaunietim. Nav neviena, kas tā tālumā stāvētu un sauktu. No šīm ilgām attīstās spēks, kuŗa cenšanās ir sadziedēt plaisu

---

¹⁾ Ed. Sprauger, 1. c. 265. lp.

²⁾ L. c. 54. lp.

(kas radusies starp subjektu un objektu). Tas met tiltu pāri uz visām atrautām lietām un cilvēkiem un velk tos atkal savā pašdzīvē atpakaļ iekšā: fantāzija!..¹⁾ Ar šo ilgu pilno fantāziju tiek aptērpts viss, kas pašdzīvei kaut kā ir nozīmīgs: daba, apkārtnes cilvēki un ne pēdējā vietā paša „es“. Ar šā organa palīdzību „es“ sniedzas pēc tā, no kā viņi ir šķirts, pēc „ne — es“, citiem un sava „es“ jēgas!²⁾

Šķiet, ka šai Šprangera ilgu fantāzijas teorijai nav pārliecinošāka apstiprinājuma un konkrētīzējuma kā Poruka Matīsiņš. Bet ja nu tā: ja taisni šī ilgu fantāzija ir tipiska jaunatnes pazīme, tad tas tikai no jauna apstiprina to, ka pēc savas attīstības struktūras Matīsiņš atrodas jaunieša stāvoklī, ja arī vēl ne pilnīgi, tad vismaz pa daļai. Ka Matīsiņš tanī pašā laikā daudzējādā ziņā vēl pilnīgi ir bērns, tas novērojumiem un psiholoģijas teorijai pretim nerunā.

Ļoti zīmīgu un pareizu sava mazā varoņa ilgu pilnās dzīves izjūtas tēlojumu Poruks sniedz dzejolī: „Es esmu as'ru zemes princis“ (III, 39). Asaras Matīsiņam tiešām ļoti bieži „pār vaigiem rit“. Raugoties saulgozī trīcošos Eglupju (Matīsiņa „princeses“ Marijas mītnes) sarkanajos juntos, „sirds viņam sažņaudzas. Asaras sāk spiesties acīs. Matīsiņam liekas, ka tās līst uz sirdi“... (III, 35). Pēdējie vārdi sevišķi zīmīgi: asaras Matīsiņa sirdi neatvieglo, kā tas mēdz būt parasti, bet padara to vēl grūtāku. Ja sentimentālītāte uzskatāma par

---

¹⁾ L. c. 53. lp.

²⁾ L. c. 54. lp.

gluži normālu vai pat visraksturīgāko pubertātes laikmeta parādību,¹⁾ tad pie Matīsiņa mums jau ir darišana ar grūtsirdību — melancholiju. „Bet Matīsiņš iet skumji pār papuvi, uz kuŗas gānās viņa mazais cūku pulciņš“ (turpat). Pat tanīs brīžos, kad viņam būtu iemesls būt priecīgam, kā, piem., Ziemassvētkos pie eglītes, Matīsiņš izplūst asarās: „Tur apzvaigžņota Ziemassvētku nakts. Matīsiņa acīs spiežas asaras“ (III, 38). Lasot pusbībeles vārdus: „Tēvs, piedod tiem, jo tie nezina, ko tie dara!“ Matīsiņa „acīs pārplūst asarām“ (turpat). Tā ir nepārprotama melancholija, par ko Šprangers raksta tā: „Ir jaunieši, kuŗu melancholiskais temperaments sniedzas līdz patalogiskumam. Dzilās sērās aizplūst visi viņu pārdzīvojumi, pat tās stundas, kas objektīvi varētu būt vai izlikties priecīgas. Viss kā ar mocīgu dzeloni ieurbjas dvēselē. Parasti ar šo stāvokli ir savienota smaga aktivitātes paralīze. Tāds ir dzīvei, ne dzīve tādām: tāds tiek dzīvots. Un šī dzīve ņem dvēseli knaiblēs, kas sāpīgi ieurbjas. Neviens prieks nevar attīstīties, tas tiek dīgli noslāpēts.“²⁾ Atkal ir iemesls būt pārsteigtam, cik viegli šis melancholika raksturojums attiecināms uz Matīsiņu. Arī Matīsiņa aktivitāte gandrīz līdzīga nullei. Pie tam diezgan grūti pateikt, ka šinī gadījumā ir cēlonis, kas sekas. Bet sakars abu starpā ir tāds, ka viens otru ietekmē, pastiprina vai vājina: ar aktivitātes pieņemšanos melancholija mazinās. „La-

¹⁾ Sal. Ed. Spranger, 1. c. 345. lp.

²⁾ L. c. 344. lp.

sot (Marijas dāvinātā fizikā par elektrību) Matīšiņā pārlēca daža laba enerģijas dzirkstelīte; it kā elektrizēts viņš sajuta sevī jaunus spēkus, un klusi viņš noņēmas, cik drīz vien tas iespējams, doties prom no dzimtenes, uz turieni, kur dzīvoja mācīti, gudri laudis, kas varētu viņu pievest pie īstā darba" (III, 44). Nelaime tikai tā, ka arī šī doma atsitas pret Matīšiņa īstenības nepārkāpjamu mūri, nobāl un izplūst „sapnī“: „Varbūt arī man beidzot labi ies!“ (turpat). Izlasījis vairākārt fiziku, „Matīšiņš tomēr vēl sajuta verdziski bēdīgo grūtumu, kas nu viņu vēl stiprāk kā agrāk sāka spiest“ (III, 45). — Te nāk prātā Šprangera domas, ka teiciens: „Zināšanas ir vara,“ jāpapildina ar piebildumu: „cik-tāl prot tās izlietot“.¹⁾

Kaļot akmenī Marijas tēlu, „Matīšiņš jutās arī miesīgi stiprāks, jo šis darbs spēcināja viņa muskuļus“ (III, 44). Asaras kādu laiciņu bija izžuvušas, bet „viņas atkal atgriezās... un... pārpludināja viņa krūtis, kurās jau bija sākušas ziedēt sārta cerības rozes, tumšām sālainām straumēm...“ (III, 45). Tas notīka tad, kad Matīšiņam nomira tēvs, kad bija jādodas svešā maizē, kur klājās vēl grūtāk kā agrāk, jo darbs bija tāds pats neinteresants kā tēva mājā, tikai ar to starpību, ka tēva cūku vietā bija jāgana sveša saimnieka lopi, kas nepavisam nebija tas „īstais darbs“, pēc kāda bija ilgojies Matīšiņš. Atgriežas asaras, citiem vārdiem melancholija. Tiesa, bija brīži, kur tas pat „laimīgs jutās“ (III, 47). Tas bija tad, kad gadījās darbs,

---

¹⁾ Ed. Spranger, Lebensformen, 6. izd., 131. lp.

kas tam patika, piem., linu malšana. Mašīnas rūkšana, drīz pieņemdamās, drīz klusāka topot, modināja Matīsiņa savādas melodijas. Viņš dūca šām savām iedomātām melodijām līdz“ (turpat).

Ir skaidrs, ka aktivitātes un piemērota, patīkama darba trūkums, tāda darba, kurā varētu ielikt, izteikt kaut ko no sevis, kurā būtu maiņa un ritms, ir tas, kas Matīsiņu nomāc un padara grūtsirdīgu.

Varētu jautāt: „No kurienes šī asarainība, šī melancholija?“ Šprangers domā, ka tā varētu būt pamatota personības reliģiozajā kodolā.¹⁾ Šķiet, ka tas varētu zīmēties arī uz Matīsiņu. Ka Matīsiņš ir reliģiozs, nav ne mazāko šaubu. Visu pamests un visas cerības zaudējis, Matīsiņš lūdz Dievu „Palīdz man, mīlais Dieviņ! Vadi mani pa labiem ceļiem.“ (III, 50). — Kā stāv ar Matīsiņa reliģiozitāti? Kādā ceļā tā radusies un veidojusies? Reliģiozitāte ir tīri cilvēcīga īpašība. „Kļūt par cilvēku arvien ir iespējams tikai pieskaroties dievišķīgam.“²⁾ Kā tāda viņa varēja Matīsiņā pamosties arī pati no sevis, bet kā reliģija izveidojas individuālā apziņā, tas atkarājas no tā, kādus iespaidus cilvēks gūst savā apkārtņē, no šās apkārtnes cilvēkiem vai citiem avotiem, piem., grāmatām. Matīsiņa reliģiozitāte ir no vienas puses vēl stipri naīva, bērnišķīga, bet no otras tanī jau vērojams arī kas īpatnējs. — Kā bērns Matīsiņš tic, ka cilvēks nācis no debesīm (III, 38),

---

¹⁾ Sal. I. c. 334. lp.

²⁾ Turpat — 326. lp.

un tas pilnīgi saskan ar Matīšņa mātes naīvo ticību, kas izpaužas viņas lūgšanā: „Dievs, uzņem Tu viņa dvēselīti Tavās žēlīgās rokās“ (III, 51). Bet Matīšņa fantazijā (un tas jau ir Matīšņa īpatnējs darinājums) Dievs ir „karalis asaru valstī“, kas, karstas straumes savaldot“, tam „as'rām slacināto zemi par mantojumu solas dot“ (III, 39). Asaru „avots ir tur bezgalībā, viņu straumes aiztek no mūžības uz mūžību“ (III, 38). Ka debesis ir „asaru valsts“, tāpat kā zeme ir „asaru zeme“, tā ir Matīšņa reliģiozitātes īpatnēja forma: tā ir īpatnēja asaru reliģiozitāte — konstrukcija, kas radusies Matīšņa asarotā dvēselē. Tiesa, arī svētos rakstos lasām (arī Matīšņš vai nu pats to lasījis, vai no citiem dzirdējis): „Dievs nožāvēs visas asaras...“ Bet Matīšņš dzejo: „Dievs (kā karalis, kas valda spēkā) karstas asaru straumes savaldīs“. Tā ir spilgti jutekliska, konkrēta aina un tēls.

Matīšņš pats ir karaldēls — princis, ar visu savuniecīgumu īstenības pasaulē. Var teikt arī tā: taisni šis nenozīmīgums un tā sāpīgais, pat mocīgais pārdzīvojums ir tas, kas dzen Matīšņu meklēt sev kompensāciju iedomu pasaulē — arī uz reliģiozitātes pamatiem. — Saprotama lieta, ka fantazijas spārni pagurst; rupjā ikdienu tos norauj. Tā rodas dualisms: dzīve sadalās īstenībā un iedomā, ko savā starpā nekas nesaista. — Šāda dvēseles dzīve sevišķi pamatīgi apgaismota Alfrēda Ādlera nodibinātā psihoanalīzes virzienā.¹⁾ Lieta ir šāda: mazvērtības jūtas rada nodro-

¹⁾ Sal. Ed. Spranger, 1. c. 46.—47. lp.

šināšanās dziņu. Dziņa būt „augšā“, ne „apakšā“, šī pirmatnējā pašapliecināšanas jeb varas dziņa ir dzīves pamatdziņa un dzinējs spēks dzīves plāna izveidošanā. Ja šī dziņa nonāk pie mērķa taisnā ceļā, tad personības uzbūve ir veselīga. Ja tas neizdodas, ja dziņa tiek nospiesta, tad tā darbojas zemapziņā tālāk; tad „augšā būšana“ tiek sašņiegta ar fikcijas palīdzību, kas aplinkus ceļā noved pie mērķa. Tādas fikcijas kļūst par pamatlīnijām aktīvai darbībai. Tā izskaidrojami greizi dzīves plāni.

Bez šaubām, arī Matīšam ir vēlēšanās būt nevis „apakšā“, bet „augšā“. Ja tam būtu piemērota bērnu sabiedrība, kurā tas varētu rotaļāties, viņam arī būtu izdevība parādīt savu garīgo pārakumu (ka ar savu miesas spēku Matīšiņš nevar lepoties, par to liecina viņa „bālā, liesā sejiņa“) un apmerināt savu vēlēšanos vismaz kādā savas miesīgi garīgās dzīves sfairā. Liktos, ka vismaz skolas dzīvē un darbā Matīšam vajadzēja rasties tādai iespējamībai sevi parādīt, jo skolas darbs jau pēc savas būtības ir vairāk garīgs darbs, un Matīšņa laikos tāds tas bija gandrīz bez izņēmuma. Bet arī skola un skolotājs nedomā par to, kas Matīšņu interesē. „Skolotājs nemīl, ka tam šādus tādus jautājumus priekšā klāsta. Viņš uzdod: to un to izmācīties, un tad tev jāmacās, ja ne, tad patur pēc pusdienas“ (III, 37). Tā tad arī skolā tikai uzspiests darbs un represijas, bez iespējas sevi izteikt un parādīt. (Tāda iespēja varētu rasties, piem., zīmēšanā, apkārtnes mācībā, rokdarbos, veidošanā, brīvos domrakstos, bet no visa tā Matīšņa laika skolā nav ne vēsts).

Sava niecīguma un nevērtīguma izjūtā meklējot kompensāciju, rodas infantīlas lieluma fantazijas. Pie Matīšiņa tādu zīmīgu lieluma fantaziju atrodam viņa pēdējā nāves murgojumā. „Tur, uz augsta kalna stāv milzis un raud... Milzi, ko tu raudi? Tu esi liels, spēcīgs! Tu raudi! Jā, es zinu, kāpēc tu raudi! Tev viss izrādās tik niecīgs, tik maziņš, tu venīgs esi liels!“ (III, 51).

Raudošais milzis ir Matīšiņš pats. Īstenība fantazijā apgriezusies otrādi. Matīšiņš ir kļuvis par milzi, bet viss cits ir niecīgs un maziņš. Matīšiņš ir „augšā“, viss pārējais „apakšā“ zem viņa. Iekārotais, bet īstenībā nerasniedzamais ir sasniegts iedomā. — Tiekme sevi izteikt, sevi izteikšanā sevi meklēt, sevi atrast un veidot, ir tipiska jaunatnes psihes pazīme. Tā kā Matīšiņam reālajā dzīvē — mājā un skolā — šai ziņā kaut ko darīt nav iespējams, tad viņam arī nekas cits neatliek, kā meklēt apmierinājumu savas fantazijas darbībā un lidojumos. — No šās pašas tieksmes un nemiera ar savu stāvokli un nozīmi īstenībā izriet arī Matīšiņa interese par bildēm un bilžu cirtējiem un jau minētais dīvainais dzīves plāns. Psihologiski tas viegli izskaidrojams un saprotams.

Atrgiežoties pie min. dzejoļa, jākonstatē, ka Matīšiņš ir tiešām „asaru zemes princis“, t. i. savā aktivitātē paralizēts melnholiķis, kam viss tīts skumjā sēru plivurā, kas tomēr ilgojas pēc laimes un prieka, ar īpatnēju reliģiozītāti, īpatnēju reliģisku simboliku un ar savu īpatnēju asaru filozofiju.

Vispārīgo ainu ļoti zīmīgi papildina vēl viens — princeses simbols: „Nāc, princes’, vārtus attaisīt!” Matīsiņš ir ne tikai princis, viņš turklāt ir it kā apburts kaut kur, kāda cietuma vai pils mūros ieslodzīts princis (kā Genoveva vai viņas dēls Ciešulis; šo stāstu „tas daudz reižu ir lasījis un gandrīz no galvas prot“ (III, 36), no kurienes to var izpestīt tikai kāda brīnišķīga būtnē — princese. Šī princese tad nu arī spēlē Matīsiņa ilgās un sapņos tik redzamu lomu: tā ir Marija. Kas ir Marija? Spriežot no tā, ka tā „apmeklē jau otru gadu meiteņu skolu pilsētā un izturas prātīgi, gluži kā jaunava“ (III, 35), jādomā, ka tā ir gadus 16—17 veca. Kā tāda viņa kā radīta būt par Matīsiņa ilgu objektu. Viņa daudz vairāk mācījusies, daudz vairāk zina; viņa ir bijusi „promno dzimtenes“, Matīsiņam vēl nezināmā pilsētā, uz kuŗu arī viņš taisās braukt, „kur dzīvo mācīti, gudri laudis; viņa jau ir dzīvojusi to dzīvi, pēc kuŗas Matīsiņš vēl tikai ilgojas; īsi sakot, Marijai ir viss tas, pēc kā Matīsiņš vēl tikai tvīkst. Matīsiņš ir pārliecināts, ka viņa var atbildēt ja ne uz visiem, tad vismaz ļoti daudziem no tiem jautājumiem, ap kuŗiem viņš velti lauza galvu, „par kuŗiem tam ir tikai tumša nojausma“, piem.: kas ir fizika? kā iespējams, ūdenī šlakstinot, radīt vaŗavīksni? „Vienīgā (pie kā Matīsiņš drīkst griezties) ir Marija“ (III, 36). Marijas bilde, „eņģelim līdzīga“, glabājas Matīsiņa dvēselē. Viņa ir pirmais un vienīgais cilvēks, kuŗa pieskaršanās Matīsiņa dvēselei, kaut arī „tikai acīm ar acīm saskatoties“ (III, 38), atstājusi patīkamu iespaidu. Kad no Marijas dāvātās pusbībeles „Kristus laipnais vaigs

smaida viņam pretim,“ kad viņš (izlasījis vārdus: „Nāciet šurp pie manis visi, kas jūs bēdīgi un grūt-sirdīgi. Es jūs gribu iepriecināt“) sajūt sevī jaunus spēkus (turpat), tad arī šis spēka pārdzīvojums tiek attiecināts uz dāvanas pasniedzēju; šis pārdzīvojums to ciešām saitēm saista pie Marijas. Nekas par to, ka dāvāto grāmatu viņš nesaprot, ka to „lasot tanī uznāk savādas jūtas, ir vai jāraud...“ (III, 40). — Nav jābrīnās, ka Matīsiņu pārņem neatvairāma, tīri elementāra dziņa tikties ar Mariju: Matīsiņam „ir jāiet...“ (III, 33). „Kā no kāda slepena spēka dzīts, Matīsiņš atstāja Sila mājiņu“ (III, 39), lai „pus tecīnus dotos uz Eglupjiem“ (pie Marijas).

Matīsiņa pārdzīvojumi sakarā ar Mariju psiho-loģiski interesanti kā jaunieša erōtikas piemērs. „Mariju viņš neuzskata par savu mīlāko. Dievs pasargi!“ (III, 35). Matīsiņš domā, ka tās jūtas, „kas allaž viņa krūtīs sacelžas pret Mariju“ (turpat), nav mīlestība. Tā tas tomēr nav. Saprotama lieta, ka še nevar būt runa par seksuālo mīlestību, kādai Matīsiņš nav vēl nobriedis fiziski, bet tīri dvēselīga, aistētiska mīla, erōtika te bez šaubām jau ir. Ļoti zīnīgs ir šis „Dievs pasargi!“ Tas rāda, ka erōtika un seksuālītāte jaunieša apziņā pagaidām ir asi nošķirtas, kā to sevišķi uzsver arī Šprangers.¹⁾

Pēc Šprangera erōtika ir „galvenā kārtā dvēseliska mīlestības forma, turklāt ar aistētisku pamatraksturu. Pārdzīvojumam ir aistētiska jēga tad, ja tas bez kāres pēc reālas miesīgas baudas un pie-

---

¹⁾ Sal. 1. c. 83. lp.

derēšanas pamatojas uz dvēseliskas savienošanās (iejušanās) ar kādu uzskatāmu priekšmetu...¹⁾ Aistētiskā mīlestība jeb erōtika tā tad vispirms ir iejušanās un savienošanās ar kādu otru dvēseli, pie kam starpnieka lomu spēlē viņas (t. i. dvēseles) uzskatāmais attēlojums miesīgā parādībā.“²⁾

Varētu jautāt: kas Matīsiņu saista pie Marijas? Atbildi arī uz šo jautājumu dod Šprangers: „Katrs sevī vienpusīgs un individuāls gars kļūst pilnīgs tikai pieskaroties kādam papildinātajam un formētajam principam... viss, kas izaug no ilgām piešķirt iekšējam pilnumam formu, nes sevī jaunatnīgās mīlestības pazīmes... Bieži vien mīlestība savā trūcīgumā pieķeras īsti necienīgam objektam, piešķirot tam no sava pārplūstošā spēka ideālus vilcienus.“³⁾ Tādā gadījumā „nāk vissāpīgākie atmodas brīži“, jo reālie cilvēki „bieži ir tikai drēbju pakāramie, kuŗos jaunielis pakaŗ savas fantazijas greznos tērpus. Un arī pašam izredzētam šī negribētā funkcija var kļūt nepanesama.“⁴⁾ — Šie citāti viegli attiecināmi uz Matīsiņu: Mariju viņš stipri ideālizē. Būdam vienulis (savā dvēseles dzīvē) un vienpusīgs, „jauns un nezināšanas tumsai padots“ grūtsirdīgs problēmatīķis, viņš meklē pieskarties „papildinātajam“ un „formētajam“ principam, cerēdams to atrast Marijā; viņa tieksmi uz Mariju nosaka ilgas piedot formu savam iekšējam „pilnumam“. Arī viņam sāpīgīgi jāpiedzīvo rūgtā vilšanās savā ideālā un šās

¹⁾ L. c. 81 lp.

²⁾ Turpat — 82. lp.

³⁾ Turpat — 102. lp.

⁴⁾ Turpat — 103. lp.

vilšanās sekas — jauna apzinīga noslēgšanās sevi. „Matīsiņš sāka ienīdēt v i s u s. Neviens viņam neizlikās būt cienīgs, lai viņš tam atklātu sirdi... Viņš apņēmās palikt vientulis savos nodomos, jā neviename neko neizpaust, kas viņa dvēselē sevišķi, svešādi darbojās“ (III, 48). Bet pats „ideāls“ pie visa tā nemaz nav „vainīgs“. „Matīsiņš viņai nebūt nepatika. Šis bālais, kalsnais zēniņš nevarēja būt tas, kurū viņa varēja mīlēt“ (III, 43). Marija jau ir nobriedusi seksuālai mīlestībai. „Miesīgi Marija Matīsiņu nemīlēja“ (turpat). Sarunā ar Matīsiņu (III, 42) viņa uz brīdi it kā aizraujas no viņa „garīguma“, bet jo drīz atgūst līdzsvaru un jūtas „atkal uz vecās cietās zemes“ (turpat). „Viņu d v ē s e l e s g a n s a t i k ā s, uzbudinādamas viena otru un nogurinādamas, it kā pie vareni augsta klints kalna, pār kurū tās gribēja pārlidot viņā pusē“ (III, 43). Bet Marija nav pat domājusi izliet tās asaras, ko Matīsiņš sakās sapnī no viņas it kā saņēmis un nu pateicībā gribētu tai atdot atpakaļ. No negribētās funkcijas — būt Matīsiņam par viņa izredzētā cilvēka ideālu, viņa raisās valā un aiziet s a v a i d e ā l a virzienā, pametot Matīsiņu viņa sabrukušo ilgu, nodomu un cerību drupu kaudzē.

Varētu jautāt: kas notiktu ar Matīsiņu tālāk, ja tas nelaimīgā gadījuma dēļ neaizietu bojā? Drošu atbildi dot nav iespējams. Ar visu sāpīgo vilšanos, Matīsiņš tomēr nav satriekts galīgi. Viņš ir atradis atbalstu r e l i ģ i j ā un dūšīgi strādā ap savu akmens blūki, tikai ar to starpību, ka Marijas tēla vietā viņš tagad „mēģināja iedomāties eņģeli, kas nāk no debesīm un atpestī v i s u s sērdieņus un vajātos“ (III,

49). Smagais pārdzīvojums ir bijis nopietns trieciens viņa egoitātei: tā ir vājināta, un nu Matīšam atliek laika domāt arī par citiem, kaut arī tādiem pašiem sērdieņiem kā viņš pats. Ja ir grūti paredzēt, kā varētu attīstīties tālāk daudz noteiktāk izveidojies raksturs, tad vēl daudz grūtāk to darīt attiecībā uz Matīšu; te iespējams tikai minēt. Viens liekas būt skaidrs: agrāk vai vēlāk Matīšam būtu jāpārlicinās, ka viņa izraudzītais ceļš tikt dzīvē uz priekšu neved pie mērķa. Jādomā, ka iepriekšējo likteņa sitienu norūdīts, viņš pārciestu arī šo vilšanos. Pa to laiku viņš būtu kļuvis vecāks, saprātīgāks. Nav izslēgta varbūtība, ka viņš ar dzīvi samierinātos un kļūtu kārtīgs un samērā inteliģents lauku puisis. Zināms, nav izslēgtas arī citas varbūtības — garīga panīkšana, negatīva izturēšanās pret cilvēkiem, dzīvi un viņas vērtībām — nihilisms, izvīrtība un noziedzība. Tas, zināms, būtu iespējams tikai tad, ja Matīšs kļūtu reliģiozi indiferents.

Saņemot kopā, var konstatēt sekojošo: garīgā ziņā Matīšs ir vecāks par saviem gadiem: viņš nav vairs bērns, bet viņā jau ir iesākusies „dvēseles atmoda“; ar savu samērā maz attīstīto miesīgo pusi un izcilo „garīgumu“ Matīšs ir reti sastopama parādība; lai gan viņa garīgais cilvēks vēl nav paspējis noteiktāk izveidoties, viņā tomēr nomanāmas dažas raksturīgas īpašības, kā tradicionāla reliģiozitāte ar īpatnēju personīgu nokrāsu, sava īpatnēja problēmatika un filozofija un mākslinieciskas tieksmes; savā dzīves izjūtā Matīšs ir melancholisks.

Jānāk pie slēdziena, ka Matīsiņš psiholoģiski pilnīgi iespējams, ņemot vērā viņa smalko, vārīgo konstitūciju un tos apstākļus, kādos viņš aug un veidojas, t. i. viņa lielo vientulību, nemieru ar savu nodarbošanos un stāvokli un izejas meklēšanu no tā, sēnalu literatūras („Geneveva!“) vai nesaprotamu grāmatu lasīšanu un nelabvēlīgo ārējo likteni.

III Bērnī stāstos «Kā Runcis kļuva par Runcē» un «Zuzīte».

Savrupu vietu Poruka tēloto bērnu galerijā ieņem Runcis un Zuzīte: Runcis ar savu īpatnējo, Porukam personīgi tālu stāvošo un nesimpatisko raksturu un tieksmēm, Zuzīte ar to, ka tā ir vienīgā meitene, kuņai Poruks, blakus vairākiem, kā redzējām, zēniem, veltījis veselu stāstiņu. Abi interesanti un līdzšinējos apcerējumos atstāti gandrīz pilnīgi neievēroti.

1. Runcis.

Stāstiņš „Kā Runcis kļuva par Runcē“ sarakstīts vienā gadā ar „Asarām“. Tas pierāda, cik dažādos, pat pilnīgi pretējos virzienos ir bijis spējīgs darboties savā dzejiskās radīšanas procesā Poruks. Ja agrāk aplūkotos stāstiņos („Romās atjaunotājos“ un „Kaujā pie Knipskas“) blakus sapņotājiem bija izdevīgi nostādīt reālistus un egoistus, lai kontrasta ceļā panāktu pēc iespējas spilgtāku abu pretējo tēlu izcelšanos un līdz ar to spēcīgāku pārdzīvojumu lasītājos, tad te šie aistētiskie motīvi atkrīt; paliek tīri psiholoģiska problēma — parādīt šās īpatnējās „dzīvības formas“.

Runcis pēc paša autora apzīmējuma ir „gadus 15 vecs zēns“ (tā tad apm. Silenieku Jāņa vecumā),

kam liels prieks, ka tas var savā mūžā pirmo reizi braukt tēvam, „turīga saimnieka Sabula kalpam“, līdz uz Rīgu (III, 53). Rīgā viņš grib pārdot savus gana algas linus — 2 podus, lai tiktu pats pie savas naudas. Gaidot pārnākam tēvu, zēns „sēdēja līdzās mātei, aizkrāsnē, un sapņoja par Rīgu“ (turpat). Tā tad arī Runcis „sapņo“, bet cik pavisam citādi ir viņa sapņi! Kad māte grib to pierunāt atstāt linus „krekliņiem un ūziņām“, Runcis atbild noteikti: „Nē, man vajaga pašam savas naudas!“ ... (turpat). Un tālāk: „Labāka arvien nr nauda. Par naudu var visu dabūt... Ja tev ir nauda, tad tu esi kungs, ja nav, tad tevis neievēro!“ (III, 55). Māte taisās dēlu pērt, bet apķeras, ka tas jau par lielu: nevar ar to darīt, ko grib. Pēc asas vārdu maiņas dēls un māte salab, un māte atļauj dēlam paņemt līdz arī sakrāto sviestu, ar kuŗu tā bija domājusi pacienāt savu vecāko dēlu Kārli, kas taisījās atgriezties no „zaldātiem“. Saprotama lieta, ka Kārlis mazajam Runcim ir sāpensis, ko viņš nevar ieraudzīt. „Lūk, kas šis tāds nav, sviestu ēst!.. Kārlis ir slīņķis. Negribējās strādāt. Labi, ka zaldātos noņēma!“ (II, 55). Mātes vēlēšanos pēc jaunas dziesmu grāmatas Runcis apņemas izpildīt.

Lai gan autors par savu „varoni“ acīm redzot irōnizē, tāpat kā viņš smejas par visiem, kas „tikai cenšas iegūt pārtikas līdzekļus miesai“ (IV, 130), tomēr no tā viņa tēlotais zēns nemaz nekļūst nerealāks: taisni otrādi.

Runcis ir tanī vecumā, kuŗam ir raksturīga dzīves plāna rašanās, un Runcim tāds plāns ir: tas ir —

tikt pie savas naudas, jo — „par naudu visu var dabūt“. Nevar liegt, ka Runča mērķis ir skaidrs un reāls. Ka tāds plāns varēja rasties taisni Runča galvā, tas ir dabīgi. Būdam kalpa dēls un saimnieka lopu gans, viņš ar savu stāvokli nav apmierināts, tāpat kā nav apmierināts ar savu stāvokli ģimenē. Viņš grib tikt „uz augšu“, „uz priekšu“. Bet kā? Varētu jau izvēlēties arī to ceļu, ko gribēja iet Silenieku Jānis, bet tas Runcim nav pieejams; turklāt viņš nav sapņotājs, bet reālists, kas ik uz soļa dabū pārliecināties, ka nauda ir tā, kas cilvēku padara par „kungu“. Runcis ir kalps, viņa mērķis — tikt par kungu, un drošākais ceļš šai virzienā — iegūt daudz naudas.

Paraudzīsimies, ko par šādu parādību saka psihologi. „Īstenības sapratne pamostas vienkāršos slāņos agrāk. Uz āru vērtais (der extravertierte) tips, lietojot Junga skolas izteicienu, ir viņu starpā biežāk sastopams kā introvertētais... Kamēr jaunietis ar nodrošinātu stāvokli sāk aistētiski sapņot un jūsmot vai, ja viņš pieskaitāms reālām dabām, atrod sev kaut kur darba lauku pēc patikas, tikām jaunietī, ko spiež saimnieciska vajadzība, rēgulāri tūlīn mostas noteikta vēlēšanās darīt galu savai šaurai un nožēlojamai eksistencei, un tas vispirms grib kļūt neatkarīgs saimnieciski, bet šodien tas nozīmē — nopelnīt naudu. Viņa iekšējās patstāvības iegūšana un viņa pasaules atklāšana pastāv iekš tam, ka viņš pārdzīvo šo dziņu ar augošu intensitāti un ka šī dziņa kļūst viņam par vītālu pārdzīvojumu, kamēr kāda bagātāka attīstībā tas

parasti paliek kaut kas periferisks“.¹⁾ — Domāju, ka citētais visā pilnībā attiecināms uz Runča augšā izvēlēto dzīves plānu. Bet ja tā, tad Poruks ir kōmiskā gaismā nostādījis parādību, kas pelna, lai to ņemtu nopietni. Runcis ir viens no daudziem, kam Poruks, mēridams tos vienīgi ar savu mērauklu, nodara pārestību.

Runcis ir saglabājis no vectēva mantotus piecus rubļus, un tamdēļ tagad, kur viņš ir lielāks paauzdis, tālākā doma ir gluži dabīga un loģiska: „Vajaga uzsākt veikalu!“ (III, 57).

Lepnās pārdotavas Rīgā modina Runcī vislielāko cieņu. Pārdodot linus un sviestu, viņš izrāda lielu veiksmi aizstāvēt savas intereses. Doma par jaunu cepuri tiek atmesta, bet tās vietā Runcis sapērk dažādas sīkas mantas, kuņām katrai jau zināms pircējs mājā. Dziesmu grāmata mātei nu gan iznāk tāda nožēlojama, ne tāda, kādu māte vēlējusies (neviens Runci par to neslavēs), bet citādi jau tas, ņemot vērā Runča veikaliskos nolūkus un attiecības, kādas viņam bija ar māti, bija grūti domājams; kā šās attiecības kļuvušas tādas, kādas viņas redzam stāstiņā tēlotas, to autors nerāda, tā ka „vainas“ jautājums, ja tāds tiktu stādīts, būtu jāatstāj neatrisināts. Runcim par godu jāsaka, ka viņš nevar tik drīz apmierināties ar notikušo: „mātes pārmetošais skats viņu garā biedināja“ (III, 64). Viņš bija aizrāvies no sava „sapņa“ un māti piemirsis.

Par ļauno sapni, kuņā žīds Nisks iebāž Runci fmirdošā maisā un ved, lai to dzīvu apraktu, nevar

---

¹⁾ Ed. Spranger, l. c. 238.—239. lp.

teikt, ka tas būtu psiholoģiski nepieciešams; bet saņņi jau vispār rēgulēšanai nepadodas... Autors pats piebilst, ka Runcis kļuvis par tirgotāju un vēlāk, pateicoties laimīgiem apstākļiem, par bagātu vīru. Un „launs vīrs“ viņš arī neesot (III, 66) — it kā visiem bagātņiekēm vajadzētu būt ļauniem.

Varētu jautāt: kā var izveidoties vēlāk tādu cilvēku garīgā pasaule, kam jau pubertātes, šā „dvēseles ziedoņa“ un vispār ideālu izveidošanas laikā rodas tik noteikti praktiski, materiālistiski uzskati un mērķi? Vispirms jāaizrāda, ka patstāvība, neatkarība, kas guļ šo parādību pamatos un ir to galvenais dzinējs spēks, pēc būtības nav materiālas dabas. Otrkārt: psihologi ir tanis domās, ka istā laikā neuzziedējušā psiche var kaut daļu no zaudētā atgūt vēlāk. „Bet man tūlī jāpiebilst,“ turpina Šprangers augšā atzīmēto domu gājienu, „ka šāda ļaunieša attistībā, ja atbrivošanās izdodas, aistētiskā stadija bieži tiek atgūta. Ne arvien tai jāizpaužas lasišanas vai teātra kaislē: sports, klejošanas prieks, dēku kāre, kino apmeklēšana norāda šai pašā virzienā... Bieži atgadās, ka min. aistētiskais laikmets iestājas gluži vēlu — 20. gadu vidū, kā gabaliņš no novēlotas, bet tagad atgūtas pubertātes“.¹⁾

Tā tad nav izslēgts, ka Runcis, klūdams saimnieciski patstāvīgs, atgūst zaudēto, kaut arī tikai pa daļai, un taisni pateicoties šai ne visai pievilcīgā veidā iegūtai patstāvībai, kurpretim, paliekot „kalpa kārtā“, viņam nekad nebūtu lemts uzelpot brīvāk,

---

¹⁾ L. c. — turpat.

cilvēcīgāk. Teikdams, ka „jauns vīrs viņš nav“, Poruks liekas šās domas pareizību tikai apstiprinām.

2. Zuzīte.

Kā jau teicu, Zuzīte ir vienīgā meitene, kam Poruks ir veltījis atsevišķu stāstiņu ar tādu pašu nosaukumu, apzīmēdams to par „tēlojumu iz dzīves“ (IV, 51).

Savas „varones“ pagātni autors tēlo šādi: „Citreiz Zuzītes tēva dzimta bija stipra. Visi bija veseli: tēvs, māte, abi dēli un mazā Zuzīte“ (IV, 54). Bet tad — tēvs nomirst, vecākais brālis krīt dzirnavās ar maisu, sadauza galvu, zaudē prātu un pēc gada mirst; jaunākais brālis aiziet uz Krieviju un pazūd bez vēsts; māte no raizēm, smagā darba un sāpēm novecojas nelaikā, paliek vāja un nespēcīga un tiek ievietota „nabagu mājā“. Zuzīti nodod pie saimniekiem; vasaru viņa iet ganos, pa ziemu — skolā. No auguma Zuzīte ir „m a z a un s a u s a“ (IV, 53), „s ī k a, bet daiļa“ (IV, 62) un var būt gadus 11—12 veca.

Kā redzams, ar savu sociālo stāvokli un ārieni Zuzīte lielā mērā atgādina „bālos“ zēnus Matīsiņu un Cibīņu. Kas zīmējas uz viņas dvēseles struktūru, tad arī šai viņai Zuzītes radniecība jeb līdzība ar viņ. zēniem dužas acīs. Starpība tikai tā, ka viņā, kā jau meitenē, stiprāk izteicas nākošās mātes instinkts — kopt, audzināt, rūpēties un gādāt par citiem, piem., par viņai dāvināto jēriņu.

Arī Zuzīte mīl sapņot. Aplklususi savā stāstā par skolas dzīvi, viņa „raugās sapņaini sveces liesmā“ (IV, 51). Bieži un ilgi nodoties sapņiem viņai

ņai neatļauj darbs un rūpes, kas šai gadījumā kļūst par labvēlīgu pretlīdzekli.

Cita īpašuma Zuzītei nav, izņemot „šķirstiņu un visvajadzīgākās drānas“ (IV, 53). Tamdēļ viņa ir bezgala priecīga, kad tai saimniece iedāvina jēriņu. Viņa nevar iemigt: „rūpes par savu jēriņu tai nedeva miera“... Viņa „apņemas to kopt un audzināt uz vislabāko“ (turpat).

Otrs Zuzītes rūpju priekšmets ir viņas māte, ko viņa iksvētdienas apmeklē „nabagu mājā“. Kad māte, nopietni saslimusi, izteic vēlēšanos pēc ārsta palīdzības, kuŗa aicināšanai pie sevis viņai trūkst līdzekļu, Zuzīte pēc iekšējas cīņas apņemas savu avariņu pārdot. Tirguš diena tad nu arī izvēršas Zuzītei par smagu pārbaudījumu dienu, jo šai dienā tai jāšķiras no veseliem trim saviem mīļuliem: raibās „Piektālas“, vērsēna „Bubuļa“ un „Jēriņa“. „Visu vasaru tie kopā pavadījuši uz ganībām, baudījuši kopā ziedoņa priekus un negaisus. Tagad, pēc dažām stundām, tiem jāšķiras uz visu mūžu“ (IV, 62).

Tā kā Zuzītei bērnu sabiedrības nav (tāpat kā Matīsiņam), tad, zināms, viņas pieķeršanās kustoņiem ir jo ciešāka, un tamdēļ arī šķiršašnās sāpes jo asākas. — Lai gan „viņa cita nezināja, kā tikai p a k l a u s ī t“ (IV, 53), viņai tomēr ir prieks par „Bubuļa“ d ū š u, kas „visādi ākstās un negrib iet“, tā ka „jau pēc pāŗa verstu gājiena Andrejs ir pilnos sviedros, piekuisis un lamājas... par Bubuli“ (IV, 63).

Zuzītei nav sveŗa arī p r o b l ē m a t i k a. „Viņa acumirkli nevar saprast, kāpēc nevainīgais kustonis

tiek cilvēka gribai un labklājībai upurēts? Vai gan viņš vienīgi šim nolūkam radīts? ... (turpat).

Tirgū Zuzītei viss ir „jauns, neredzēts brīnums... Lielajā drūzmā un troksnī Zuzīte bija it kā apreibusi“ ... (IV, 64). Uz „paresno veci ar sarkanu, pietūkušu seju“, kas taisās pirkt Zuzītes aveniņu, viņa ar lielu pašapziņu izsaucas: „Jā, tas ir mans audzināts! Bez pieciem rubliem nedabūsiet!“ ... (turpat). Un drebošām rokām Zuzīte trijnieku iesēja lakata stūrī... Zuzītei sāka asaras birt“ ... (IV, 65).

Pēcpusdienā Zuzītei „it nekas nebija pa garšai“ (turpat). Uz māju braucot, „Zuzīte raugās skumji uz lielceļa malā esošā ezera līmeni: „Cik labi būtu dusēt, aizmigt uz mūžību!“ viņa domā un satrūkstas par savām domām... Zuzīte paskatās sāpus: viņa sēd saimniecei mazliet priekšā, arī viņas pašas ēna ir slaika. Un tas tēls tur ēnā nav vairs Zuzīte, bet kāda varoņa meita“ (IV, 66).

Tā ir melancholija, kas pārņem Zuzīti pēc sapīgās šķiršanās no sava mīļā aveniņa. Sāpes ir tik lielas, ka viņai nāk prātā nāves domas. Nāve kā glābiņš no smeldzošām dvēseles sāpēm — tas psiholoģiski pilnīgi pareizi izjūsts. Zuzīte nav vairs bērns, kuŗa sāpes vēl nav „pasaules sāpes“, kas ātri atkal apmierinās un aizmirstas.

Pēc tādas savas nespēcības pārdzīvojuma ir dabīga nule minētā lieluma fantazija: „... tas tēls tur ēnā nav vairs Zuzīte, bet kāda varoņa meita“. Likto: kas Zuzītei kopīgs ar „varoņa meitu“? Īstenībā, reālajā pasaulē, zināms, nekā kopīga nav, bet taisni no tam jau ceļas šī fantazija: es esmu nespē-

cīgs un nenozīmīgs, bet vēlētos būt stiprs un varens. — Līdzīgas lieluma fantāzijas mums jau bija izdevība konstatēt pie Poruka „bāļajiem“ zēniem, kas, reālajā pasaulē būdami mazi, nespēcīgi, nenozīmīgi, atrada kompensāciju savās lieluma fantāzijās vai sapņos.

Zuzīte skatās „žēli, lūdzoši uz noejošo sauli...“ (IV, 66). Nav šaubu, ka viņas vēlēšanās un lūgums saulei ir, lai varbūt tā viņai palīdz kļūt nozīmīgākai reālajā pasaulē. Cita palīga Zuzītei nebija; viņa jutās pilnīgi vientuļa, atstāta.

Ka Zuzīte nav vairs bērns, ka viņā jau sākusies „dvēseles atmoda“, to bez minētās vientulības un atstātības sajūtas nepārprotami liecina viņas klusuma pārdzīvojums „nabagu mājā“, kur tā, no tirgus braukdama, iegriežas un atrod māti jau mirušu: „Bija, tik klusi, šausmīgi“ (turpat). „Bērns nedzird klusuma,“ saka Šprangers.

---

¹⁾ L. c. 38. lp.

IV Poruks savās bērības atmiņās.

Tagad piegriezīsimies paša Poruka bērības atmiņām, sākot ar visagrākām. Tādas Poruks tēlo „Vientulī“ (Atmiņas iz bērnu dienām II; I, 176), minot divi gadījumus: pirts degšanu un atmošanos vienatnē. Pirmajā gadījumā māte viņu vēl tur uz rokām: viņš tā tad ir apm. nepilnu gadu vecs. Psiholoģiski pareizi ir tas, ka atmiņā visdziļāk iespēžas ar interesi un afektiem saistītie pār dzīvojumi.¹⁾ Lai gan bērns pats šai vecumā vēl nebija spējīgs aptvert notiekošo, toties jo liels bija tuvinieku uztraukums, kas nevarēja suģestijas ceļā nepārnesties uz bērnu.²⁾ Lai gan Poruks pats piebilst, ka šo gadījumu viņš atminas, „vairāk vecmātes un māmiņas stāstiem sekodams“, tomēr jāatzīst, ka arī šai veidā uzglabātas tik agras bērības atmiņas uzskatāmas kā retums; tādas pēc K. Būlera uz visu mūžu varētu palikt atmiņā tikai no 4. dzīves gada.³⁾ Te jāpiezīmē, ka tas pats psihologs citā savā darbā — „Die geistige Entwicklung des

¹⁾ Sal. K. Bühler, Abriss, 86.—87. lp.

²⁾ Pēc V. Šterna bērns jau sākot ar sava pirmā mūža gada pēdējiem mēnešiem pieejams zināmai jūtu suģestijai. Sal. V. Stern, Psychologie, 100. lp.

³⁾ L. c. turpat.

Kindes¹⁾ atzīmē franču zinātnieku V. u. C. Henri pētījumu rezultātus, pēc kuriem pieaugušie atceras notikumus arī jau no sava pirmā mūža gada.

Daudz noteiktāks ir otrs Poruka minētais gadījums — atmošanās vienatnē un ar to saistītais stipri negatīvais pārdzīvojums. Tikai te jākonstatē, ka Poruks savam bērnības pārdzīvojumam piešķir tādu kvalitāti, kādas tanī īstenībā vēl nevarēja būt: vientulības izjūta ir iespējama tikai tad, kad jau ir radusies kaut cik skaidra „es“ apziņa, kas ir raksturīga daudz vēlākam vecumam: tā ir tipiska „dvēseles atmodas“ resp. pubertātes laikmeta sākuma pazīme. Ko bērns šai gadījumā varēja pārdzīvot, kas to uztrauca, bija ne vientulības, atstātības izjūta kā tāda, bet vienkāršs bailu afekts, ko viņā sacēla atmošanās neparastajos apstākļos — vienatnē. Mamm, kur tu esi?“ es saucu, un asaras man līst pār vaigiem. Istabā nav neviena. Visi aizbraukuši vai aizgājuši uz baznīcu vai uz ciemu... „Mamm, nāc!“ ... es saucu vēl reiz. Bet neviens nenāk“ ... (I, 177). — Liekas būt skaidrs, ka šemums darišana ar instinktīvām bērnišķīgām bailēm, tīri subjektīvu dvēseles stāvokli, kam nebija nekāda objektīva pamata, jo briesmas taču nekādas nedraudēja. „Taisni pie maza bērna šis dvēseles stāvoklis (t. i. bailība bez noteikta bailu objekta) stipri izveidots, kas vienkārši saprotams kā sekas no viņa reti pilnīgi apspiežamās vājuma un mazvērtības sajūtas,“ saka Viljams Šterns²⁾

¹⁾ 320. lp.

²⁾ L. c. 412. lp.

No Poruka biografijas ir zināms, ka viņš kā jau pirmdzimušais „baudīja lielāko mīlestību un uzmanību no saviem vecākiem, kā arī no saviem vecāku vecākiem.“¹⁾ Dzējoli „Iz manas dzīves“ (XV, 102) Poruks pats liecina: „Auklēts, paijāts, aijāts tiku, Miļots vairāk nekā citi.“ Ja Poruks kā bēns bija paradī arviens atrasties savu tuvinieku sabiedrībā un justies viņu uzmanības centrā, tad šī piepešā atmošanās vienatnē bija kaut kas tik neparasts, ka viņš ar to nespēja tikt galā un izplūda asarās. Gadījums jo zīmīgs tai ziņā, ka tas liecina par Poruka nedrošību un lielo jutelību resp. *nervozitāti* jau agrā bērnībā, jutelību, kas viņu pavadīja visā turpmākā dzīvē un beidzot kļuva liktenīga.

Ļoti iespējams, ka šai baiļu afektā izpaužas arī Poruka bērnīšķīgā vērtīguma jeb nozīmīguma vajadzība (Geltungsbedürfnis), par ko Šterns izsakās šādi: „Pašas bailes tiek nostādītas nozīmīguma apziņas kalpībā, briesmas fantastiski kāpinot; taisni šai apdraudētībā bērns jūt savu fantazijas „es“ apņemtu no sevišķiem svarīguma akcentiem; un ja nu viņš no šādām respektablām briesmām bēg pie mātes, viņam savā bezpalīdzībā nav vairs jājūtas tik nožēlojami mazam.“²⁾ Fantastiskas briesmas varam saskatīt arī Poruka minētā gadījumā: „Vējš ķer man matos, it kā priecādamies, ka tas var mani ķircnāt, cik tam tīk.“ (I, 177).

Atsaucoties uz Veksbergu (Wexberg, „Ängst-

---

¹⁾ Sal. J. Kalniņa „Atmiņas par dzejnieku Poruku“ — „Balss“ 1912. g. 75. num.

²⁾ L. c. 412.—413. lp.

liche Kinder“), Šterns tālāk norāda, ka īpaši pie nerīvōziem bērniem sastopama parādība, ka „ar bailību bērns uzmetas par savas apkārtnes tirannu“, nostāda sevi uzmanības centrā, dabū māti savā rīcībā; ka še tā tad „skan līdzī kaut kas no v a r a s kairekļa“, ka tādā veidā bailu stāvoklis sniedz „tieši pozitīvu ieguvumu“.¹)

Līdzīgu tieksmi — saistīt māti pie sevis, baudīt viņas tuvumu un glāstus nenākas grūti saskatīt arī Poruka min. bērības pārdzīvojumā: „Bet lūk, tur jau nāk māmiņa... Viņa bučo mani simtkārtīgi un spiež mani pie krūts.“ (I, 177).

Jēga, ko Poruks ieliek abos min. bērības pārdzīvojumos, t. i., ka viņos būtu pirmo reizi uzaususi skaidra pašapziņa: „Es esmu cilvēks“, jeb „es esmu vientulis“, lieku reizi apstiprina atziņu, ka atmiņu tēlojumos vispār, bet īpaši bērības atmiņu aprakstos patiesība un dzeja jauca viena ar otru.

Kas zīmējas uz Poruka apgalvojumu, ka viņš dzird, „kā viņās Jāņu dienās vējš gaudo, norauj meijas no balkona un aizvel tās pār pagalmu“, „it kā tas vakar būtu noticis“, tad te nāk prātā tās psihiskās parādības, ko apzīmē par eideitiskiem pārdzīvojumiem.¹) Varbūt ar Poruka eideitisko iedabu izskaidrojami daži spilgti reālistiski un pat naturālistiski vilcieni viņa tēlojumos, bet šis jautājums jau būtu pētījams atsevišķi.

Attiecībā uz „es“ apziņas rašanos, par ko šai

---

¹) L. c. 413. lp.

²) Sal. doc. R. Jürgena rakstu Izgl. Min. Mēn. 1926. g. 8.—12. burtn.

gadījumā runā Poruks, jāievēro, ka tā pēc V. Jeruzālema¹⁾ stāv visciešākā sakarā ar gribas funkciju, tā tad ar zināmu aktivitāti; turpretim Poruks šis apziņas rašanos saista ar stipriem jūtu pārdzīvojumiem, tā tad ar psihes pasīvu stāvokli. Tāds jautājuma nostatījums ir īpatnēji Poruka garā, kas pats bija jūtu cilvēks un jūtās redzēja „vienīgo dzīvi, kas mūs augstāk par ikdienišķību pacel“, kam „pasaulē visdziļākās saknes“ (Pērļu zvejnieks, I, 39).

Pie sava pirmā it kā vientulības pārdzīvojuma Poruks atgriežas vēl reiz „Mūžīgajā židā“ (III, 7) un šā pārdzīvojuma kvalifikācija iet vēl tālāk kā „Vientulī“, teikdams: „Šis brīdis, kur es pirmo reiz sajutu, ka savējiem par spīti esmu tomēr viens, kuram jācieš pašam savas sāpes, šis brīdis man iespiedās atmiņā uz visiem laikiem.“ Šis apstāklis spiež arī mūs vēl reiz apstāties pie šā jautājuma.

Sava „es“ atklāšanu, šo „metafizisko individuācijas pamatpārdzīvojumu“ Šprangers uzskata kā pašu pirmo pārejas laikmeta (no nereflektētās, neatīstītās bērna gara struktūras uz pašrefleksijās nogremdējošos pubertātes laikmetu) pazīmi, saprazdams to galvenā kārtā tā, ka „skats vēršas uz iekšu“, subjekts tiek atklāts kā pasaule par sevi, kas uz visiem laikiem kā sala atšķirta no visa pārējā pasaulē, lietām un cilvēkiem, un līdz ar to rodas lielās vientulības pārdzīvojums“. Un

---

¹⁾ Sal. „Psicholoģijas mācības“ — Vēveru Hermans tulkojumā — 198. lp.

tālāk: „Esamības par sevi atklāšana nav jāsaprot tā, it kā līdz tam nekāda sevis pārdzīvojuma nebūtu bijis... Arī bērnam ir savs ego. Bet tas viņam ir tik pašsaprotams, ka to viņš kā kaut ko, kas varētu arī nebūt vai nenozīmēt, nemaz neapzinās. Ir pazīstams spirdzinošais, nereflektētais bērna egoisms.“¹⁾

Ja nu tā, tad jānāk pie slēdziena, ka Poruks, savā vēlākā dzīvē juzdamies kā vientulis, mēģina šās savas īpatnības sākumu saskatīt jau agrā bērnībā, nonākot pretrunā ar bērnu un jaunatnes psiholoģiju. Bet jau minētā „Mūžīgajā židā“ ir atrodams kāds cits ļoti zīmīgs bērnības pārdzīvojums: „... vēl mazs zēns būdams, biju uzrāpies rījas junta galā un ar karalisku pašapziņu nolūkojos uz apkārtni“ (III, 7). Šis gadījums met spilgtu gaismu uz visiem pārējiem Poruka bērnības pārdzīvojumiem un visu turpmāko dzīvi. Nav šaubu, ka šis gadījums nav izdomāts, jo kāpšana kokos, pa trepēm uz ēku augšām u. t. t. ir pie bērniem stipri izplatīta. Varbūt te mums ir darīšana ar bērnišķīgu savas apkārtnes izziņas, pārredzēšanas kāri, kas vislabāk apmierināma, paceļoties uz kāda augstāka punkta, no kurienes apkārtnē tālāk un labāk pārredzama. Tādā gadījumā Poruks būtu darījis tikai to pašu, ko dara citi — daudzi bērni. Raksturīga ir ne šī kāpšana pati par sevi, bet „karaliskā pašapziņa“, ar ko bērns nolūkojās uz savu apkārtni. Šī apkārtnē ir kaut kur lejā, viss viņā izskatās mazs, arī tas, kas, zēnam pašam tur atrodoties, izskatās liels; bet zēns,

¹⁾ Ed. Spranger, l. c. 38. lp.

kas lejā būdams ir juties mazs, tagad jūtas liels. Mazais Poruks grib būt liels. Tāda ir šī pārdzīvojuma jēga. Te varētu piezīmēt: katrs bērns ir mazs un katrs bērns grib būt liels. Tā tas ir bez šaubām, bet te jāņem vērā, kādus apmērus šī lieluma dziņa sasniedz un kādā veidā tā tiek apmierināta: reālu veikumu vai fikciju ceļā. Mazais zēniņš ne tikai grib būt liels, apm. tāds kā tēvs vai vectēvs, nē — viņam patīk justies jeb būt (bērna apziņā tas ir viens un tas pats) lielākam par visiem — kaut pakāpjoties uz jumta, kaut — fikcijā.

Turpat „Mūžīgajā žīdā“ Poruks atstāsta kādu citu gadījumu, apzīmēdamš to par „jocīgu“. Reiz tēva prombūtnē viņam iepaticies panēsāt tēva jēreni ar samta uzklātņi; māte pēc ilgas kaulēšanās to viņam arī atļāvusi. „Ar šo cepuri galvā es lieliski lepojos. Visi mājiņieki, izņemot tēvu un vectēvu, mani tādā veidā redzēdami, šo to lišķīgi piezīmēja, kas man ļoti patika. Tēva toreiz nebija mājā. Viņam arī es nebūtu varējis iedrošināties tā rādīties. Bet vectēvam taču gan!“ (III, 7).

Šis notikums zīmīgs ne vienā vien ziņā: tēva prombūtnē zēns jūtas drošāks; viņš, izlietodams šo gadījumu, ņemas spēlēt tēva lomu: uzliek tēva cepuri un staigā ar to. Zēns grib būt tēvs, grib būt tas, no kā viņam parasti jābīstas. Mājiņieku lišķīgās piezīmes palīdz viņam šai lomā iejusties, iedzīvoties. Tikai vectēva neparastā klusēšana smēdē, kurp viņš dodas, lai parādītos tam savā iekārotā galvas segā, un jauni, spēcīgi iespaidi (bailes no baltām dzirkstelēm, kas šķīst ap laktu, un zilās liesmu mēles, kas paceļas no oglēm)

izsit zēnu no sliedēm: viņš jēreni pavisam aizmirst, aizmirst arī savu iedomāto lomu. To viņam no jauna atgādina mārkā malā stāvošās levas sauciens, kad zēns steidzas uz istabu: „Puika, puika! tev jau galva deg!“ Un tālāk: „Nu, puika! Ko nu tēvs teiks?“ ... „Jā, ko gan tēvs teiks?“ ... „Bailīgi, cepuri padusē iespiedis, es iegāju istabā un ielīdu aizkrāsnē, vectēva gultā. Simtkārt atkārtojas jautājums: „Ko gan tēvs teiks?“ (III, 8).

Zēna mēģinājums spēlēt tēvu ilgst tikai īsu brīdi un nobeidzas ar atgriešanos īstenībā - bailībā, bailēs no tā paša tēva un glābiņa meklēšanā nevis pie kāda cita, piem., pie mātes (mātei, jādūmā, pašai bail no tēva, ka atļāvusi ņemt viņa cepuri; tai tā tad pašai vajadzīgs glābējs), bet pie vectēva, vismaz vectēva kaktiņā, vectēva aizkrāsnē, vectēva gultā...

Kāpēc Poruks šo gadījumu apzīmē par jocīgu, paliek nesaprotams: no zēna viedokļa tas bija stipri negatīvs, pat traģisks, ņemot vērā tā lielās bailes no tēva. Arī tas galu galā neko negroza, ka „Tēvs toreiz neteica nekā“ (III, 8). Acīm redzot, viņš varēja teikt (kā citādi zēnam tā būtu jābaidās?) un citreiz, droši vien, arī teica.

Objektīvi ņemot, drīzāk par jocīgu jāapzīmē stāvēšana ar „karalisku pašapziņu“ rijas jumta galā, nekā patvēruma meklēšana vectēva gultā. Varbūt ar šo kvalificējumu „jocīgs“ dzejnieks gribējis vājināt to negatīvo iespaidu, kādu rada šās zēna bailes no tēva? Jeb varbūt viņš pats grib atsvabināties no kāda smaga atmiņu kompleksa, apzīmējot to par jocīgu?

Arī gadījumā ar „jēreni“ izpaužas tā pati tieksme, kas spidēja cauri stāvēšanai jumta galā, t. i. tieksme kļūt lielam, nozīmīgam, atsvabināties no mazuma, nenozīmīguma, bailības. Pirmā gadījumā mērķis sasniegts pilnīgi (kaut arī tikai ar fikcijas palīdzību), otrā — tikai daļai un uz īsu brīdi, pēc kam nāk noslidēšana (saprotot to tīri psiholoģiski) vēl zemākā stāvoklī nekā „spēles“ sākumā. Vectēva gulta aizkrāsnē un rijas jumta gals ir divi punkti, starp kuriem distance ir krietni liela; šie punkti simbolizē tos divus pretējos polus, starp kuriem svārstās mazā zēniņa pašizjūta: mazums, mazvērtīgums, nedrošība un bailība, no vienas puses, un — lielums, pašapziņa, pārākums, īsi sakot — spēcīga pašizjūta, no otras puses.

Gadījums ar pašu „mūžīgo žīdu“ psiholoģiski interesants tai ziņā, ka tas rāda pārdzīvojumu, pretēju tam, kādu Poruks cenšas tēlot „Vientulī“: te zēnam ir „īsti pa prātam“ palikt vienam istabā, kad citi līdumā plūc linus, bet māte aiziet uz kāpostu dārzu, uzraudzīt māju un nodoties savam iemīlotam darbam — lasīšanai: viņš lasa „Pūcesspiegeli“. Negaidītā žīda parādīšanās, zināms, viņu izbaida. Zēns tomēr saņem un uzmanīgi seko žīdam, kad tas sāk skaitīt naudu. Kad žīda sabrukums Pestītāja bildes priekšā rada neomulīgu situāciju, Kristus laipnās acis iedveš zēnam drosmi: „Es kā jauna spēka pilns lūkojos augšup uz bildi, kuŗa saules staros it kā pakustējās“ (III, 10).

Šai pēdējā pārdzīvojumā interesants ir tas, ka

bilde bērnam nav tikai bilde, bet kaut kas vairāk, kaut kas no tā, ko tā attēlo, kaut kas no reālās īstenības, no kā var iziet tāds pat ietekmējums kā no reālās būtes — cilvēka, kas var iedvest zināmas jūtas, šai gadījumā drosmi, var pat kustēties, it kā būtu kaut kas dzīvs. Tas saskan ar bērnu psiholoģijas atziņām, ka bērna apziņā īstenība un iedomu pasaule nav vēl savā starpā stingri un noteikti norobežotas. „Kas mums liekas fantazija, tam bērns piešķir īstenības vērtību, tas viņam ir tikpat nopietns, cik nopietna mums ir mūsu, ar daudzu kritēriju palīdzību un pa daļai konvencionāli uzbūvētā īstenība,“ saka Šprangers.¹⁾

K. Kofka apgalvo,²⁾ ka tas process, kurā bērns mācās izšķirt dzīvo no nedzīvā, turpinoties ļoti ilgi, un ka arī tad vēl, kad šī izšķirība jau iezīmējusies, neesot izslēgts, ka izlaužoties cauri vecā, nediferencētā struktūra (kurā šās izšķirības vēl nav). Vēl vairāk, Kofka ir tanīs domās, ka pēdas no vēl nenoskirtās „dzīvo un nedzīvo“ lietu struktūras sastopamas mūsu ikdienas dzīvē un ne tikai mānticības veidā vien.

Te nāk prātā Jeruzālema fundamentālā *appercepcija*. „Katrs apjausts objekts bērnam šķiet kā apgarota būtne, un visu objektā pamanīto tas uztver kā pašas lietas gribas darbību.“ Un tālāk:

---

¹⁾ L. c. 32. lp.

²⁾ K. Kofka, Die Grunlagen der psychischen Entwicklung, 247. lp.

„Šis agri attīstīties uztveres veids pavada cilvēku visā viņa mūžā.“¹⁾

Tiesa, Pestītāja bilde pie sienas neko nedarīja, — nerunāja, nekustējās, bet tur stāvēja zēnam pazīstamais teksts: „Redzi, es būšu pie jums ikdienas līdz pasaules galam.“ Šis teksts runāja. Mākoņiem pašķīroties, saule atspīdēja sienā (un līdz ar to Kristus bildē pie tās) pie Ievas gultas; šis pārmanīgs pietika, lai ierosinātu bildes kustības illūziju. —

Metot skatu atpakaļ pār aplūkotām Poruka bērnības atmiņām, jākonstatē, ka tanīs noteikti izvirzās šādas problēmas: 1) bērnu pasaule vispār, 2) Poruka stāvoklis ģimenē un 3) viņa bērnišķīgās psiķes īpatnības, kā: jutelība resp. nervozitāte, suģestibilitāte, svārstīšanās starp sava mazvērtīguma izjūtu, no vienas, un tieksmi pēc spēcīgas pašizjūtas, no otras puses, vientulības mīlestība un lasīšanas kāre. Trūkst notikumu, kas rādītu zēnu citu bērnu sabiedrībā. Tamdēļ, pirms ejam tālāk un sekojam augšā min. problēmu risinājumam Poruka citās bērnības atmiņās, pakavēsimies vispirms pie „Lauvas audzēkņa“ (Atmiņas iz bērnu dienām I; I, 175), kurā ir darīšana ar mazu bērnu sabiedrību.

Izrādās, ka Porukam bērnībā bijuši draugi, kādu viņam vēlākā dzīvē gandrīz vairs nebija. Viens no tādiem bijis muižas dārznieka dēls Kārlītis. „Kārlītis bija slimīgs zēns, bālu seju, bet tumšām, dziļi skatošām acīm. Melnas uzacis spīdēja kā samts un varēja mani diezgan

---

¹⁾ Sal. l. c. 91. un 92. lp.

a p b u r t" (I, 175). Tā Poruks apraksta savu draugu, un šis apraksts pilnīgi saskan ar agrāk aplūkoto tā saukto „bālo“ zēnu aprakstu. Miesīgi Kārlītis nevar būt diezīn cik stiprs, bet garīgi viņš ir pārāks par visiem saviem dzimumdienas viesiem, vairākiem zēniem un meitenēm, to starpā atmiņu autoru un krodzinieka dēlu, kas miesīgi par Kārlīti „daudz stiprāks un spēcīgāks“. Kārliša garīgais pārākums gluži labi saprotams: viņš aug muižā — kultūrālākā apkārtņē kā viņa viesi. Bet pasvītrojot viņa slimīgumu un bālumu, Poruks acīm redzot grib teikt to pašu, ko viņš vēlāk pauda ar savu bālo zēnu (Silenieku Jāņa, Cibīņa, Matīsiņa) tēlojumiem, tas ir, ka miesīgs un garīgs spēks un stiprums ir pretstati, kas viens otru it kā izslēdz.

Kur kopā vairāki bērni, tur tūlīn kļūst dzīvs vadonā ja utā jums. Par vadoni pēc K. Būlera¹⁾ kļūst pārākais, bet savu pārākumu var parādīt vai nu ar rupju varu, fizisku spēku, vai ar iedomu (Einfälle) resp. ideju bagātību, vai ar to, ka prot citiem kaut kā pielāgoties, kaut kā palīdzēt. Kārlītis kā „mājas kungs“ ir savu viesu „dabiskais“ vadonis: viņš tos arī „izvadāja pa parku, pa augļu dārzu“. Bet Kārlītim rodas sāncensis krodznieka dēla personā: būdams par Kārlīti „stiprāks un spēcīgāks“ un negribēdams viņam paklausīt, krodznieka dēls pierunā citus zēnus Kārlīti izpērt. Bet Kārlītis neapjūk: viņš „piepeši palēcās uz augšu un, pavēlošiem skatiem visapkārt raudzīdamies, turēja savu rociņu akmens lauvās rīklē... (I, 175). Viņa acis spulgoja savādi,

¹⁾ Sal. K. Bühler, Abriss, 152. lp.

brīnišķīgi: viņa seja izskatījās majestātīga; viņš valdīja par mums visiem, roku lauvas rīklē turēdams“... (I, 176). Kārlīti glābj iedoma (ideja): drosmes pozei, kuŗā viņš nostājas, ir tāds iespaids, ka „visi stāvēja it kā sastinguši un neiedrošinājās vairs ne pirkstu pret Kārlīti pacelt“ (turpat). Saduroties gara un miesas spēkam, uzvar gars. Tā to vēlas Poruks, un tā tas daudzreiz arī notiek, bet varēja būt arī otrādi. Tomēr nevar noliegt, ka Poruks še bērnu psīchi tēlo kā meistars. — Pēc šā notikuma, zināms, krodznieka dēlam un viņa piekritējiem ar Kārlīti satīkties vairs nepatīkās: viņi jutās aizkarti, nospiesti no tā garīgā pārākuma. Citādi tas bija ar autoru: Kārlītis kļūst viņam jo mīlāks — kļūst par paraugu. Un tas ir dabīgi: šis garīguma ceļš bija tas, pa kuŗu ejot arī viņam bija izredze sasniegt pārākumu par citiem, turpretim krodznieka dēla kompanijā viņam bija gaidāma droša neveiksme. — Gadījums attiecībā uz Poruku zīmīgs tai ziņā, ka rāda viņa sociālās tieksmes, t. i. tieksmes pēc biedra, tāda biedra, kas jau sasniedzis zināmu augstumu viņam pašam simpātiskā garīguma virzienā, tādā veidā iezīmējot visas Poruka turpmākās dzīves virzienu.

Ņemot vērā, ka Porukam bērībā, kā to apliecina viņa brālis Jēkabs savās „Atmiņās par Jāni Poruku“,¹⁾ spēļu biedru vecāku mājā nav bijis, šāda tieksme pēc drauga ārpus mājas psiholoģiski ļoti iespējama.

Tomēr jāatzīmē, ka „Lauvas audzēknī“ Poruks

---

¹⁾ „Balss“ 1925. g. 130. num.

risina arī jautājumu par bērnu pasauli vispār, līdzīgi tam, kā to jau redzējām „Mūžīgajā žīdā“. Kā tur Kristus bilde pie sienas bija vairāk kā tikai „bilde“, tāpat „Lauvas audzēknī“ no akmens izcirstie lauvu tēli nav vis kā mums, pieaugušiem, tikai nedzīvi tēli: viņi ir dzīvi, bet tikai aizmiguši un var katru acumirkli atmosties. Tikai tā saprotams tas „sastīgums“, ko radīja Kārliša žests, un šā žesta jēga un iespaids vispār.

„Katras psiholoģijas pamatatziņai vajadzētu būt (pretēji atziņas teorijai — Špr.), ka īstenība piedzīvojumam nav nekas pastāvīgs, bet mainās ar cilvēka dvēseles organizāciju, pat ar viņa attīstības pakāpi. „Bērns... dzīvo citā pasaulē kā mēs,“ saka Šprangers.¹⁾

Šī pati bērnu pasaule skaisti tēlota „Bērnu simfonijā“ un „Raibajā dienā“. Vispirms pakavēsimies pie „Raibās dienas“ (Iz maniem bērņības laikiem II; IV, 148). Še mums ir darīšana ar trim zēniem: pašu stāstītāju, Ješku un Kārlīti. „Mēs bijām trīs zēni, kuŗi skaitījāmie par nešķīramiem draugiem. Ar ilgošanos katrs gaidīja uz to brīdi, kad mēs, atkal satikušies, varēsīm nodoties kopīgiem priekiem vai darbam“ (turpat). Kā jau minēju, Porukam bērņībā spēļu biedru nav bijis; tamdēļ šo stāstiņu varam ierindot viņa bērņības atmiņu tēlojumos tikai ar zināmu piebildumu. Jāatzīst, ka zēnu, to starpā arī paša stāstītāja raksturojumi psiholoģiski ļoti interesanti. Par sevi autors saka tā: „Es biju tas jaunākais. Māz s no auguma, bet ar spīrgtu,

---

¹⁾ L. c. 32. lp.

dzejisku garu, es arvien mēģināju mūsu spēlēm, būvēm un dažādām ekspedīcijām piedot teiksmainu, lielisku nokrāsu, par ko Ješka, kurš bija nelabojams reālists un skeptiķis, mani allaž izsmēja“ (IV, 148). — Šinī raksturojumā ir zīmīgi pretstati — mazs augums no vienas un tieksme uz „lielisko“ no otras puses, kas pilnīgi saskan ar jau agrāk atzīmētiem vilcieniem dzejnieka zēna miesīgi garīgajā struktūrā.

„Ješka bija liess, pagraš zēns, ar iekritušiem vaigiem... Viņš arvien nēsāja vecus, garus, pelēkus svārkus bez odes, kuŗu tas bija izplēsis dažādiem nolūkiem. Krietnu nazi viņš vienmēr nēsāja sev līdz. Ješka bija liels meistars stabuļu izgriešanā, kārbu pagatavošanā, jā, tas prata izalkšņa mizas iztaisīt ragu, kuŗu pūšot varēja dzirdēt vai versti tālumā“ (IV, 148). Ir skaidrs, ka Ješka atrodas vecākā bērnības posmā (8.—12. g.), un ka uz viņu var attiecināt daudzas no šā vecuma pazīmēm, ko tik spilgti izceļ Šprangers,¹⁾ piem.: drošības izjūtu, tehniskas intereses, reālistiku u. t. t. Kas zīmējas uz viņa skepsi, tad tā nepārprotami liecina, ka Ješka stāv jau ar vienu kāju dvēseles pubertātes laikmetā (viņš ir apm. Matīsiņa vecumā, tikai zināms citāda rakstura — reālists, kurpretim Matīsiņš, kā redzējām, ir asarains sapņotājs un melancholiķis).

Redzot trešo biedru — Kārlīti nākam ar viņa tēva gadus 30 veco vasaras puisi, dūšīgo, muļķīgo un melīgo „Rotšildu“, zēns dzejnieks ievaidas: „Vai,

---

¹⁾ L. c. 36.—37. lp.

Rotšilds ar' nāk!" ... (IV, 149). Turpretim Ješka nosaka: „Lai tik nāk, būs joki!“ (turpat). Pamanot čūsku, no kuŗas Kārlītim un pat Rotšildam briesmīgi bail, Ješka priecīgi iekļiedzas un to nosit. Nav jābrīnās, ka šāds drošinieks varēja citiem zēniem, to starpā arī dzejniekam, patikt.

Ješka ir praktiska, reālistiska novirziena „bālais“ zēns, tāpat kā trešais biedrs — Kārlītis reprezentē īpašu „sārto“ zēnu varietāti. Kārlītis ir „miesāsbrangs“, bet — „labsirdīgu seju, kuŗa drīz smaidīja vai smējās, drīz izrādīja nopietnu, muļķisku izskatu. Bet viņš bija no mums visiem trim tas taisnīgākais un labsirdīgākais. Viņa tēvs bija turīgs saimnieks, un kā tāda dēls viņš bija vislabāki apģērbts. Kārlis bija pārlietu laisks u. t. t.“ (IV, 148). „Kārlis pārlietu mīlēja mūziku un jutās laimīgs, ja tas dabūja savās rokās pijoli vai harmonikas“ (IV, 149). Kādreiz, karstā laikā, Kārlis noguļas paēnā, un viņa draugiem neatliekas nekas cits, kā lasīt ogas un Kārlīti ar tām pamieļot (IV, 148), bet par to citreiz Kārlītis nāk ar pilnām, āboliem piebāztām kabatām (IV, 149).

Ir skaidrs, ka Kārlītim jārepresentē nākošā pāresnā un ērtības mīlētāja, bet omulīgā un patīkamā turīgā pilsoņa tips (Poruka tendenciōzitāte arī šai gadījumā spīd cauri), bet nevar teikt, ka viņš psiholoģiski nebūtu iespējams un interesants. Šķiet, ka Krečmera¹⁾ terminoloģijā runājot, mums še ir darīšana ar tā saukto piknisko tipu, kas uzskā-

---

¹⁾ Sal. J. Kretschmer, Körperbau und Charakter, 106. lp.

tāms kā viens nozarojums tā sauktā ciklotimajā temperāmentu grupā. Kārlītis ir tā tad viena no „sārto“, bet Ješka no „bālo“ zēnu pasugām.

Bet „Raibajā dienā“ interesanti ne tikai zēnu raksturojumi; ne mazāk saista bērnišķīgās psīches zīmējums vispār. Bērniem, piem., patīk neikdienišķais, jaunais, viss, kas dod barību viņu jūtām. „Mēs gan labi zinājām, ka Rotšilda zivs (t. i. „pāri asis garā lidaka Villaunē“) ir pasaka, bet mēs gājām, cerēdami piedzīvot kaut ko jaunu, kas mūs piepeši pārtrauktu. Rotšilds mala tukšas dzirnavas, bet mums tomēr patika viņa melos klausīties“ (IV, 151). Varētu likties dīvaini, ka bērniem patīk meli, bet, kā no turpmākā redzams, te lieta negrozās gluži ap meliem vien, bet ap kaut ko tādu, kas atrodas uz robežas starp meliem un patiesību, starp īstenību un izdomu (gluži tāpat, kā tas mēdz būt pasakās), kas tā tad pilnīgi atbilst bērnu psīchei, kuŗā robeža starp reālo un nereālo viegli izgaist, izzūd, kā to jo teicami raksturo V. Šterns.¹⁾

Nonākuši pie Villaunes, zēni apbruņojas garīgiem mietiem un sāk bakstīt paceres, lai milzīgo zivi, par ko bija runājis Rotšilds, izbaidītu atklātā vietā un dabūtu to redzēt. Pat „reālists“ un „skeptiķis“ Ješka uz brīdi aizraujas šai fantazijā un „zvērošām acīm raugās uz atvara vidu“ (IV, 152). Tomēr viņš drīz pārvar šo aizraušanos, atgūst pareizo īstenības izjūtu un sāk irōnizēt, ka zivs laikam būšot pāēdusi pusdienu un nolikusies uz dusu. „Ješka pie-

¹⁾ L. c. 436. lp.

peši sāka smieties, vairs nešaubīdamies, ka lielā zivs ir tukšs Rotšilda sapnis“ (turpat). Tā tad ir bijis brīdis, kad Ješka šaubījās — ticēt vai neticēt.

Tāds apziņas stāvoklis, kad notiek it kā svārstīšanās abu polu starpā, t. i. starp nopietnību no vienas un rotaļāšanās ar priekšstatiem no otras puses, ir raksturīga bērnišķīgās psīches parādība: bērnam ir reāls tas, ko viņš intensīvi pārdzīvo; un tas paliek reāls tik ilgi, kamēr pārdzīvojums tā saturam atdodas.¹⁾ Ješka, kā jau teicu, ar vienu kāju stāv pusaudzā pasaulē, ar otru — bērībā. Abi pārējie zēni, zināms, ir vēl pilnīgi bērni.

„Bērnu simfōnijā“ (VIII, 189) bērnu grupa interesanta tai ziņā, ka še blakus kaimiņu zēniem Kārlītim un Pēterītim figurē Kārlīša māsiņa Annīņa. Šim tēlojumam, lai gan Poruks pats par to neko nemin, liekas būt stipri autobiografisks raksturs, zināms, ar to pašu piebildumu (t. i., ka tas runā pretim min. biografiskiem datiem par dzejnieka rotaļu biedriem bērībā), kāds bija jāatzīmē attiecībā uz „Raibo dienu“.

Kārlītim piepeši uznāk neatvairāma prasība pēc sava drauga Pēterīša, un viņš aizskrien pie tā kaimiņu sētā. Māsiņa, zināms, steidzas viņam pakal. „Bet pie vārtiem viņa paliek stāvot. Viņai ir ap sirdi, it kā kad tai būtu jādodas vesumā. Pāgalmā viss tik pazīstams, te ir tik droši, bet aiz vārtiem ir pavisam cita pasaule“ (VIII, 189).

Šinīs nedaudzās rindiņās ar apbrīnojamu mei-

---

¹⁾ Sal. W. Stern, l. c. 218. lp.

starību tēlots fakts, ko Šprangers formulē šādi: „...bērnā telpa sastāv no 2 sfairām: vienas ap „es“ nogulušās, labi pazīstamas un viennozīmīgi piepildītas centrālās sfairas un liela apvalka (Mantel), ko var izpost visādiem iekšējās pasaules veidojumiem. Šī kodola sfaira tad nu tiek izsmelta cik vien iespējams intensīvi. Arī vismazākais tanī ir pazīstams un pilns vistuvāko attiecību pret pašā „es“. Nekad vairs dzīvē mēs tā neiepazīstamies ar telpu, kā savos bērnības „atklājumu ceļojumos“ esam izpētījuši kādu istabas kaktu.“¹⁾ — „Tur ir dziļa grava, kur aiz lazdām pašā pusdienā rādoties milzīgi gaŗš vecis, lielu pīpi zobos... Anniņa paliek stāvot pie vārtiem: viņa baidās doties svešumā“ (VIII, 189). — Še tā tad psiholoģiski apbrīnojami pareizi tēlots, kādas bērnā attiecības pret telpu. — Ne mazāk meistariski Poruks tēlo to, kā bērns pārdzīvo laiku. „Anniņa pakāpjas uz vārtu kārtiņām, pašūpojas un nogrimst it kā sapnī... Anniņa pati neaptver savas domas un jūtas, tās nāk un aizlido viegli, un viss ir atkal aizmirsts, kad tā apsēžas līdzās ceriņu krūmam, pie baltām smiltīm, kur viņa mīl rušināties“ (VIII, 119). „Laiks... (bērnā) ir sākumā nesaistītu, sevi bezgalīgu momentu secība, no kuriem katrs tiek izbaudīts ar tādu intensitāti, ka plūsmas un neatgriezamības apziņas gandrīz pilnīgi trūkst.“²⁾

Savā „jaunsaimniecībā“ Anniņa „gribēja ievest kustoņus — gotiņas un vistiņas“ (turpat). Kad zēni,

---

1) Spranger, l. c. 34. lp.

2) Spranger, l. c. 34.—35. lp.

aiziedami ogās, atstāj Anniņu otrreiz vienu, tā sāk meklēt savu lellīti un, to neatrazdama, izplūst asarās. „Mamm, lellītis, kur mans lellītis?“ (VIII, 191).— Te zīmīgos vilcienos atklājas Anniņas dziņa atdarināt savas mātes gaitas un dzimuma instinkts. „Illūzijas spēļu temati rodas no bērna pieredzes; bērns atdarina, ko viņš redz ap sevi un ko viņš no pieaugušo darbības jau var saprast. Bet šur tur parādās arī instinktu piemaisījums; tā, piem., kopšanas darbība meiteņu rotaļās ir par daudz vispārīga un intensīva, lai to varētu izskaidrot tikai ar tradīciju.“¹⁾

Kad zēni klaigādami aizsteidzas ogās, Anniņa noskatās viņiem žēli pakal. Pēc tam tā sāpinās un lej asaras lellītes dēļ, bet šās sāpes neturpinās ilgi. No ogām tā dabūja „tikai saujiņu“, bet „viņa ir priecīga“; atrasto lellīti pie krūts spiezdama, viņa ņem dzīvu dalību zēnu rotaļās. „Bērna sāpes vēl nav pasaules sāpes.“²⁾

Bet „Bērnu simfoniā“ ir kāds moments, kas atgādina jau pārrunāto zēna pārdzīvojumu „Mūžīgajā žīdā“: „Un kamēr zēni vēl ķerstas, no pagalma atskan tēva stingrā, skaļā balss: „Kārli, kur tu esi? nāc mājā!“ Tas skan kā zibena spēriens. Zēni satrūkstas, visvairāk Kārlītis, kuram neskaidra sirdsapziņa... Anniņa tek uz māju, bet Kārlītis slapstās vēl labu brīdi ap dārza sētu... „Kārli!“... Visa māja, viss dārzs un

¹⁾ K. Bühler, Die geistige Entwicklung des Kindes, 331. lp.

²⁾ Spranger, l. c. 33. lp.

birzs to lnekas saucam. Piepeši viņš sāk skriet, vējš šalc tam ausīsun, liekas, šausmīgi atkārto: „Entel, tentel, zvei Regenmäntel!“ ... (VIII, 193). Vai te neduŗas acis, raugoties no zēna pārdzīvojuma viedokļa, ārkārtīgā līdzība ar jau apcerēto situāciju „Mūžīgajā žīdā?“ Atcerēsimies Ievas saucienu, kad tā ierauga zēnu ar kūpošu galvu! „Puika, puika! tev jau galva deg!... Nu, puika! Ko nu tēvs teiks?... Jā, ko gan tēvs teiks?“ ... Simtkārt atkārtojas jautājums: „Ko gan tēvs teiks?“ ... (III, 8). Man šķiet, šās līdzības vien jau pietiek, lai „Bērnu simfōniju“ kaut pa daļai pieskaitītu Poruka bērības atmiņu tēlojumiem. Bet — paralēles velkamas vēl tālāk.

Kā vienu no svarīgākām problēmām, kas izvirzījās jau pašos pirmajos Poruka atmiņu tēlojumos, es minēju dzejnieka zēna stāvokli ģimenē. Māte Poruka atmiņās tēlojas kā mīla, klusa cietēja. Tikai „Vientulī“ redzam viņu smaidām. „Bet, lūk, tur jau nāk māmiņa, viņa smaida, es teku tai pretī“ (I, 177). Bet citādi: „Grūti, grūti iet pasaulē: mātei un meitiņai. Izraudājušās, tās abas ceļas un iet laukā... Abas tās stāv zem liepas, abām sirdis pilnas, bet ne vārds nenāk pār viņu lūpām... Un māte paceļ skumjās acis augšup, uz debesīm, it kā gribēdama ieraudzīt ko jaunu, kas aplaimotu, atpestītu no šās pasaules grūtībām, bet tur kaist tikai vecā, pazīstamā saule, un gaiss trīs siltuma viļņos. Māte klausās un nodreb: viņa dzird nākotnes smagos, vienmuļos soļus“ (Bērnu simfōnija, VIII, 192).

Sevišķi spilgti mātes ciešanas tēlotas „Baltajā puķē“ (IV, 40). Psiholoģiskā situācija te šāda: Kārliša māte ir pavadījusi nemiera un bailu pilnu nakti: viņas vīrs, mazā Kārliša tēvs, nav pārnācis, bet, spriežot pēc agrākiem piedzīvojumiem, sēd krogā. Mātes nemiers nevar nepielipt mazajam Kārlītim: arī viņš guļ nemierīgi. Troksnis blakus istabā, kur iekunkstas māte, ieraudas šūpulī zīdāinis un drīz sāk raudāt arī pati māte, uzmodina Kārlīti. Viņš dodas pie mātes un redzēdams, ka tēva nav mājā, noteikti nosaka: „Es iešu, māmiņ, vedīšu viņu uz māju!“ (IV, 41). Kad māte sūta to gulēt, zēns atbild: „Bet tu, mammiņ, raudi, un tad es nevaru gulēt!“ ... (turpat). „Kāpēc tēvs dzēra, par to Kārlītis klusībā vēl neprata sevi prašņāt un domāt. Bet viņš saprata (pareizāk — sajuta), ka šī tēva vājība bija visai dzimtai par postu. Sevišķi viņam bija mammiņas žēl, bet žēl bija arī tētiņa, kuŗš arvien pret viņu tik labs“ (IV, 42—43).

Ka še tēlotiem apstākļiem lielā mērā autobiogrāfisks raksturs, redzams no jau min. J. Kalniņa „Atmiņām par dzejnieku Poruku“, kodzejnieka brālis Jēkabs atzīst par vienīgo pareizāko sava brāļa dzīves aprakstu.¹⁾ Kalniņš raksta, ka Poruka vectēvs Krišs savu vienīgo dēlu Jēkabu, dzejnieka tēvu, sūtījis gan skolā, bet nav pieradinājis pie noteikta darba, tā ka tas pieradis pie vieglas un vaļīgas dzīves, mīlējis medības un zveju un vēlāk, būdams par

¹⁾ Sal. Jēkaba Poruka „Atmiņas par Jāni Poruku“ — „Balss“ 1925. g. 130. num.

pagasta tiesnesi un vecāko, mēdzis „būt ārpus mājas“, kļuvis ar laiku bezrūpīgs un vieglprātīgs, novedot ģimeni galīgā postā, māti asarās, vectēvu raizēs. „Nav jābrīnās,“ saka Kalniņš, „ka Jāni jau bērībā redzēja maz smejam un priekā lecam; aturība, klusums un vientulība bija viņa parašas... Asarainais mājas gaiss smagi nogūlās dvēselē. Bet mātes asaras slacināja viņa maigo sirds druvu; viņš auga par jūtu cilvēku un tapa jūtu dzejnieks. Asaru dēļ viņš mīlēja māti, un māte mīlēja viņu.“¹⁾

Par tēvu „Rīta zvaigznē“ Poruks izsakās šādi: „Bet no gājiena uz silu, slīperniekus raudzīt, neiznāca nekā. Tēvs teica, lai es noaunot kājas un lai paliekot godīgi mājā. Māte piekrita tēva domām. Bet kad tēva nebija klāt, tad māte dažreiz piekrita arī manām domām (kā, piem., gadījumā ar tēva jēreni „Mūžīgajā žīdā“)...

Un tālāk: „Tēvs bija liels savādnieks. Tēvs bija liels međinieks“ (IV, 23). „Viņš mēdza piepeši no krēsla piecelties, atvērt, piemēram, skapi un tad skaļā balsī dziedāt kādu kristīgu ļaužu dziesmu. Tā bija zīme, ka viņš vēlas, lai arī viņu būtu tik maz ļaužu, cik vien tik iespējams... Kad tēvs atvēra skapi, sāka tur rakņāties drīz pa velu, drīz pa grāmatām, tad māte lēni teica: „Jāiet gulēt!“ (IV, 24).

Liekas būt skaidrs, ka tēvs ģimenē ir ja ne despots (gandrīz kā tāds viņš atspoguļojas mazajā zēniņā gadījumā ar jēreni un Kārliša pārdzīvojumā „Bērnu simfōnijā“), tad vismaz savād-

¹⁾ „Balss“ 1912. g. 78. num.

nieks, kas savas pavēles vai aizliegumus nemo-
tīvē, tā ka tie izpildītājiem paliek nesaprotami; viņš
pat nemēdz savu vēlēšanos (piem., palikt vienatnē)
izteikt vārdos: tā apkārtējiem, sievai un bērniem,
jānolasa no viņa brīžam dīvainās izturēšanās. Lie-
kas arī, ka viņš necieš citu, piem., savas sievas
un savu bērnu mātes domas, bet rīkojas diktā-
toriski: citiem neatliek nekas cits, kā piekrist
viņa domām, vismaz arīgi (iekšķīgu piekrišanu, zi-
nāms, nevienam uzspiest nevar). Ir skaidrs, ka tāds
tēva raksturs un izturēšanās neveicināja mie-
rīgi saulainas, kaut arī nopietnas mō-
rāliskas atmosfēras rašanos ģimenē.
Uz dzejnieku, apdāvinātu ar „spirtu, dzejisku garu“,
kā viņš pats sevi raksturo „Raibajā dienā“, noskaņa
vecāku mājā nevarēja neatstāt nelabvēlīgu iespaidu:
viņa gars nevarēja attīstīties nor-
māli, tam bija jācieš, jānīkuļo un pat
jākropļojas. Jā Ibsena Brands par savu
dzimto vietu izsakās: „Ein traurig Heim war mir
beschieden, vom Fels beschattet fürchterlich,“ tad
līdzīgi var teikt arī par Poruku, tikai šē tas, no
kā stiepās drūmā ēna, bija ne klints, bet paša dzej-
nieka tēvs. Cik pavisam citādi par sevi varēja teikt
Göte: „Vom Vater hab' ich die Statur, Des Lebens
ernstes Führen, Vom Mütterchen die Frohnatur, Die
Lust zu fabulieren.“ Vai te nav pilnīgs pretstats
tam, ko redzam pie Poruka? Šē neko negroza tas,
ka Poruks, skatoties no savas vēlākās, neapmierinā-
tās dzīves viedokļa, savu bērniību atceras kā lai-
mīgu. „Acumirkli mana dzīve ir tik tukša, ka dvē-
sele izmis un dodas atpakaļ uz pagātņi, kur es biju

bagāts un laimīgs. Un cik labprāt es gara acīm noskatos, kā pagātne spēlē dvēselei kumēdiņus... Es redzu, ka dvēseles kumēdiņi (t. i. „visas tās bildes un atskaņas iz pagātnes“, IV, 41) ir dziļas traģiskas pilni un kā arī pagātnes traģika jānes tagadnei“ (IV, 46). Un tomēr: „Bērnības dienas ir baltas, svētas dienas“ (turpat). — Bez šaubām, arī Poruka bērnībā bija daudz jauka, skaista un priecīga: viņam taču bija reti mīla māte, mīļš, nopietni jautrs, prātīgs un cienijams vectēvs un daudz krusttēvu un krustmāšu, kas tam piegriezta lielu ievēribu un tā attīstību visādi sekmēja.

Par māti jau bija runa. Piespraudīsim tikai vēl mazu piezīmīti. Atceroties brālīša miršanu „Dvēseles kumēdiņos“, Poruks veltī mātei šādu atsauksmi: „Mēs visi skatāmies, kā brālītis mirst... Māte to raudādama noskūpst... Māte, ak jā, māte! te man pietrūkst vārdu“... (IV, 45). Šis „vārdu trūkums“ psiholoģiski ļoti labi saprotams: māte Poruka atmiņās ir kaut kas tik liels un cēls, ka vārdos tas nav izsakāms. — Kas vectēvs bija Porukam, to mēs jau redzējām ainā ar jēreni: vectēva gulta aizkrāsnē bija tā vieta, kur zēns bailēs no tēva dusmām meklē patvērumu, lai gan brīdi priekš tam, zēnam ierodoties smēdē, tas pats vectēvs bija bijis „gluži nopietns“, nebija ar zēnu jokojis, „kā tas citkārt mēdza būt“ (III, 8). Vectēvs, acīm redzot, bauda zēna uzticību tādā mērā, ka kaut kāds neparasts gadījums še neko nevar grozīt. Ar šo vectēvu tad nu zēns iet uz saiešanu, kurā „vectēvs bija viens no vecākiem sacītājiem“ (Misionārs, Iz maniem bērnības laikiem I; IV, 141), pie kam vectēvs „nekad nestei-

dzās“ un „savos pelēkos, gaļos svārkos un zilajā cepurē izskatījās svētsvinīgs un nopietns“ (turpat). Saiešanā zēns iepazīstas ar jauniem, neparastiem pārdzīvojumiem. „Cik savādi ir bērnam ap sirdi, kad pieaugušie, kas citkārt tik stipri un patstāvīgi (šās ir īpašības, kuŗu bērniem taisni trūkst), nu kailām galvām, satriekti, drebošu balsi dzied“ (IV, 145). Zemodamies Dieva priekšā, pieaugušie kļūst it kā mazāki, kas tos tuvina bērniem. Šo pārdzīvojumu Poruks tēlo skaisti un pareizi. Refleksijas par to, „kas aizkustina viņu sirdis“, ka vecītes „šņukst, zinādamas, ka neviens otram nepiedod“; ka Akots ir „tīrais zvērs“, kas „nevienam nepiedod neviena pārkāpuma“ (IV, 146), zināms, nav bērna, bet paša pieaugušā dzejnieka gara rosmes: „Bērna vecumā nav pārdomu par apkārtstāvošo cilvēku dvēseles pusi, kas nav tieši un noteikti piegriezta mazajam „es“ (kā pasaules viduspunktam).“¹⁾

Tam pašam vectēvam un puisim Jurim zēns brauc līdz ceļus labot, jo viņam patīk „lieliskā darbība grants dobē un uz lielceļa, kur mēdza ierasties mežkungs ar saviem medību suņiem, spīdošu flinti plecos, medību tarbu, medību tauri un pulvera ragu sānos.“ (Odžinkas purvs, X, 93). „Savu vectēvu es turēju par lielu meistarū... Iznemot brillu stiklu un siko naudu, viņš visu bija pats pagatavojis, kas tam bija klāt“ (X, 94—95). Uz jautājumu, kāpēc Odžinkas purvu sauc taisni tā, vectēvs „skaļi iesmejas“, bet tad kļūst „nopietns, pat drūms“ un sāk stāstīt bēdīgo stāstu par to, kā prūsiete Odžinka „sa-

¹⁾ Spranger, l. c. 36. lp.

meklējusi bērnu". Kad zēns arī šo izteicienu cenšas noskaidrot, vectēvs izvairās ar strupu atbildi, jo viņš „par mīlestības lietām labprāt nerunāja“ (X, 96). — Ja vectēva stāsts par Kronbergu (Misionārs: IV, 141) bērnam saprotams, tad to pašu nevar teikt par šē minēto stāstu (t. i., ja stāsts un situācija, kurā tas tiek stāstīts, nav vienkārši paša Poruka izdomājums): tas varēja vienīgi pārāgrī iededzināt bērna interesi par mīlestības lietām un atstāt viņa dvēselē nevēlamu ēnu. Šķiet, ka arī dzejnieks pats to saprot un tamdēļ tur par vajadzīgu uzsvērt, ka zēns, atceroties mājā palikušo zaķīti, „aizmirst Odžinkas purvu ar visiem viņa biedinošiem ķēmiem“ (X, 100), bet šis uzsvērums nepārlicina.

„... septiņdesmit gadu ilgā mūžā var piedzīvot raibas lietas. Viņš (vectēvs) bija kārtīgs, dievbijīgs un darbīgs cilvēks. Bet kur mājā ticība, tur mēdz uzturēties arī mānticība. Tā viņš ticēja visam uz mata, ko stāsta bībele un svēti raksti, bet viņš ticēja arī burvjiem, raganām un miroņu parādībām. Tādos apstākļos un ieskatos vai pārliecībā dzīvojot un domājot, vectēva stāsti, ja viņš kādu retu reizi ko stāstīja, pieņēma visai teiksmainu, romantisku nokrāsu un priekš mums bērniem... bija visai interesanti.“ (Vectēva stāsti I, Pašnīdētājs; X, 8).

Nav šaubu, ka vectēva stāsti bērniem bija interesanti, bet vai to iespaids uz bērnu psīches attīstību bija tikai pozitīvs, par to jāšaubās. Viņa dzīve bija pagājusi, skats dabīgi vērsās pagātnē; tagadni tas nesaprata un nemīlēja. Viņam, tāpat kā vecajam Zemītim (Pār drupām un gruvešiem — IV, 46), „tagadējā pasaule īstenībā nav nekas cits kā

viņa bijušās dzīves drupas un gruveši; arī viņam likās, ka „nav vairs uzticības, nav īstenības, ticības un mīlestības“ (IV, 48). Tā, zināms, nebija un nevarēja būt: katrs laikmets, lai cik nepievilcīgs tas arī izskatās, nes un glabā sevī arī kaut ko pozitīvu, un kaut šis pozitīvais pastāvētu, piem., arī tikai sava priekšgājēja kritikā un jaunu vērtību meklēšanā. To vajadzēja prast saskatīt un pāri tagadnei sniegties pēc kaut kā pozitīva vismaz nākotnē. To būtu varējis vienīgi tēvs, kas pats stāvēja tagadnes dzīvē, bet viņš no tagadnes dzīves seklās straumes tiek aizrauts pats, zaudē savu stāvokli un cieņu. Tā ģimenē un audzināšanā rodas robs, ko cits neviens nebija spējīgs aizpildīt. Bet prasība pēc vīrišķības, pēc vīrišķā elementa zēnā bija spēcīga, un tamdēļ ir saprotama viņa pieķeršanās sava vectēva un tēva puisiem. „Kamēr es kā zēns uz laukiem dzīvoju, tikmēr mani lielākie draugi bija mana vectēva un vēlāk mana tēva puisi... Arvien lielie puisi bija tie, kas zināja man vienu otru vēsmīgu gabalu pastāstīt; tāpēc es biju no tiem grūti šķīrams... Lielo puisi spēks, viņu ikdienišķo darbu prasana, to pašapzinīgā, drošā kustēšanās mani lieliski aizgrāba... Šo sevišķo spēju dēļ puisi bija mani draugi. Pret meitiešu darbiem es nesajutu cienības. Meitieši arvien mani uzskatīja kā bērnu, kā maziņu nejēgu, kuram nekā nevar ticēt, dot, kurš nekā nezina u. t. t. Šīs lielmanības dēļ man meitieši riebtin riebas... Jānis bija mans draugs. Viņš mani aizvien aizstāvēja. Bet kas man visvairāk patika, tas bija viņa nopietnais skats

uz mani, kad mēs divi kur nebūt sēdējām“ (Krusttēvs; III, 85—87).

Pilnīgi saprotama zēna pieķeršanās „lielajiem puisiem“: viņiem bija viss tas, kā tik ļoti trūka zēnam: spēks, drosme, pašapziņa, veiksmē. Viņi, vismaz daži, prata ar zēnu apieties, „nē ma to nopietni“. Ne tā meitīši, kam nebija ne šā spēka, ne veiksmes, ne arī izpratnes. Var šaubīties, vai visi tie „vēsmīgie gabali“, ko zināja pastāstīt „lielie puisi“, bija tādi, ko bērns drīkstēja dzirdēt. Drīzāk jāpieņem, ka te, tāpat kā dažos vectēva stāstos, kā jau redzējām, bija lietas, par kurām labāk būtu bijis klusēt, bet tur nu nekas nebija grozāms.

„Kad tēvs no Rīgas vai tirgus pārbrauca, tad puisi pāris dienas bija man mazliet vienaldzīgi: es lasīju jaunās, tēva atvestās grāmatas. Bet tiklīdz tās bija izlasītas, tad neviļot ieprasījās: „Kur Jānis?“ (IV, 85). Ar šo Jāni tad nu zēns gan iet zvejojot, gan jāj piegulā, bet tikai pēc tam, kad izlasītas jaunās grāmatas, kas, acīm redzot, ir zēna vismīļākie draugi. Ka tas tā, to redzam arī „Krustmātes kāzās“. „Es ganīju aiz rijaš papuvē cūkas... Es biju liels grāmatu urķis un lasīju vecos „Mājas Viesa“ pielikumus“ (IV, 167—168). Krusttēvs Dāvis sarunā ar kalēju Brisu savu pavadoni zēnu raksturo šādi: „Manš jaunais saimnieks. Liels arājs un mediņieks. Tikai ganoš negrib iet.“ (Krusttēvs Dāvis; IV, 82). Ar šo krusttēvu tad nu zēns brauc uz baznīcu. „Cik zēnam tāds brauciens patīkams, to zina vienīgi zēns“ (turpat). Zēna pārdzīvojumi baznīcas kalnā un baznīcā attēloti šādi: „Bim-bam! zvana. Es sēdu augsti uz zili strīpaina maisiņa

un jūtos tik laimīgs, tik laimīgs... Zvana skaņas it kā strauji neredzami vilņi satricina dvēseli... es drebu pie visas miesas. Esmu tāds kā sastindzis... Altāris man izliekas brīnišķīgs, svēts. Aiz viņa paceļas bilde, tā noslēpumaini valdzina manu sirdi... Cik varenas ērģeles! Macīšos katrā ziņā par ērģelniķu. Tad spēlēšu, lai laudis tik paklausās... Man ļoti gribas spēlēt..." (IV, 86—87). Te zīmīga, raksturīga lielā jutība, kairestība un bērnišķīgā vēlēšanās kļūt par ērģelniķu. Tas nav nopietni ņemams dzīves plāns,¹⁾ kāds rodas tikai pubertātes laikmetā, bet tīri naīva, bērnišķīga iedoma.

Beidzot nevaram neapstāties pie Poruka pirmās mīlestības, ko atrodam attēlotu „Dvēseles kumēdinos“ un „Rīta zvaigznē“.

„Es varēju būt tikai vienpadsmit gadus vecs, bet es biju jau iemīlējies... Viņas sirds bija jau daudz stiprāka par manējo. Mārīte bija jauna, gadu septiņpadsmit veca... (Gadījums līdzīgs Matīša mīlestībai uz Eglupju Mariju — vismaz partneru vecuma ziņā). Es vairāk nekā nevēlējos kā viņu redzēt, ar viņu runāt. Tik vienu vienīgu reizi man ienāca prātā, kā būtu, kad es Mārīti nobūčotu? Bet vēlāk es kaunējos par tādām domām... Es atradu to tiešām par nepieklājīgu, pats nezīnu kāpēc?.. Mana mīlestība pret Mārīti bija jau pieņēmusi slimības veidu. Es nevarēju vakarā aizmigt... bībeles stāsti u. t. t. man izlikās kā spaidu

---

¹⁾ Dzīves plānu Porukam viņa vēlākā dzīvē nācās grūti nospraust.

lidzeklis priekš nelaimīgiem mocekļiem. Bet es saņēmos, mācījos, kamēr pratu. Tas būtu briesmīgs kauns, ja Mārītei būtu jādzird, ka esmu slinks, neprašā" (Rīta zvaigzne; IV, 21—23). Un tālāk: „Mārīte šovakar tiešām vai eņģelis. Balti nomazgājusies, glīti sasukātiem matiem (IV, 24). Es nopratu, ka Mārīte jaunajam slīperniekam ļoti patīk... (IV, 27). Mārīt, ko tu darītu, ja es nomirtu?... Vai tu neraudātu?... Es gribu labprāt mirt!... Man ir diezgan (IV, 28). Tā tad Mārīte mīl Kraujiņu. Varu sacīt, ka tagad k a i s l ī b a mani sagraba... Nu es zināju, ka viņa manis nemīl, bet mīl Kraujiņu. Diezin, varbūt tas ir v a z a ņ ķ i s (IV, 29—30). Mana nelaimīgā mīlestība mani visvairāk padarīja vārgu... (IV, 31) kā būtu, kad es Mārīti nobučotu?“ (IV, 32).

Šis mīlestības stāsts psiholoģiski interesants daudzējādā ziņā. Tas rāda, ka Poruks ir sācis a g r i mīlēt — 11 gadus vecumā. Tā ir zīme, ka dzīvības process viņā ritējis straujāk kā parasts. Domājams, ka te nav bez iespaida bijusi viņa biežā atrašanās pieaugušo sabiedrībā, „lielo puišu“ „vēsmīgie“ nostāsti, klausīšanās pieaugušo sarunās, vērojot puišu un meitu savstarpējās attiecības un izturēšanos, un lasīšana. „Es dzīvoju piecreiz ātrāk nekā tu un tētiņš,“ saka Ansis uz māti „Māmiņā“ (XII, 128). Šķiet, ka te Poruks runā pats par sevi.

Šai mīlestībai sākumā ir tīri aistētisks jeb erētisks raksturs: tā neiet tālāk par vēlēšanos redzēt, runāt, būt kopā. Bet drīz pamostas greizsirdība — zīme, ka kaut kur dziļumos jau sāk rosīties otrā mīlestības komponente — s e k s u ā l i t ā t e, un beidzot, vēlēšanās savu izredzēto „nobučot“. Kauns,

ko zēns sakās pie tam sajutis, pats nezinādams — kāpēc, ir dabīgs: viņš bija vēlējis darīt kaut ko tādu, kas bija pretrunā ar viņa bērnīšķību, un šo pretrunu viņš nevarēja nejust; viņš bija gribējis sniegties tālāk, nekā tas viņa vecumā un attīstības pakāpē bija dabīgi iespējams. Varbūt kauns šai gadījumā ir dabas uzliktais sods par nevērīgu izturēšanos pret to. — Kāmēr mīlestība paliek erētiskas robežās, tā zēnu paceļ un pamudina uz cenšanos, sevis pārvarēšanu, bet, izvērtusies kaislībā, tā kļūst par slimību, kas to novārdzina, liek domāt un runāt par miršanu, lai kaut šai ceļā modinātu pretmīlestību. Zīmīga ir arī sava sāncenša, slīpernieka Kraujiņa nonievāšana: v a r b ū t t a s i r v a z a ņ - ķ i s. Še vērojama cenšanās savu vērtību kāpināt, otru noniecinot.

Otru šā pirmās mīlestības stāsta variantu atrodam „Dvēseles kumēdiņos“. Iet vasaras brīvlaikā uz skolu zēnam „lieliski patīk“. „Satieku atkal biedrus, redzu skolotāju, kas man dod grāmatas lasīt. Un par visām lietām: arī viņa tur ir! Esmu jau iemīlējis. Tas ir tik savādi, tik savādi... Manim ir it kā kad viņa paceļtu mani augstāk, it kā man vajadzētu lidot... Mājas, kur Marija dzīvo, manim ir svētums“ (IX, 44). Ar „viņu“ zēns vēl nav runājis ne vārda, bet domā par to arvien. Kad zēns to nejauši satiek ceļā, viņam „vai sirds pamira... (turpat). Pagaidīju brītiņu un tad apgriezos. Viņa mirdzēja, jā, mirdzēja, saules spožumā“ (IX, 45). Šķiet, ka še ir pilnīgi vietā Poruka vārdi: „Nekas nespēj tik daiļi un šķīsti mīlēt, kā tāda maza sirds“ (Rīta zvaigzne;

IV, 21). Uz pirmo variantu šie vārdi gan īsti labi nav attiecināmi. Tomēr arī šeit paspīd kas īpatnējs: ja pirmā gadījumā bija nomanāma juteklības piegarža, tad šē duŗas acīs egoisms: „Tur viņa dzīvo, mana Marija!... Diezin, vai tik es viņai patīku?... Ak, kā es to gribētu zināt!“ (IX, 44). Zēnam nepietiek, ka viņš mīl, viņam ir neapklusināma prasība, lai viņu mīl, lai viņa mīlas objekts viņam pieder.

Ir interesanti salīdzināt šo Poruka bērņības mīlestību ar līdzīgu gadījumu vācu rakstnieka Fēlika Dāna „Atmiņās“, ko atzīmē Šprangers.¹⁾ 14. g. vecumā Dāns redz pirmo reizi 13 g. vecu meiteni, kas mīt kaimiņu mājā. Septiņos gados viņš to sveicina 2772 reizes, apmaina ar viņu nedaudzus vārdus, dāvina tai nedaudzas rozes. „Tā nebija kaislība — vēlāk tā nebija arī īsta mīlestība; no tās neiznāca nekas cits kā daudz tūkstošu pantu un — manas tīrības brīnumsargs... Pēc Didosas nekāda vēlēšanās netiecās. Kā debesu ķēniņiene, pēc kuŗas miesas daiļuma kārot būtu grēcīgs noziegums, šūpojās šis starojoši skaistais, mēmais, svētais tēls visus tos gadus cauri manai dzīvei.“ Šē nemana nekā no tā, ko konstatējam pie Poruka: ne juteklības, ne egoisma.

Jānāk pie atziņas, ka Ādleram taisnība, kad viņš apgalvo, ka nervōzajam raksturam arī mīlestība ir tikai līdzeklis, lai kāpinātu savu personības izjūtu.

---

¹⁾ Es. Spranger, l. c. 95. lp.

„Seksuāla agrbrieda un iemilēšanās ir kāpinātas tendencies — gribas uzvarēt izteiksmes veidi.“¹⁾)

V Noslēgums.

Kā redzams, gandrīz nav iespējams novilkt robežu starp Poruka bērnu stāstiem kā tādiem no vienas un viņa paša bērības atmiņu tēlojumiem no otras puses: ja bērnu stāstos „Romās atjaunotāji“, „Baltā puķe“, „Bērnu simfonijs“ ir saskatāms stiprs autobiografisks elements, tad daži bērības atmiņu tēlojumi, kā, piem., „Raibā diena“ un „Lauvas audzēknis“ ir pretrunā ar rakstnieka biografu liecībām, ka viņam bērībā rotaļu biedru un tā tad arī draugu nav bijis. Šī Poruka sacerējumu īpatnība sakņojas viņa subjektivitātē, un šī subjektivitāte ir reizē Poruka sacerējumu plūs un minus: plūs tai ziņā, ka no tās izriet šo sacerējumu lielā psiholoģiski vērtīgā sīrsnība un intimitāte, tiešums un siltums, minus tādā ziņā, ka tās sekas ir zināma vienpusība, kas brīžam izskatās pat kā tendenciōzītāte. Arvien un visur, izņemot varbūt „Kauju pie Knipskas“ un „Zuzīti“, ir sajūtams, ka aiz Poruka sniegtiem tēliem stāv pats autors ar savām simpatijām un antipatijām. Dažreiz, kā, piem., pie Silenieku Jāņa un Matisiņa lieta nonāk tik tālu, ka rakstnieks un viņa „varonis“ it kā saplūst kopā: šie tēli sāk runāt valodu, uzstāda jautājumus un izsaka ieskus un domas, kas viņu attīstības pakāpei neatbilst. Ka īpaši tā sauktie „bālie zēni“, kas Po-

¹⁾ Alfr. Adler, l. c. 12. lp.

rūka novērtējumā „arī ir varoņi“ un „pamatīgākas uzmanības cienīgi“, viņam pašam stipri radniecīgi, līdzīgi, par to nepaliek ne mazāko šaubu.

Zēnam dzejniekam ar šiem „arī varoņiem“ ir šādas kopīgas īpatnības: 1) mazs augums, ne visai spēcīga miesas būve, slimīgums; 2) vecāku mazturība, trūcība, nabadzība; 3) liela, pārmērīga jūtība un iekairināmība jeb nervozitāte; 4) nemiers ar savu stāvokli un vēlēšanās izklūt no tā ārā jeb — kā Matisiņš saka — „iekļūt vienā vai otrā laimē apstākļi“ (III, 44); 5) svārstīgi pārdzīvojumi (nedrošības, mazvērtības izjūta no vienas puses un spēcīga pašizjūta no otras); 6) tieksme uz „lielisko“ — lieluma fantāzijas, kurās reālā, nepievilcīgā īstenība apgriezies otrādi (nomoda un īstos sapņos vai murgos); 7) urbšanās grāmatās; 8) seksuāla agrbrieda, agra iemīlēšanās.

Poruka domāšana un tēlošana norit pretstatos¹⁾: pretstatīgi ir tēloto bērnu raksturi²⁾, pretstatīga viņu miesas būve, pretstatīga tā pasaule, no kurās viņi nāk.

Kas zīmējas uz miesas un gara korrelāciju, tad te Poruks pieskaņas problēmai, kas lielā mērā interesē psiholoģiju.³⁾ Bet ja Poruks nostāda lietu tā, ka miesīgs un garīgs spēks un stiprums ir pretstati,

¹⁾ Adlers šādu domāšanas veidu apzīmē par primitīvu. L. c. 19. lpp.

²⁾ Netrūka šiem pretstatiem, kā redzējām, dažu kopīgu īpašību, kā, piem.: nemiera ar savu stāvokli, trauksmes uz priekšu, uz augšu, goda un varas tieksmi.

³⁾ J. Krečmers (Kretschmer) šo problēmu zinātniski traktē savā darbā „Körperbau und Charakter“.

kas viens otru izslēdz,¹⁾ tad šāds viņa stāvoklis jāatzīst par dogmatisku un subjektīvu, t. i. tādu, kas varbūt saskan ar dažām kristīgās ticības mācībām un atbilst P. paša reālajām iespējamībām tiekties vienīgi pēc garīga augstuma un pārākuma un, lai distance iznāktu lielāka, noniecināt tos, kas no dabas apveltīti ar miesas spēku un stiprumu. „Mana bērnišķīgā dvēsele nedrīkst dzīvot stipra vīra miesās.“ (Sapnis; XII, 120); jeb: „Es esmu vājš radījums, es neesmu vīrs ar lielu dūri. Smalkjūtīgs, jutīgs es esmu... Tā bija mana vaina.“ (Māmiņa; XII, 131). Bet vai tad par ideālu nebūtu jāuzskata miesīgi un garīgi vesels, stiprs un spēcīgs cilvēks? Mens sana in corpore sano? Domāju, ka Poruka nonievājošais stāvoklis pret miesu, miesīgu veselību un spēku nav pieņemams. Tas ir nedabīgs, neveselīgs un kaitīgs ieskats, kas varēja veicināt arī paša Poruka sabrukumu — miesīgo un garīgo. Gara dēļ un gara interesēs nedrīkst noniecināt miesu.

Poruka paša piemērs rāda, ka nicinātā miesa taisni viņa dzīvē spēlējusi lielu lomu, daudz lielāku, nekā daža cita — „mazāka gara“ dzīvē. „Es dzīvoju piecreiz ātrāk nekā tu un tētiņš... Visu dzīvi es esmu caurtaisījis“ (Māmiņa; XII, 128). Ne nicināt un nonievāt vajaga miesu, bet cienīt kā gara mājokli, gara ieroci un sabiedroto, brīžam, zināms,

---

¹⁾ Tāds iespaids rodas, redzot šo pretstatījumu daudzkreiz un it kā ar nodomu atkārtojam un uzsveram.

arī kā pretinieku un ienaidnieku.¹⁾ Miesīgs vājums nav priekšrocība, bet dēfekts, kas apdraud arī garu.

Ne mazāk subjektīvi Poruks traktē bagātības un nabadzības ietekmi uz gara dzīvi. Iznāk tā, ka manta, neatkarīgi no tā, kādā ceļā tā iegūta, pati par sevi jau būtu kaut kas negatīvs, kurpretim īstenībā ir pavisam otrādi: bez mantas un zināmas materiālas bāzes nav iespējama kaut cik cilvēcīga eksistence un augstāku garīgu interešu apmierināšana. To vislabāk vajadzēja zināt Porukam, kas patš diezgan bieži un ilgi bija spiests dzīvot uz citu rēķina. — Ir zināms, ka Poruks, ticis pie nedaudz naudas, ir kļuvis izšķērdīgs un mīlējis uzstāties kā bagātnieks, kam nauda nespēlē lomu. Tas pierāda, ka nepareiza ievirze pret mantu atriebjas tāpat, kā nepareiza ievirze pret miesu. Kāpēc irōnizēt par Runci („Kā Runcis kļuva par Runcē“) un zoboties par Kārlīti („Raibā dienā“), it kā tas varētu būt tikai sliņķis, labsirdīgs muļķis un omulīgs „pilsonis“?

Bet ar neveselību un nabadzību vien visas „bālo“ zēnu īpatnības nav izskaidrojamas: krīt svarā audzināšana, taš gars un tā atmosfāira, kas valda ģimenē. Poruka bērnu stāstos šis jautājums apgaismots nepilnīgi. Citādi tas ir ar paša Poruka bērņības atmiņu tēlojumiem: tur ir noteikti norādījumi, no kurienes nāk „bālo“ zēnu slimīgā jutelība, vīrišķības trūkums, godkāriība, autisms. Tomēr bez biogrāfiskiem datiem arī gluži iztikt nevar.

---

¹⁾ Arī ienaidnieku nedrīkstam nicināt. Tā nav tikai ētiska, bet arī psiholoģiska prasība: ienaidnieka nonievāšana vājina spēju un izredzes to uzvarēt, pakļaut.

Kā jau agrāk atzīmēts, Poruks aug, pretēji bērības atmiņu faktiem, bez bērnu sabiedrības, bez rotaļu biedriem, bet sabiedrība bērnam, tāpat kā kuņģam katram, absolūti nepieciešama. Vientulības pozitīvā nozīme ir tā, ka tā veicina iegūto iespaidu pārstrādāšanu, turpretim mērogu pareizai sevis novērtēšanai cilvēks var gūt tikai sabiedrībā, kur tam izdevība redzēt citus, salīdzināt. Vientulis sevi reti kad prātīs pareizi novērtēt: viņš aizvien sevi vērtēs pārāk augstu vai pārāk zemu, pie kam sekas būs vienā gadījumā nedrošība, otrā — iedomība. Šķiet, ka šis bērnu sabiedrības trūkums bērībā apgrūtinājis pareizas sabiedriskās iezirzes izveidošanos, veicinājis autismu, kas izpaužas vārdos: „Esi tik sev pašam (pasvītrojums Poruka), tas ir klusē, savā pašā dvēselē nogremdējies! Tavā dvēselē ir viss tas pats, ko tu pie citiem meklē. Kāpēc tu uzbāzies citiem? Topi kā nakts, aizslēgta, nesaņemama citiem, topi kluss!“ („Pērļu zvejnieks“; I, 70). Tas ir neveselīgs, bīstams autisms. Jeb: „Domā viens pats. Katrs domā citādi. Tavas domas būs arvien verdzenes, ja tu tās ietērpsi vārdos un sūtīsi citiem, lai tie tās pārbauda!...“ (Klusētājs; II, 167). Nav jābrīnās, ka „klusētājs“ beidzot nonāk šādā stāvoklī: „Viņš domāja par pasaules gaitu, redzēja cilvēkus ceļamies un kritam un jutās laimīgs, kad miesās ietērtās nejēdzības viena otru iespundēja, nosita un apsūdzēja“ (II, 168). Te jau izpaužas pilnīgi antisociālas tendences,

kaš ir ne mazāk kaitīgas,¹⁾ kā augšā atzīmētie tendenciōzie uzskati par miesu un turību. Liekas būt skaidrs, ka cilvēkam ar tādiem ieskatiem un attiecībām pret citiem cilvēkiem neglābjami jābankrotē: cilvēks ir „sabiedrīks dzīvnieks“²⁾ un bez kontakta ar sabiedrību viņam ir jāiet bojā.³⁾

Ja meklētu pēc cēloņa, kas cilvēkam, kuŗam nav bijis izdevības kļūt sabiedriskam jau no bērņības, apgrūtina vai padara neiespējamu iekļaušanos sabiedrībā vēlākā dzīvē, tad šķiet, ka tāds kavēklis var būt slimīga godkārība, kas nepanes citu domas, neatzīst, ka arī citos ir kaut kas vērtīgs, no kā var kaut ko mācīties un mantot. Bet sociālītātes, kopības trūkumā Ādlerš redz vienu no visraksturīgākām neurōtiķa pazīmēm.⁴⁾

Pēc Ādlera lielāku godkārību rāda otrie un vēlāk dzimušie bērņi (še kā illūstrācijas noder Silenieku Jānis, Buņģis un mazais Runcis). „Izņēmums ir tie pirmdzimušie, kas agri izraudzīti ieņemt tēva vietu, kā tas atrodams... tur, kur tēvs savas vieglprātības dēļ nepilda savu uzdevumu, un cerības tiek liktas uz vecāko dēlu.⁵⁾ Šķiet, ka nule minētais attiecināms arī uz Poruku, tāpat kā sekojošais: „Bieži dziņa būt pirmajam, vi-

---

¹⁾ Kaitīgas tīri psiholoģiski, tāpēc ka tās veicina subjektivitāti, vienpusību.

²⁾ Kā teicis Aristotels.

³⁾ Kā redzējām, Silenieku Jāņa sabiedriskums un loma psiholoģiski nepārlicināja — likās neīsts.

⁴⁾ A. Ādler, Theorie und Praxis der Individualpsychologie, 4. izd., 70. lpp.

⁵⁾ Alfr. Adler, Über den norwösen Charakter, 178. lpp.

siem imponēt izaug no mazvērtības jūtām, kas stāv sakarā, dibināti vai nedibināti, ar mazu augumu.“²⁾ Kā redzējām, Poruks pats sevi raksturoja kā mazu, kā mazāko no trim draugiem „Raibajā dienā“. Kā tādu viņu atcerējās arī viņa skolas biedrs Dzelzkalnu Kārlis. „Autobiografiskā skicē“ Poruks par sevi saka tā: „Es biju ļoti maza auguma un izskatījos nejēdzīgi smieklīgs“(XIX, 123). Redzējām arī, ka šis mazais Poruks gribēja būt liels, lielāks par visiem jau bērnībā un sasniedza mērķi, uzkāpjot rijas jumta galā un no turienes ar „karalisku pašapziņu“ noraugoties lejā. Bija arī citādi brīži, kad Poruks jutās maziņš, maziņš, piem., „jocīgā“ gadījumā ar tēva jēreni. Mazvērtības izjūta un tieksme pēc lieluma sader kopā: viena dzemdē otru. — Pēc Ādlera mazvērtības izjūta var raksties no organiskas mazvērtības, bet tāpat arī no lutināšanas vai pārāk stingras audzināšanas. Uz Poruku iedarbojas visi trīs min. faktori: mazs augums, lutināšana (māte u. c.) un bardzība (tēvs).

Poruka godkārība draudzes skolā jau tika atzīmēta sakarā ar Silenieku Jāņa tieksmēm pēc Cēzara goda. Izrādās, ka šī Poruka īpašība dūrusies acīs arī jau pagasta skolā.

Ļiģotņū Jēkabs apcerējumā „Poruka skolas gadi“ pastāsta kāda druvenieša, Poruka skolas biedra no Druvienes pag. skolas, atmiņas, pēc kurām Poruks bijis „ļoti iedomīgs, augstprātīgs“ un „nevarējis ar zēniem labprāt satikt“, kūdījis tos uz

---

²⁾ Turpat, 179. lpp.

plēšanos un skriešanos, lai iznāktu „kāda dzīvāka darbība“, bijis „liels ar savām gudrībām, īpaši rakstu darbu sastādīšanā“, sliktākos rakstītājus nicinājis, smējis viņu neizveicības dēļ.“¹⁾

Šī pati godkāriba spēlē lielu lomu arī Poruka dzīves plāna meklēšanā. Jau Liezerē viņš apjautājas pēc „dzejnieka skolas“, vēlāk prāto kļūt par ķīmijas profesoru, bet savas nepastāvības un gribas spēka trūkuma dēļ, ejot tikai mazākās pretestības virzienā, kļūst par rakstnieku, ļoti apdāvinātu un ražīgu, bet visumā stipri subjektīvu²⁾ rakstnieku.

Subjektivitāte ir īpašība, kas piemīt cilvēkam īpaši pubertātes laikmetā; vēlāk tai jāatkāpjas objektivitātes priekšā. Poruks paliek subjektīvs līdz galam. Šī subjektivitāte izpaužas arī viņa attiecībās pret sevi. Jau Matīsiņš ņem jaunā Eglupju Marijai, ka tā no viņa novēršas. „Matīsiņš dziļi noskuma. Nakts tumsā viņš pārdomāja, ka cilvēki bez izņēmuma ir grēcīgi. Ka nāk diena un stunda, kur vislabākā dvēsele top aizrauta kaislību tvaikos, kur tā apreibst un zūd uz mūžu ideāliem un sirds šķīstībai“ (III, 47).³⁾

Te ar Matīsiņa muti runā pats Poruks, bet cik subjektīvi un netaisni: vai tad tas būtu grēks, ka pieauguša jaunava precas? Vai grēks nav par

---

¹⁾ Kult. Vēstn. 1921. g. 7. num.

²⁾ Ir zināms, sacerējumi, kuŗos P. subjektivitāte mazāk vai gandrīz nemaz nav manāma.

³⁾ Par šķīstību jūsmot un pēc šķīstības tiekties pie Poruka ir divi šķirtas lietas.

mīlestību smieties? „Un nu es esmu jau tik tālu, ka varu smieties par mīlestību. Vajaga tikai iesākt!“ ... saka Poruks par sevi. (Dvēseles kumēdiņi; IX, 45). Poruks noiet tik tālu, ka nonicina visas sievietes. „Es jau sen slāpstu pēc tīras sievietes dvēseles. Nav šē pasaulē priekš manis nevienas. Viņas grib tikai baudīt“ (Sapnis; XII, 123). Šķiet, ka tālāk nav kur iet. Nāk prātā Ādlera vārdi: „Kas sievieti nonicina, vīrietis vai sieviete, tas tiek sodīts ar neurōzi.“¹⁾

Tiesa, Poruks un viņa varoņi dažreiz nonicina arī paši sevi, saucas par glēvuļiem, sapnotājiem, bet tikai uz brīdi: pēc tam sākas atkal sevis cildināšana, citu nonievāšana.²⁾ Šķiet, ka „lielā mēraukla“ ir tikai palīgīdzeklis sevis (pareti) un citu (parasti) nonievāšanai, ne katēgorisks imperātīvs, kas vienlīdzīgi jāpilda ikvienam un visiem. Arī sevis tiesāšanas mērķis liekas būt egoistisks. „Pat vēl tendencē sevi nonievāt ir avots varas baudai un glābēja fikcija“, saka Šprangers.³⁾

Neurōtiķa glēvuļība galvenā kārtā parādās iekš tam, ka tas savu neveiksmju cēloni meklē nevis pie sevis, bet pie citiem. Zenta Mauriņa min. gadījumu, kur Poruks izteicies savai kundzei: „Mēs visi, visi nepareizi audzināti.“⁴⁾ Poruka audzināšana nebija bez ļoti nopietniem trūkumiem, bet nedrīkst aizmirst, ka cilvēks arī pats sevi

¹⁾ Alfr. Adler, Über den nervösen Charakter, 130. lp.

²⁾ Piem., Matīsiņam „cilvēki ir nikni asinssuņi..., kuru mērķis ir apmierināt savu asinskāri.“

³⁾ L. c. 47. lp.

⁴⁾ Poruks un romantisms, 114. lp.

var audzināt, ja tik viņš skaidri apzinās savas vājības un trūkumus un ja viņam ir nopietna griba laboties. Poruks gan citē Gōtes vārdus: „Wer immer strebend“ u. t. t., bet — „mūžīgi augstā kalnā raugās cilvēka acs, mūžīgi dziļā lejā nogrimst cilvēks pats.“

Jākonstatē, ka Poruka un pa daļai arī viņa „varoņu“ attīstības procesā ļoti spilgti izceļas triju galveno dzīves līniju: sabiedriskās ievirzes, dzīves plāna un atiecību pret sievieti nenoteiktība un dīvainība. Tamdēļ nav brīnums, ka Poruka dzīves gaita pilna svārstību un beidzot noved pie sabrukuma. Liekas, ka tādām pašām jābūt arī viņa „varoņu“ liktenim.

Kā redzējām, Poruka darbi ir ļoti pateicīgs psiholoģisku studiju objekts. Šajos darbos brīžam apbrīnojami smalki un patiesi tēlota cilvēka psihe, sākot ar apm. gadu vecā bērna pārdzīvojumiem; bet to galvenā psiholoģiskā nozīme ir tā, ka tie ļauj ieskatīties paša rakstnieka dvēseles dzīves visdziļākos noslēpumos un izprast viņa traģiskās dzīves gaitas un noslēguma cēloņus.

„Jaunība aizspīd līdz vecumam. Gādājiet sa-
viem bērniem saulainas dienas!“ skan viens no Poruka bieži lietotajiem aforismiem. Poruka jaunība līdz vecumam neizspīdēja. Kā redzējām, īsti saulaina tā arī nebij.

Savu apcerējumu lai man atļauts noslēgt ar citātu no Poruka dzejoļa „Nakts“ (XV, 82):

„P a b ē r n ī b a s t a c i ņ u g ā j u —
Pa silu uz sapņu māju,
Kuŗu reiz staltu cēlu...

Un taustīdamies pa tumsu es gāju
Uz savas j a u n ī b a s atstāto māju.

Te, lūk, stāvēja mans šūpulītis,
Tur tiku no māmiņas auklēts un tīts,
Tur stāvēja mazie ratiņi —
Tas — lellītis, kam zelta matiņi.
Un tur, šajā logā gaismas stars
Man mirdzēja rītos kā debess gars!

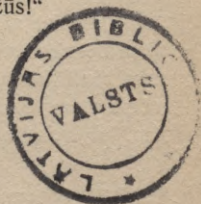
Tas ir, tas ir manas bērņības nams!
Gandrīz vairs nebij atrodams!

Nakts arī viņā ienāca;
Tā mani atkal panāca,

Tad smagi durvis aizvēra,
Un mani salti satvēra:

„Tu mans — tu beidzot esi mans —
V a i r s n e s k a n t a v a s b ē r n ī b a s
z v a n s !

Kluss, mūžam kluss tev miegs nu būs
Un manā klēpī tev asaras žūs!“

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0306060751

431

16 JUN 1853